అహల్యాబాయి

మహాకవి, కళాప్రపూర్ణ

శ్రీ చిలకమర్తి లక్ష్మీనరసింహం

గొప్ప చారిత్రాత్మక నవల

అహల్యాబాయి

(చారిత్రిక నవల)

ప్రథమ ముద్రణ
1986, నవంబర్

ముద్రణ :
శ్రీ వెంకట రత్నా

వెల : రు. 17-00

వాహినీ ప్రచురణాలయం
విజయవాడ-2

అసలైన తెలుగు భాషకి సరైన నిర్వచనం

మహాకవి, కళాప్రపూర్ణ

శ్రీ చిలకమర్తి లక్ష్మీనరసింహం గారి రచనలు

తెలుగుజాతి గర్వించే వీరి రచనలు

అహల్యాబాయి	సువర్ణగుప్తుడు
హేమలత	కర్పూరమంజరి 2 భాగములు
సౌందర్యతిలక	విష్ణువర్ధనుడు
రామచంద్ర విజయము	నవ్వులగని 2 భాగములు
రాజ రత్నము	వినోదములు 2 భాగములు
సుధాశరశ్చంద్రము	చమత్కారమంజరి
కృష్ణవేణి	చిత్ర కథా గుచ్ఛము
మణిమంజరి	ప్రహసనమంజరి 2 భాగములు

అహల్యాబాయి

మొదటి ప్రకరణము.

మహారాష్ట్ర దేశమునకుఁ గస్తూరితిలకమువలె నలరు శ్రీ పూనా నగరము భయంకరశాసనుండగు శ్రీపేష్వా మాధవరాయుని పాలనము నందుండుటచేఁ జోరకిరాతభీతి లేక తన్నగరవాసులందఱు హాయిగా గుండియలపైఁ జేతులు వైచికొని నిద్రించుచుండిరి.

ఆహాహా! రాత్రి సకలజంతుసంతతికి నపారనిద్రాసుఖము నొసంగు మహోపకారి యయ్యు మదనపీడితులకును, విచారవినమ్రులకును, పాపకర్ములకును గంటికిఁ గూర్కు రానీయక నాలుగుజాముల కాలమును నపకారియై యుండును గదా! అయినను సర్వరహస్యము లను దనకడుపున నిడుకొని కన్నతల్లివలెఁ గాపాడునట్టిది రాత్రియే గనుక దురాచారులకే గాక మానధనులకుఁ గూడ నది యుపకారి యగు. ఆనాఁటిరాత్రి నగరమంతయుఁ గాలపురుషుఁడు వైచిన సమ్మోహనాస్త్రములచేత బద్ధమై పరవశత్వంబు నొందెనేమో యనునట్లు ప్రాణంబులు బరమేశ్వరునకును, నర్థంబులు రాజసేవకులకును, సంరక్షణార్థ మప్పగించి నిద్రించుచుండెను. వేయికన్నులతో సర్వేశ్వరుండుండ రక్షింపఁ దమపని యేమున్నదనియో, నియమితకార్యంబుల మఱచియో, యది

లంఘనీయ మగు నిద్రాదేవి కెదురాడ నేరకయో, రాజ భటులుఁ గూడ నెక్కడివారక్కడ నిద్రించుచుండిరి. తమపని యత్యంత శ్రద్ధాళువులు కొందఱు వీరులు గస్తీ తిరుగుచు నడుమ నడుమ నిద్రవచ్చునపుడు స్తంభమునకో గోడకో చేరఁబడి కునికిపాట్లు పడుచు నట్టెట్టు పనిచేయుచుండిరి. నగరమునందలి దీపము లన్నియు నొకటి తరువాత నొకటి క్రమముగ నాఱి పోయెను. ఆ రాత్రి యొక బాలిక దీపములు పెట్టినది మొదలు పలుమాఱు తన పెరటితలుపుఁ దెఱచుచు మూయుచు మాటి మాటికిఁ దనముద్దుమొగమ్ము బాటసారుల కగపడునట్లు తొంగితొంగి చూచుచుండెను. జాము రాత్రి యైనతరువాత నొకమాఱట్లు చూచి వీధిలోనికి రావలెనని గుమ్మములో నడుగిడ నిద్దఱు బాటసారు లాదారి నేగుచుండిరి. అందుచేత నామె చెంగున లోనికిం జని తలుపు మూసెను. మఱి రెండుసారు లట్లు గృహము వెడలిపోవఁ బ్రయత్నించుచుండ నొకమాఱు తల్లి మేల్కాంచి యామెస్థితిని గూర్చి పరీక్షించి యామెను బందు కొనఁ జేసెను. రెండవమాఱు తనచిన్నతమ్ముఁడు నిద్రలో దుస్స్వప్నముం గని యేడ్చుటచే నాతని నూఱడింపవలసి వచ్చెను. రెండుజాముల రాత్రియైన వెనుక ద్వారము వెడలి యామెందరి వచ్చునప్పటికిఁ దన కెదురుగ నరుగుపై నిద్రించు రాజభటుఁడు "పోకుపోకు జాగ్రత్త" యని పలువరించెను. రహస్యకృత్యములఁ జేయువారు ప్రపంచమునందలియన్ని యంశములుఁ దమ విషయమే యనుకొందురుగాన నీమె యా మాటలకు వెఱచి యిలు వెడల సాహసించి దయ్యెను. తుద కీ కన్య రేయియంతయు నిదురలేకయే నిష్కారణముగ భ్రమ

పడి యుండక దళుకుం దగుసమయమును లభింప దనకొనుచుండ జామున కోడి "క్కొక్కొ-క్కో" యని కూసి యామెకు మఱింత విచారమును గలిగించెను. అయినను [illegible] ప్రయత్నమును మానక కడవటిసారి తలుపుం దెఱచి [illegible] [illegible] మైయుండెను. ఇంటనంతయుం దెల్ల [illegible] వీచు మందమారుతములు తమ్ముం సోఁకుటచే [illegible] దేలుచుండెను. [illegible] నెఱిఁగి యామె [illegible] దన రెండు[illegible]లందక్క దక్కిన శరీరాంగములన్నియుం [illegible] మేలి ముసుంగు ధరించుకొని గృహావరణముదాఁటి [illegible] తనకోరిక [illegible] [illegible] నది వేగమై యుండుటవల్లను నడచి కాని [illegible] స్థానము [illegible] చుండెను. అప్పుడు చీఁకటి [illegible] నున్న నాకాశమును పాలవెల్లివి [illegible] గట్టిన సాదరసపు బుడ్డివలెఁ దోఁచిన వేఁగుఁజుక్క మినుకుమినుకు మని వెలుతురు నిచ్చుటచేతను ధాళధళ్యముగు మేలిముసుఁగు తన వెంట నుండుటచేతను నామె కితరులు, నితరుల కామెయు నగపడకుండెను. ఇట్లు కొంతదూర మాయింతి నడచినడచి యెవ్వరో మనుష్యు లాత్రోవను వచ్చుచుండుటచేఁ గొంత తడ వొక యరుగుపైఁ గూరుచుండి మరలఁ దనప్రయాణము సాగింపఁ గొంత నడచి నాలుగుసందుల మొగదగ్గఱ దనగమ్యస్థానమునకు దారి యెఱుఁగక నిలుచుండెను. అప్పుడు తనముం దిరువదియైదు సంవత్సరములయీడుగల మనుష్యుఁడు నడచిపోవుటఁజూచి యొంటరిగ దీర్ఘాలోచన మొనర్చుచు శిరమున వెల్లపాగయు, వెల్లదేహమునఁ దెల్లయంగరఖాయు

ధరించి మెల్లఁగాఁ బోవునొకతేఁబ్రాయపువానిఁ గనుఁగొని
చకచక వానివైపునకు నడచి చల్లఁగ వాని వీఁపునఁ జేయి
వైచెను. అదివఱకు నిర్మానుష్య మగువీథిని బోవు నీపురుషుఁ
డీచల్లనిహస్తస్పర్శచే నులికిపడి తిరిగి చూచి యెదుట మబ్బు
మఱుంగున మసలుమెఱుంగు తెఱంగున ముసుంగుమఱుఁ
గున మెలంగునంగనం జూచి యాశ్చర్యపడి యామెతో
మెల్లఁగ, "నీ వెవ్వరిదానవు? నాతో నేమిపనియున్నది?"
యని యడిగెను. ఆమెయు మృదూక్తులతో, "నాపే రెందుకు?
భవానీదేవి దేవాలయమునకుదారి నీవెఱిఁగినచోఁ జెప్పుము.
నేనటకుఁ బోవలయును" నని ప్రత్యుత్తర మొసంగ
నాతఁడు, "వీయెదుట నాచెట్లచాటున నొకమేడయున్నది.
ఆమేడ కావలిదే భవానీదేవాలయము" అని చెప్పి, యట్టి
సమయంబునఁ జీఁకటి యనిశంకింపక, దురాచారులకు వెఱ
వక, కావలివాండ్రకు జంకక యతిసాహసముతో నొంటరిగఁ
బయనము సేయు చున్న యామె తెగువకు మెచ్చుకొనుచు
నామెపైఁ గన్నులు నిగిడ్చి నిలువఁ బడెను. ఆమాటలు వినఁ
బడినతోడనే యన్నెలంత యాదేవళమువంక కరుగుచుండెను.
ఆసుందరి యాలయమునం దెవ్వరినిమిత్త మేపనికయి చను
చున్నదో తెలియఁగోరి మన తెరువరి యామె వెనువెంటఁ
దగిలి యామెచేఁ గనుగొనఁబడకుండ నడచుచుండెను. ఆమె
యాలయమును జేరి మూసియున్న కవాటములు గుభాలునఁ
ద్రోసి లోనికిఁజని దేవియున్న గుడితలుపులయొద్దకుంబోయి
నిలిచెను. గర్భాలయపుతలుపులు మూయఁబడినందున నామె
ముహూర్తమాత్రము యోచించి గుడియెదుట నేల

సాష్టాంగ నమస్కార మొనర్చి తన మొగ మాగుడిగడపపై మోపి కొంచెముసేపు వెక్కి వెక్కి యేడువసాగెను. ఈ నడుమ వెంటవచ్చినయబ్బాలుఁడును బాలికస్థితికిఁదొంటె కంటె నక్కజపడుచు తెప్పవాల్పక యామెనుజూచుచు నొకమూల నామెచే లక్షితుండుగానట్లు కూరుచుండెను. ఊరడించువారు లేనందున దుఃఖము వెంటనే యుపశమిల్లెను. బాలిక తేలికయగుహృదయముతో నచ్చటనుండి యిట్లనెను. "అమ్మా! భవానీ! జగన్మాత! తండ్రిలేనిబిడ్డను నన్నిటు చేయుట నీకు ధర్మమా? ఇపుడు నామనస్సున కిష్టము లేని యీ కార్యముఁ జేయుటకంటె నన్ను జంపివైవరాదా? ఈ కార్యమునుండి తొలంగు మని యీయమ్మకు నేలతోఁచునట్లు చేయవు? తల్లీ! నామనోరథము నెఱవేఱ దేని నాకు విషమే గతి. ఆమాట నీకే దక్కంగలదు. నాసాహసము నీ వెఱుఁగనిది కాదుగదా!" యని పరిపరివిధముల నమ్మహాదేవిని బ్రార్థించి తెల్లవాఱు చుండుటచేఁ దన్నెవ్వరైనఁ గన్గొందు రేమోయని మరల గృహమునకుఁదనవారు మేల్కొనకమున్నరుగఁదలఁచి లేఁచెను లేఁచు చుండఁగా, "నీమనోరథము నెఱవేఱును భయపడకు" మని యొక యమానుషవచన మామె చెవులకు వినవచ్చినట్లయ్యెను. అందుచే సఫలీకృతమనోరథ నయ్యె దనని యామె సంపూర్ణోత్సాహము గలిగి గుడి వెడలి నది బారలు వచ్చునప్పటి కావల నాలయమున నక్కినయకు మారుఁడు నుందరిం గలిసికొని వచ్చుట కారంభించెను. తన

రహస్యముల నాతఁడాలకించె నేమో యనియామె దిగులుఁగొని యాతని నసూయతోఁ జూచుచుండ నావయసుకాఁడు పరవశుఁడై యామెహస్తముం బట్టుకొని, "సౌందర్యమంతయు సంపూర్ణముగ నీసొమ్మైయున్నది. ఇఁక నేమివరములకై దేవిని బ్రార్థించుచున్నావు? నావంటివానిపై దయ యుంచు" మని యామెచేయి ముద్దుబెట్టుకొనఁ బ్రయత్నించుచుండ నామె సహజముగ బలము గలదగుటచే స్త్రీసామాన్యమగు ధైర్యమును విడిచి చేయి విదలించుకొని కనులెఱ్ఱజేసి కోపముతో నాతనిఁ గసరఁబోయెను. కాని యాతఁడామెను మరలఁ బట్టుకొని, "నాతో రా, నీ వెక్కడికరుగఁ గలవు. రా!" యని లాగఁ దొడఁగెను. పడుచుకన్నియ యగుటను నిశాసమయమున నొంటరిగా వచ్చినందుకు విచారించి, విచారించినఁ గార్యము లేదని యరక్షితరక్షిణి యగు నాభవానీమాతం దలంచి హా! జగన్మాతా! యని గద్గదస్వరముతో నఱచెను. ఆయఱవు గుడియరుగుపై నిద్రించుచు నున్నాఁడే మేల్కొనఁ గాంచిన యొకసన్న్యాసి విని "దురాత్మా! యెవండవురా నీ" వని దగ్గఱకు వచ్చెను. వెంటనే యద్దురాత్ముండు పిక్కబలముఁజూపి యదృశ్యుఁ డయ్యెను. సన్న్యాసి యామె నూరార్చి యిట్లొంటరిగా రాఁగూడదని చెప్పి యింటిదనుక సాయము జనియెను. ఆమె యిల్లుచేరి తనవారెఱుఁగకుండ మెల్లన మంచముపైఁ బవ్వళించెను.

రెండవ ప్రకరణము.

హోల్కారు రాజ్యమునకు రాజధానియగు నిండూరు నగరమునకు నేడుక్రోసుల దూరమున మాహూ యను పట్టణము కలదు. నిత్యకల్యాణప్రదమగు పచ్చని యుపవనము సాపురముండుటచే నుద్యాన వనమంజరి మేడలాగు ముద్దులు మూటఁగట్టుచు నుండుటయే కాక వ్యాధిగ్రస్తులకు కీరామ యత నొసంగు నారోగ్యస్థానమై యలరుచుండును. దానికి మూఁడు క్రోసుల దూరమున వింధ్యపర్వతసంబంధములగు కొండలచే నావరింపఁబడి యొకగూడెము కోటనడుమనున్న పల్లెవలెసురక్షితమై యుండెను. ఆ పల్లెకుం వృత్తివలన జీవించు గొల్లలకు నివాసస్థానమై వారికిఁ గామితసౌఖ్యప్రదాయిని యయి యుండెను. ఆగొల్లలచే భగవదవతారమని పూజింపఁబడుచు మాహూనగరవాసులచే నాగతానాగతవేది యగు మహర్షి యని యెన్నఁబడు నొకవృద్ధుఁడుండెను. ముడుతలు పడిన మొగమును, నాకు లక్ష్మయుఁ బండిరాలిన వెనుక మోడగుచెట్టువలె నున్ననయి వెండ్రుకలు లేకయున్న శిరస్సును, నాతఁడు కాలము దీఁజినవాఁడని వేనోళ్ళఁ జాటుచున్నను నాతని యద్భుతదార్ఢ్యమును దంతపటిమయుఁ జెవుడు రామియు, గమన వేగమును, నతఁ డంత యీడుగలవాఁడా యని సంశయము గొలుపును. కొంచెము రేఁజీకటి తప్ప నేత్రరోగముఁ గూడఁ బగటివేళ నిద్దియు లేదు. కనులయెదుట బంధుగణ మెల్ల నశించుటయుఁ దనకుఁజిరాయువు గలుగుట యుఁజూచి యావృద్ధుఁడు తన ముప్పెట్లు గడచునని చింతించు టప్పుడప్పుడు కలదు గాని మాధభక్తిగల గొల్లలు మహాను

బాపుఁ డని వాని కఖిలోపచారములు చేయుచుందురు. దిక్కు లేనివారికి దేవుఁ డెదిక్కునైనఁ జూపునుగదా! గొల్ల లందఱు మహర్షులు వసియింపఁదగు పర్ణశాల వలె నొకకుటీరమును నిర్మించి యందాతని నుంచిరి. శతవత్సర పూర్ణుఁ డయినను మనోబలము చెడనివాఁ డగుటచే రాజ కార్యముల యందుఁ గూడ నతనియాలోచన మమోఘము. పూర్వకాలపుసంగతుల నెఱుఁగఁ గోరినవారును, గోత్రపును తం దలపెట్టి యవి నెరవేఱునో లేదో యనుసందేహము గల వారును నీవృద్ధు నడిగి వానియిచ్ఛాప్రకారము వర్తింతురు. ఒకనాఁడు సాయంకాలమున గడియరాత్రి యైన తరువాత నొకపడుచువాఁడు సత్యఋషియని ప్రసిద్ధి కెక్కిన వృద్ధుని యొద్దకుఁ బాదచారియై వచ్చుచుండెను. వంపులు తిరిగితు మ్మెదఱెక్కలతో నెకసక్కెము సేయు మీసములసొరుసు, వెడ దనుదురు సోయగమును, జెవులస్పృశించుకొనలుగల కనుల తీరును జక్కనివారిలోఁ జక్కనివాఁ డని యతనికి బిరుదు నామము గలుగు టకుఁ గారణము లయ్యెను. యౌవన మంగ సౌష్టవమును బరిపూర్ణము సేయ విద్య గుణ సౌష్ఠవమును బూర్ణముఁజేసెను. చిన్ననాఁటనుండియు సాముకసరతులు చేయుటచే దండలు తిరిగిన భుజములును, విశాలవక్షమును, మూర్తినిస్త్రోత్రపాత్రముగఁజేసినట్టులె విద్యవలనఁగలిగినశాం తముఁ సువర్తనముఁ గీర్తి సుజనస్తోత్రపాత్రముగఁ జేసెను. బలమునకుఁ గార్యములయందలిచలనము వానికి వన్నెఁ దెచ్చెను. చుట్టుజరీ గలయెఱ్ఱతలపాగాయుఁ బచ్చపట్టంగర కాయుఁ, దెల్లనిమడుపుదోవతియు. వల్లెవాటుగ నిడ్డయుత్త

రీయములు వానియలంకారమును సమాప్తం చేసెను. ఆపన్న కాఁడు సత్యఋషికుటీరమును బ్రాపించి తలుపుం ద్రోసి ప్రత్యుత్తరము రానందున నచట నిలువఁబడి యుండెను. వృద్ధుఁడు లోన నెవరితోడనో గుసగుసలాడుచున్నట్లు శబ్దము వినవచ్చెను. ఆ మాటలు వినఁబడకమున్నే శ్యామసుందరదత్తుఁడు మఱల తలుపుఁ ద్రోయుటచే ఋషి విశ్వామిత్ర మెవ్వరో వచ్చినారని లోపల నున్న మనుష్యుని వెడలిపొమ్మని యానతిచ్చి తలుపుదీసెను. అంతట వృద్ధుఁడు శ్యామసుందరుని రమ్మని పిలువ నాతఁడు కుటీరము వెడలి ముసుఁగు వైచికొని చనుచున్న యతిదీర్ఘ కాయుని మహాసత్వుని దేఱి చూచుచు వెంటనే లోపలికిం జనఁడయ్యెను. ఆ పురుషుఁ డెవ్వఁడయి యుండునా యని యోచించి శ్యామసుందరుఁడు లోనికిం జని లెక్కకుమించిన చినుఁగులతో నేలపై వఁబడి యున్న ప్రాఁతకంబళము పై వృద్ధుఁ డొసంగిన యాతిథ్యమునకు సంతసించి కూరుచుండి తరువాత వా రొకరితో నొకరిట్లు మాట్లాడిరి.

ఋషి—నాయనా! నీవెవ్వరిచే పంపబడి నానిమిత్తము వచ్చినావు? నీ పేరు శ్యామసుందరదత్తు కదా?

శ్యామ—ఔను! రాధాకాంతరావుగారు మీదర్శనము చేసి యాయన మొన్న మనవి చేసినయంశమును గూర్చి మీరాలోచించితిరేమోయని తెలిసికొని రమ్మనిరి.

ఋషి—(తలయూఁచి) ఆ! నేనావిషయమై యోచించినాను. తుదనెగ్గుట కష్టసాధ్యము,

శ్యామ——కష్టములనేమి? వారి ధనము దినుచు మేమువారి పక్షమునఁ గష్టపడుదుము. శ్రమ కేమియు సంశయింపము.

ఋషి——మీ రెంతకృతజ్ఞతతోఁ బనిచేసిన నామె స్త్రీ కదా. పురుషులపైఁ గక్షవహించి తుదనెగ్గుటయసాధ్యము నేనిట్టి వెన్ని చూచినాను! ఆమె జన్మాంతరాలు చెప్పినట్లు వినుట మంచిది.

అని యాతఁడు తనయభిప్రాయ మెఱింగింప వత్తుశాముఖమున శాంతము రవ్వంత నుండుటగుటఁ గనిపెట్టి ఋషి యాతనికి ధైర్యము కలుగునట్లు మరల "నయినను దైవము మీ పక్షమున నున్నాఁడు హోల్కారువంశమును మొదటనుండియు నెఱిగిన నేనామె రాణిగా నిలుచునట్లు నాశీర్వచన మొసంగెద" నని హెచ్చించెను.

శ్యామ——అయ్యా! మీరు రాణిగారిపూర్వుల నెఱుఁగుదురా? మీ వయసెంత?

ఋషి——నా వయసెంతయున్నదో నే నెఱుంగను. సంగతులను బట్టి తెలిసికొనుము.

శ్యామ——మీరు శివాజీమహారాజు నెఱుఁగుదురా?

ఋ——సరి. సరి. నా కర్మము కాల. నేను శివాజీ నెఱుఁగక పోవలెనా? ఆతఁడు మృతినొందునప్పటికి నేను బండ్రెండేండ్లవాఁడను.

శ్యా——శంభాజీ సాహూమహారాజులను జక్కఁగ నెఱుంగుదురని నేఁ దలంచుచున్నాను.

ఋ—బాగున్నది. శాహు మొన్నటివాఁడు కాఁడే టయ్యా నాకనులముందరఁబుట్టి నాకనులముందర వృద్ధినొందినవాఁడు.

శ్యామ—ఔరంగజేబును మీరు స్వయముగా నెన్నఁడైనఁ జూచినారా?

ఋ—అలంఘీరును జూచినారా యని యడుగుచున్నారా? అలంఘీరుసేనలతో యుద్ధముచేసిన వారెవరు? నేనుగానా?

శ్యామ—పేష్వా బాలాజీ విశ్వనాథునిఁ గూర్చి మిమ్మడుగఁ నక్కఱలేదు. వారందఱు మీకు లెక్కలేదు.

ఋ—ఇన్నిటి మాట యటుండ నింగితి మన్నడిగెద వేమి? పూర్వాంశముల నేమున్నను నడిగిన యెడల నడుగుము.

శ్యామ—మలహారురావుహోల్కరుగారి బాల్యము మీరు చక్కఁగా నెఱుఁగుదురు కాఁబోలు.

ఋ—మలహారురావు గాదు. ఆయనతండ్రియు నేనును మిగుల స్నేహితులము.

శ్యా—అట్లయిన నూఱువత్సరములయీమధ్య మీ రెఱుంగని యంశములు లేవు. మీరు జాంబవంతునికన్న నేమాత్రమో కొంచెము పెద్దగాఁ గనుపించుచున్నారు.

ఋ—ఎన్ని యెఱిఁగిన నేమి? ఎంతవయస్సున్న నేమి? ఈ వెంకు సాహాయ్య మొనర్పఁ గలిగితినేని నాజన్మము

ధన్యతఁ గాంచును. కృతజ్ఞు లామెచుట్టును లేరు గనుక యామె నిరపాయమయిన స్థితిలో లేదు.

శ్యామ—(తొందరతో) ఎవరు కృతజ్ఞులు కారు?

ఋషి—ఎవరును గారు, రాణోజీ, దౌలతురావు; గోమాజీ దక్కఁ దక్కినవా రెవ్వరును గృతజ్ఞులుగారు. రాధాకాంతారావుగూడ మంచివాఁడని చెప్పవచ్చును.

రాధాకాంతారావు విషయములో ఋషి పలికినసందిగ్ధవచనములు శ్యామసుందరుని మనసునకుఁ గొంతవ్యాకులపాటు గలిగింప నదివఱకు దానుగన్నులారఁ జూచుచుండిన దానికి నేడు చెవులార విన్నదానికిఁగలవ్యత్యాసమునకుగారణమూహించుచుండెను. మూర్ఛనొందినవాని ముఖవైఖరి నవలోకించి ఋషి యేమో మరలఁబలుకఁ బ్రయత్నించుచుఁదనపెదవులఁ గదుపుచుండ నంతలోఁ గుటీరపుఁ వాకిట “అయ్యో! అయ్యో, నిష్కారణ మిద్దరును జచ్చిపోవుచున్నారు. రక్షింపుఁడు రక్షింపుఁడు. కటకటా! ఆఁడుదికూడ దారుణమగునాపదపా లగుచున్నది. రండి రండి” యని యెవఁడో యెలుంగ లార్చుచుఁ బరుగెత్తసాగెను. కరుణార్ద్రహృదయుఁ డగు శ్యామసుందరుఁడు యోగితో సంభాషణము మాని యోగి యింట గోడపైనున్న చిలుకకొయ్యకుఁ దగుల్పఁబడినవిల్లును నమ్ములంగొని మొలలోనున్న చిన్నకైజారు నూడఁబెఱికి యాస్థలమువంకఁ జనెను. ఋషి యార్తనాదముసేయు నాపురుషునిబిలిచి యాపదనొందినవా రెవ్వరని యడిగెను గాని వాఁడు పేరె జెప్పకయే దత్తును వెంబడించి పోయెను.

అపుడు ఋషి తనలో “నీదినమునన్ రేపో యాతఁడు వచ్చు నని తెలిసినది. ఈయదృష్టహీనుఁడు వాఁడె యుండఁడు గదా” యని వితర్కించుకొని యెద్దియుం దోఁపమి నిటు నటు దిరుగులాడుచు నెందుచేతనో యాస్థానమునకు మాత్ర మరుగక తామరాకులోనినీరుతీరునఁదటతటఁ బరితపించుచుండెను.

మాలేరావు ప్రకరణము

తాణోజీహోల్కారున కప్పటికి నేబదిసంవత్సరముల కంటె నొకటి రెండెక్కువ యుండునే కాని తక్కువ లేవు. చిన్నతనమందు మలహారురావు హోల్కారునొద్దఁ దమలపాకు చుట్టలు దుస్తు లందించు నీచసేవకకోటిలోనివాఁడై యాప్రభువు ననుగ్రహమునకుఁ బాత్రుఁడై సైన్యమున నొకసరదారయ్యెను. తెలివితేఁటలుగల మహారాష్ట్రుఁడగుటచే నతి త్వరితముగా రాజ్యమున నున్న ముఖ్యోద్యోగస్థులలో నొక్కఁడై మలహారురావు చనిపోవునప్పటికిఁ బ్రధానవర్గములలోనొక్కఁడయ్యెను. ఈతఁడు సత్కులీనుఁడును సదాచారుఁడును గాకుండినను మిగుల ప్రజ్ఞగలవాఁడు. అందు యుక్తులకుఁ బెట్టినది పేరు. మోసమున నితనిఁజెప్పి మఱియొకరిని జెప్పవలయును. అతఁడు సౌందర్యము లేనినల్లని మోటు మనుజుఁడని చెప్పుటకంటె వానియాకారము వర్ణింపనక్కర లేదు. ప్రథమకళత్రము వియోగమొందుటచే మరల వివాహమాడఁ బ్రయత్నించి తన ప్రియమిత్రుఁడగు హరిహర

పాండిత్యశీలసహాయమున సౌందర్యరాశి యగు నొక కన్యం జేకొని యెఱికొన్న రాజకార్యవిషయములను సూత్రరూపము సంగ్రహించుకొనుచు దూరప్రయాణమున వచ్చుచుండెను. ఆ రాత్రి యెల్లయును మహాభ్యాసముఁ జేయుచుండుట వలన విశ్రయించి పొద్దు వోయిన వెనుకఁ గూడ బయనము మొనర్చుచుఁ దాము వచ్చునప్పటి వంటకములఁ జేయించి సిద్ధముగ నుంచుమని మండిరావు నంపెను. పల్లకిలోనుండుఁ బదునెనిమిది వత్సరముల వయస్సు గలసుందరి యోర్తు గూర్చుండి తలుపు తించుక తెఱచి చుట్టునున్న కొండలను మహావృక్షములను నిర్మలమైన యాకాశమును జూచుచుండెను. ఓంకార నాదములతో బోయీలు పల్లకి మోయుచుఁ దనవెంట రాఁగా రాణోజీవల్కారు గడియగడియకు సకిలించుచు నలసి పోవలేక తన్ను మోయుచున్న గుఱ్ఱము నెక్కి యిరుప్రక్కల నిరువురాయుధపాణు లగుభటులు గొల్వఁ బడలికతోఁ బయనము మొనర్చుచుండెను. మార్గశ్రమచేఁ జెన్నుచెదరి విసిగియున్న యాసుందరిపల్లకికి సరిగా మధ్యమధ్య నొక మాఱు తన గుఱ్ఱమును నడిపించుచుఁ "కమలా! నీవుమిగుల శ్రమపడినట్లున్నావు. వచ్చినంతదూరము రానక్కఱలేదు. కావలసినయెడల నాదగ్గఱ నున్న రొట్టెలు నాల్గుతిను" మని సౌహార్ద్రమాటలు పలుకుచు వడిగ నడుగులు వైవుఁడని బోయలను హెచ్చరించుచు రాణోజీ రెండు గడియలరాత్రికి ఋషి వసియించుప్రదేశమునకు సమీపముగా వచ్చెను. అది కృష్ణపక్షమున కారంభమగుటచే నాపాడ్యమినాఁడు చంద్రో

పయనము రెండుగడియలకు జరుగుచుండెను. తూర్పునఁ దెల్లదనపు లుకఁబఱిపినట్లు రేఖలు గానఁబడెను.

అట్లు పయనము చేయు నామనుష్యుని యొక్కఁ జెవులు చిద్దలగునట్లు హోరయెత్తి ఘల్లుఘల్లు మని అంకె వైచుచు నొక స్వనభము కాలిడెక్కలతో నేలఁ ద్రవ్వుచు బుస్సు రేఁపుచు భయంకరాకారముతో దారిగడ్డము గా నిలిచి యుండెను. మార్గమునుండి యా యెద్దు తొలఁగువఱకుఁ దాఁగనుండుటఁ దాము పోవుటకు నెద్దును బెదరింపుమని రాణోజీ తన సేవకులలో నొకని నాజ్ఞాపించెను. మందబుద్ధియు మోటు చొఱవయుఁ గల నా సేవకుఁడు నాదపశువు గనుక నా పశువును బెదరఁగొట్టుట కుపాయ మేదియు లేక తనపైఁ నున్న యెఱ్ఱ గుడ్డ విప్పి హుత్తు హుత్తని యాగుడ్డ దానిపై వైవఁబోయెను. ఆపశువు దానికి కొకకాలు మున్న పోటునఁ బోరాటి దానిచే గాయములు తగులనొచ్చి కడుఁగోపముతో నుండెను. అంతలో గుఱ్ఱ మొకసారి సకిలించెను, బోయలు హూంకార మొనర్కవ చేసిరి. ఎఱ్ఱగుడ్డఁ జూపుటచే బెదరి బోయల హూంకారములచేఁ గలవలపడి గుఱ్ఱపుసకిలింపుల సహింపనోఁపక నాలపోతు మార్గస్థుగుండెలు వ్రక్కలగునట్లు అంకెవైచి రభసంబున వారిపైఁబడెను. దీనికంతకుఁ గారణుఁడైన మూర్ఖసేవకుఁడు దానిబారినుండి తప్పించుకొని యావలఁ బడెను. ఆ మనుష్యుని వెనుకనే వచ్చుచున్న రాణోజీపై నాజంతువుదుమికి మునుముందు నడువలేక నగము చచ్చినయశ్వముపైఁ బడి దానిని నేలఁ గూలఁ ద్రోయు సాహసముతోఁ గూడ నాతఁ

డును నేలఁగూలెను. కూలినతోడనే యాతఁడు లేవం బ్రయత్నించుచుండునంతలో గుఱ్ఱముమీఁదనుండియాతనిమీఁదికిదుమికియపాపవఘఁబశువుదేహ మెఱుఁగకసూదిమొనవలెవాఁడిగనున్న కొమ్ములతోనాతని గుండెలమీఁదను డొక్కలోను నెడమకణతిమీఁదను గ్రుమ్మి తన యిచ్చవచ్చినట్లు గాయములు చేసి వెడలు క్రొన్నెత్తురుతోఁ దనకొమ్ముల నలంకరించుకొనెను. సేవకులిరువురును భయకంపితులై యాయుధములు తమంతటఁ దామె వారిచేతులనుండి నేలజాఱ వెనుకకుఁదిరిగి చూడక పఱుగెత్తిరి. బోయలు మోయుపల్లకి నచ్చట విడిచి చెల్లాచెదరై నలుదెసలకుఁ బలాయితులైరి. ఒక నిమేషమున నచ్చటఁ గ్రిందఁబడిన నాయకుఁడును, బల్లకిలో నున్న సుందరియుఁ దక్క నెవ్వరు లేరైరి. పాఱిపోయిన సేవకులలో నొకఁడు తన స్వామిపై జాలిగలిగి ఋషికుటీరము దగ్గఱకువచ్చి యా ఘోరవార్త నచటివారికిఁ దెలుపుటయు శ్యామసుందరదత్తు సహాయార్థముబయలు దేఱుటయు మీరందఱు నెఱుఁగుదురు గదా.

శ్యామసుందరుఁడు కడువేగమున నడచివచ్చెను. ఈ లోన నా స్త్రీ పడియున్న రాణోజీని తనయసహాయస్థితిని జూచి కదలి మెదలిపోవుటకు నంగములాడక కొయ్యయయ్యెను. బోయలు పల్లకి దింపుటయు రాణోజీపై నెద్దు పడుటయు నామె యెఱుఁగునుగాని తరువాత నేమిజరిగెనో యెఱుఁగదు. పండుకొన్నట్లై యుండెను. చూచెడుకన్నులు చూచినట్లుండెను. ఇట్లామె మహాభీతితో నుండ నాయొద్దకో

పాగ్ని చల్లారకపోవుటచేఁ గాఁబోలు చెంగున నా పల్లకి మీఁదఁబడి కొమ్ములతో గుభిల్లుగుభిల్లు మని యాపల్లకిం బొడుచుచు తనమహాబలముచేఁ దాని నడ్డముగాఁ బడఁద్రోసి దానిపై నెక్కి తన్ని పగులఁ గొట్టుచుండెను. ఆనారీమణి స్మారకమెఱుఁగక మొదట మాత్రమొక కేకవైచి మూర్ఛిల్లి యందుఁబడి యుండెను దత్తు తత్తరపడుచు ననతిదూరమున నామె కేక విని యతిత్వరితమునవచ్చి మనోధైర్యమును జిక్కఁబట్టి విల్లు ప్రయోగింపనెంచి యుం దనసమాన ప్రజ్ఞ గలమహారాష్ట్రుఁ డగుటచే వరుసగా రెండుబాణములు దాని మొగమున నాట నేసెను. వెంటనే యది రోసముచేఁ బైఁబడ నుంకింప నతఁడు మఱిరెండు బాణములను రెండుకన్నులమీఁద గీలింపయుంబాముని నేలఁబడెను. వెంటనే యాసేవకుఁడు వచ్చి తనకత్తితో దానిని నఱికి తనయుసహాయశూరతఁ జూపెను. అప్పుడు దత్తు పల్లకి యథాప్రకారముగాఁ బెట్టించి తలుపుఁదెఱచి యందు మాటాలాడనేరనిపోఁతపసిఁడిబొమ్మయై నిలుకడఁ గన్న మెఱుపుఁదీఁగయై మన్మథ రాజ్యలక్ష్మియై [illegible] బాధించు హృదయశల్యమై నిశ్చేష్టురాలగు నయ్యతివం జూచి యామెను లెమ్మని పిలువ నామె పలుకదయ్యె. ఆమెను లేవఁదీయుటకుఁ దనకు సహాయముచేయుమని సేవకునడుగ "నిద్రపోయెడుదానిని లేపెద వేమి? ఆమెను బండుకొననిమ్ము. నీవిటురా" యని వాఁడు మందలించెను. కొంచెము చల్లనీరు తెమ్మని సేవకు నంపి తానె యమ్మగువను నందిటఁబట్టి కూరుచుండఁ బెట్టి పడకుండ నామెను దాను గూడఁ బట్టుకొనియుండెను.

ఆమె జీవచ్ఛవమై మాటయుఁ గదలికయు లేక యొటులుఁ
చిన నటులుండెను. మేనెల్ల జిఱుచెమ్మటలు గ్రమ్మి కణము
లుగాఁ బరిణమించి మొగమున ముత్యాలు పెట్టినట్లు వింత
విన్నాణము నొసంగెను. విలాసార్థ మామె కొప్పున గ్రుచ్చిన
మల్లెపువ్వులు నలుదెసలఁ జాఱి యామెన లెవసివాడి
యుండెను. వట్రువ లయి పెద్దవగు పిఱుఁదుల స్పృశియించి
నిడుదవెండ్రుకలు మొగమ్మునంతయుఁ గ్రమ్మినట్లు చీకాకు
పడుటచే నామెవదనము భుజచ్ఛాయతోఁ గూడ గ్రహణకాల
చంద్రునివలె నుండెను. చెమటలచేఁ గరఁగి మొగమంతయు
వ్యాపించిన కుంకుమబొట్టు ముఖారవిందమున కొక్క యారు
ణ్యమును దెచ్చి సంధ్యారాగములోనున్న చంద్రమండలము
లాగు వన్నె పెట్టెను. బెదరిన లేడికన్నులవలెఁ జలించు నేత్రము
లును భయమున వడఁకు గాత్రమును సందకత్తియలఁ గరువ
మడంచు శ్రీవియు దొండపండునకు బంధువగు మోవియు
నామెయందమునకు వింతయందము నీయ నొడలెఱుంగని
స్థితియందుండియు నామె మోహినీ దేవివలె నుండెను.
సుందరాంగు లెట్టియవస్థలోనున్న నుస్తోత్రపాత్ర లేకద!
శ్యామసుందరదత్తు కమలాబాయి మొగమువంకఁ గోరిక
లూరఁ గన్నులకఱవుఁదీఱ నూహాలెంతదూరమో పాఱఁ
బలుమాఱు త్రెప్పవాల్చక చూచి యామెకు సముచితో
పచారములఁ జేసెను. ఇంతలో సేవకుఁడు నీరుఁ దెచ్చుటయుఁ
జల్లని యాజల మామె మొగమునఁ గొట్ట నామె కొంతసేదఁ
దేఱి కొంచెము నీరు ద్రావి మఱల సొమ్మసిల్లి తిరిగి కొంత
యుదకమ్ము గ్రోలి కనువిచ్చె. కనువిచ్చి యాసుందరి భువన

సుందర విగ్రహుండగు శ్యామసుందరుఁ గనుఁగొని సిగ్గునఁ దలవంచి పరపురుషునియెదుటఁ గూరుచుండుట కిష్టములేక మెల్లగా లేచి యావంకకుఁ జరిగి క్రిందఁబఱచిన యుత్తరీయము మేలిముసుంగుగా వైచికొని యాతఁడెవ్వఁడని యాలోచించుచుఁ బ్రభువెట్లుండెనని సేవకునడిగె. ఈనడుమ శ్యామసుందరుఁడు రాణోజీయొద్దకుఁబోయి శరీరమునిండ గాయములఁ జూచి యాతఁడు జీవించుట యసాధ్యమని యెంచియుఁ దగుచికిత్సఁ జేయుఁడనుచు మెల్లగఁ దానును సేవకుఁడును వానినెత్తి పల్లకిలోఁ బరుండఁబెట్టిరి. అప్పుడు రాణోజీ నాభార్య నాభార్యయని మెల్లఁగా ననఁ "నీభార్య సురక్షితముగా నున్నది. భయములే"దని దత్తుప్రత్యుత్తర మొసంగి రెండుగుడ్డలు నుసిచేసి యాగాయములకుఁ గట్లు కట్టెను. ఆ రెండు మాటలుగాక యెన్నిసారులు పిలిచినను రాణోజీ పలుకక తనలోఁదాను పలుమాఱు పలువరింపఁ దొడంగె. సేవకునివలనఁ దనప్రభువింకను సురక్షితుఁడని యెఱిఁగి కమలాబాయి "యింకను జీవించియున్నాఁడా! దైవమునకు నాపై నింతకోపముండ నాకు సుగతియెట్లగును! ఎద్దు నాకుఁ బూర్ణముగ నుపకారము చేయలేదు. నన్నుఁ జంపినను మేలుగానుండు" నని తనలో విచారించెను. ఇంతలో బోయలు తిరిగివచ్చుటచే రాణోజీని బల్లకిలో మోయించి గూడెమునుండి బండి తెప్పించి కమలనందుఁ గూర్చుండఁ బెట్టి వారినందఱిని మహా నగరమునకు శ్యామసుందర దత్తు తీసుకొని పోయెను.

నాల్గవ ప్రకరణము

మహాలా నగరమున మురళీధరదాసను నొక మనుష్యుఁడు సుందరియు గుణవతియునగు నానందాబాయి యను భార్యతోఁ గాపురము సేయుచుండెను. అతఁడు పిల్లలు గలాఁడును బీదవాఁడునైనను గొంచెము వ్రాఁతనేర్చినవాఁడగుటచే హుజారుమల్లను మారువాడీవర్తకుని యొద్ద లెక్కలు వ్రాయుచు స్వల్పజీతమును గ్రహించుచు మిగుల గౌరవము కలిగి కాలక్షేపము సేయుచుండెను. ఆనందబాయి యిప్పటికి ముప్పది సంవత్సరములు వయస్సుగలదై మగనికంటె మూఁడు సంవత్సరములు చిన్నదై యుండెను. మురళీధరదాసు పొడుగుగ నుండునుగాని బక్కపలుచని పసిఁడివన్నెగల శరీరముతో నందగాఁడని పేరొందినవాఁడే. రమారమి జాముపాత్రి యగునప్పటికి శరీర మెఱుఁగక పడియున్న రాణోజీని దిక్కులేక భయవివశురాలైన కమలాబాయిని వెంటఁబెట్టుకొని శ్యామసుందరదత్తు మాహాలానగరముఁ బ్రవేశించి మురళీధరదాసు గృహమునకు రమ్మని బోయల కానతిచ్చి తాను ముందుగా నాగృహమునైపు జనెను. భోజనముచేసి భాగవతము చదువుకొనుచున్న మురళీధరుని యెదుట శ్యామసుందరుఁడు నిలువ నతఁడమితానందము నొంది భార్యను బిలచి "మనదత్తువచ్చినాఁడు. మనద" త్తని యఱచెను. ఆనందబాయి చాలాకాలము క్రిందటఁ జూచుటచే దత్తును చేర రమ్మని "యేమినాయనా! యింతకాలము జాగుచేసినా"వని తలపైఁ జేయివైచి నిమిరెను. "అక్కయ్యా! నా రాకకేమి

గాని శ్రీరాణి యహల్యాబాయిగారి కొలువులో గొప్ప యుద్యోగియగు రాణోజీ చచ్చుటకు సిద్ధముగా నున్నాఁడు. అతనితో భార్యకూడ వచ్చినది. వారివిషయమై మన మతి జాగ్రత్త పుచ్చుకొనవలె" నని జరిగిన వృత్తాంతమునంతయుఁ దన బావకును సోదరికిని దెలియఁబఱచెను. అంతలో మన కమల యెక్కిన బండియుఁ బల్లకియు వచ్చెను. అందున నిస్సహాయుండగు రాణోజీని మెల్ల మెల్లగఁ జేతులమీఁద వైచికొని లోపలికిఁదెచ్చి యొకగదిలో నొకపఱుపుమీఁదఁ బండుకొనఁబెట్టఁ బాపము రాణోజీ మూలుగుటయే కాని బాధ యిదియని చెప్పనేరక పిలిచినఁ బలుకక ప్రక్కపైఁ గొట్టుకొనసాగెను. వారారాత్రి యొక ప్రణవైద్యుని రప్పించి యాతనిఁ జూపఁగా నతఁడు పెదవి పఱచి "రోగి బ్రతుకుట దుర్లభ"మని చెప్పెను. ఆనందబాయి కమలాబాయిని మిగుల గౌరవముగ లోనికిఁదెచ్చి కొంచెమెంగిలి పఱచి దుఃఖభారమున నాత్మహత్యఁ జేసికొనునేమో యని కడు మెలఁకువతోఁ గాపాడుచు నామె నొక నిమిషమును వదలక నడుమ నడుమ నామెయందమున కాశ్చర్యము నందుచు "కాకి ముక్కునకు దొండపండు గట్టినట్లు ముసలివాని కీచిన్నదానిని దల్లిదండ్రులు లెట్లిచ్చిరో కదా? ఆ ముసలివానితో నైన నింతపసుపుఁ గుంకుమబెట్టుకొని పదికాలములపాటు గాపురముఁజేయనీయక దైవమామెకు ఘోరవైపరీత్యముఁ దెచ్చిపెట్టును గాఁబోలును. ఈరూప మడవిఁగాచిన వెన్నెల యగునా?"యని విచారపడుచు నామెపైఁ జేయివైచి పండు

కొనెను. రాణోజీ స్థితిఁజూచి మురళీధరుఁడాతని తమ్ముఁడగు దాతలరావునకు నొకమనుష్యునిచే పత్రమంపెను. ముందు రాణోజీకి వంటచేయుటకుఁ బంపఁబడిన దుండీరావు గంజాయి దుకాణమున దిట్టముగ గంజాయిఁ ద్రాగి మెలఁకువ లేక పండుకొనియుండె. మార్గమున నెద్దును బెదరించిన లక్ష్మణుఁడు దుకాణమునకు గంజాయికిఁబోయి దుండీని లేపి జరిగిన వృత్తాంతమును జెప్పి పంపెను. దుండీరా వచ్చటికివచ్చి తన యజమానునకు సహాయ మెద్దియు నొనర్పఁజాలక యాతని నాధారముగఁ జేసికొని తానుబన్నిన పన్నుగడ లన్నియు వ్యర్థములయ్యెనని చింతించుచు నిద్రనొందక రెండుకునుకులు కునికెను. ఈనడుమ నానందబాయి కొంచెము కన్ను మూసినందున పలువిధములగు తలంపులు మనసున మల్లడిగొనుటచే తెప్పపాటు లేక నిట్టూర్పు విడుచుచుఁ గ్రక్కున లేచి కూర్చుండికన్నులనిండ ముక్తాఫలములవలెఁ గ్రందుకొనియున్న బాష్పములు మాటిమాటికిఁ దుడిచికొనుచు మిగుల దుఃఖించుచు, "అమ్మా! నీవెంతకఠినురాలవు. నీవు నాకుఁ జేసిన యాద్రోహమున నేనీజన్మమునకు మఱల మీదగ్గఱకు రాను. అంత మీఁదుమిక్కిలి వచ్చిన నిచ్చటనే శరీర సమాప్తముఁ జేసెదను. దైవమా! నాకేల మరణముఁగలుగఁ జేయవు? ఆయెద్దు నన్నేల త్రొక్కకపోవలె? ఈయులకని యెట్లయినను నేను దురదృష్టవంతురాలనే" యని వగచుచుండెను. అంతలో నానందబాయి మేలుకొని ప్రక్కలో నామె లేకుండుటకుఁగలవరపడి లేచి దూరమునఁ గూర్చుండిన యాకన్నియంజూచి

తనయజాగ్రత్తవలన నపాయమున్నట్టికి తానందుకు సంతోషిం చెను గాన యిప్పుడప్పుడె తొందరతోఁ దనకన్నీళ్ళుగపడకుండ కమల తుడుచుకొనినను నామెదుఃఖించుచున్నట్టు లానంద తెలిసికొని మితిమీఱిన జాలిచే నామెదగ్గఱగజని స్త్రీయగు టచే స్వాభావిక లక్షణము పోకుండఁ దానుగూడఁగంటఁదడి పెట్టుకొని, "అమ్మా! యేల వాపోవుదువు? నీముఖసౌందర్య మును నీవిలాసమును జూడఁగా నితనియొక యుపద్రవము జరుగఁగూడదని నాకుఁ దోఁచుచున్నది. అయినను విలపించిన గార్యమేమి? నీభర్త ప్రాణముల విషయమై కాక మఱియేవిష యమైనను నాతమ్ముఁడు నీకుఁ గావలసిన సాయముఁ జేయును. అతఁడు మంచివాఁడని యూఱడించెను. కమల యిప్పుడు తన వెనుకటి యవస్థ యొల్ల మనసునఁ దట్టుటచే నొకమాఱామె యొడిలోఁ దలపెట్టుకొని గట్టిగ రోదనమొనర్చి "అమ్మా! నీవు మాతల్లివంటిదానవు. నీతమ్ముఁడు మిగుల మంచివాఁడు అన్నివిధముల నంతటివానిఁ జూచి యెఱుఁగను. ప్రాణములు నిలిపిన మహాత్ముఁడు కాఁడా? ఎన్నటికైన నాకతఁడేదిక్కని నమ్ముకొనియుంటి" నని పలికెను. ఇంతలో శ్యామసుందరదత్తు తలుపుఁదెఱచి గదిలోని కరుదెంచుటచే వారిసంభాషణము ముగిసెను. కమల యాతనిఁజూచి చటుక్కున లేచి గోడకుఁజేరి నిలిచి సిగ్గునఁ దలవంచి పదాంగుళితో నేల రాయుచుం డెను. ఆమెవైపు చూడ్కి నిగిడించి దత్తుతన సోదరితో, "అక్కయ్యా! రాణోజీగారికి రవ్వంత నిలబాటు చేసినదని తోఁచుచున్నది. కుదురవచ్చునని నాకాశకల" దని తనరాకచే వారిసంభాషణ యాగినకనియుఁ గమలసిగ్గున నిలువవలసి

వచ్చినదనియుఁ దానాగదివిడిచి వీధిలోనికింజని యేమియుఁ తోఁచక యిటు లటు పచారు చేయుచుండెను.

అప్పుడు రెండుజాముల రాత్రికంటే నధికముగఁ బ్రొద్దు పోవుటచే వీధులలో నెవరును లేరైరి. పిండియారఁ బోసినటుల వెన్నెల ధవళధవళమై వ్యాపించి యుండనున్నత సౌధములయొక్కయుఁదమ యింటికావలనున్న దేవాలయము యొక్కయు నీడలు వీధిలోనికి వ్యాపించి యసమానమైన సౌందర్యము నొలికించుచుండెను. ఆ వెన్నెల కెరటములలో మునిగి యానందము నొందుచు శ్యామసుందరుఁడా నాయఁకాలము తనహృదయము నపహరించిన దొంగను బలుమారు దలఁచుకొని మనస్తాపము నొందసాగెను. "ఆహాహా! ఏవి యాకమలనోయగము? ఆమె సార్థకనామము నిజముగ లక్ష్మియే. వేయిజన్మములకైన నేనీమెను మరువఁజాలను ఈమె నాయది. ఎంత వెఱ్ఱివాఁడను. పరధనమైనయామెన నాసొత్తనుటకంటె వెఱ్ఱియేమున్నది? ఈ రాణీశోక చావక బ్రదుకునా? ఛీఛీ! మోహపాశ మునఁదగిలి పాప మనక పుట్టెడు దుఃఖములో నున్న యామెభర్త మరణము గోరుచున్న నాహృదయము వజ్రమా యేమి! ఆతండు జీవింపక పోయినమాత్రమున నాకామె లభించుటయెట్లు? ఆమె పతివ్రత గదా! అయినను సర్వేశ్వరుం డఘటనాఘటనాసమర్థుఁడు గదా" యని మెల్లన లోనికిం జనెను. అక్కడికిఁ బదునాల్గు మైళ్ళ దూరమున నున్న యిందూరునగరమునకు మనుష్యుఁడుపోయి దొలతరావును వెంటబెట్టుకొని తెల్లవారునప్పటికి వచ్చెను.

దౌలతరావు శవమువలెఁ బడి యున్న సోదరుని జూచి విల
పించి యాతనిఁ బొరుగూర నుండనీయఁ జన దని కమలకు
సహోదరుని ప్రయాణముజేసి పల్లకిలో వానినుంచి దుండి
రావును సేవకులు వెంట రా బయలుదేరెను. కమలహృదయ
మానందశాయి యొద్దనుండి బయలుదేర నెప్పటియట్ల చిం
తిల్లుచుండెను. శ్యామసుందరుఁ డామెను సాగనంపుటకుఁ
గడుదూర మరిగి, కమలావియోగమున వివర్ణముఖుఁడై దౌలత
రావును వీడ్కొని యింటికిఁజనెను. కొంతదూరమిట్లు ప్రయ
నము సాఁగినతరువాత రాణోజీ మిగుల నాయాసమొందఁ
బల్లకిఁ జెట్టుక్రింద దింపిరి దౌలతరావు గుండెలు బాదు
కొని యేడ్వనారంభించెను. కమల నిశ్చేష్ట యయ్యెను. పల్ల
కిలో నున్న రాణోజీ పల్లకిలోనే మృతినొందెను.

అయిదవ ప్రకరణము

రాణోజీవల్కారునకు దౌలతరావుతమ్ముఁడు. వయసున
నీతఁడు రాణోజీకిఁ దమ్ముఁడైనను గుణములం దతనికి దౌలత
రావన్న యనియు రూపమున నచ్చముగ నన్నగారినోటనుండి
యూడిపడి నటు లుండెననియుఁ జెప్పఁదగును. అభిమానము
చేత నతనిభార్యయుఁ బక్షపాతముచేత నతనిస్నేహితులును,
నీలమేఘశ్యాముఁ డని వర్ణింతురు గాని యాతఁడు నిజముగ
మాలకాకివలె కడునల్లని యంద మనుమాటయైన లేని

వికారాకారుఁడు. దుబ్బులవలెఁ దెగ పెరిగిన మీసములలువ్వు నను వాని మొగముయొక్క నలుపునను, రవంతయును భేద ముండదు. అతనిచక్కఁదన మంతటితో సమాప్తము నొంద కయె పెరిగిన బొజ్జకడుపుతోడను, శరీరముయొక్క విపరీతపు లావుతోడను, గొంతెము దీర్ఘమగుముక్కుతోడను, జూచువారికి నవ్వు బుట్టించు చుండును. అన్నకుఁ గుయుక్తు లలో సహాయులై యిరువురును గొప్పయుద్యోగములు సంపా దించి, హోల్కారు సంస్థానమున మంచి వారని పేరు సంపా దింపకపోయినను దేశమున దుర్మార్గముల కయినను పేరు వహించిరి. అట్లుండియు నంతవఱకుఁ దమ యేలికవిషయమై ద్రోహమును దలఁచినట్లు లేదు.

ఇట్లు రాఘోజీ తనపాలిటిమృత్యుదేవత యైవచ్చిన యెద్దుచే గాయములు దగిలినందునఁ బల్లకియందు మృతినొంద దౌలతరావు శవము నందెయుంచి జాముప్రొద్దెక్కు వరకు కమలాబాయితో నిందూరునగరముఁ బ్రవేశించెను. శవమును దనగృహమునకుఁ గొనిపోక స్మశానమునకు దారిని దీసికొని పోయి కమల నింటికంపి తనభార్యకప్పగింపుమని దుండి రావు నంపి బంధుజనులను రుద్రభూమికిరమ్మని వర్తమాన మంపి వారు వచ్చిన తరువాత తన సోదరునకు యథావిధిగ నగ్నిసంస్కారముఁ జేసెను. అక్కడకు వచ్చిన కులస్థులంద రును, "మనుష్యులు కాలము తప్పిన తరువాత వివాహ మాడఁగూడదనియు దైవవశమునకు నెవ్వరేమి చేయఁగల రనియు నంతసుందరికి వివాహమైన నేకే వైధవ్యము వచ్చుట యన్యాయ మనియుఁ నామె కీదురవస్థకే యీశ్వరుఁ డీపెండ్లి

సంకల్పించె" ననియు బహువిధముల జాలినొందిరి. దౌలత రావుభార్య యగు దుర్గాబాయి పెద్దపెట్టున నేడ్చుచు వీధి గుమ్మముదగ్గర కెదురుగ వచ్చి తోడికోడలిని, కౌఁగలించుకొని రోదనము చేసి, "అమ్మా! తోడికోడండ్రమని పట్టుమని మనమిద్దరము నొకనెల యైనను గాపురము సేయ నైతిమి. నీ వెంత దురదృష్టవంతురాలవో, యేభోగ మనుభవింపకముందె పసుపుకుంకుమనైన మనసు దీరఁ బెట్టుకొనకముందె యొక ముద్దుముచ్చట దీరకముందె పెండ్లియైన నెలకె యీలాగైతివి గదా! అమ్మా! మొదటిపర్యాయమే నిన్ను బ్రాఁతలోఁ జూడవలసి వచ్చెఁగదా తల్లీ! నీవింకను వచ్చినతరువాత నిద్దరము ను గాఁపురము సేయవలె ననుకొన్నాను గాని యింతవరకు వచ్చునని యెఱుఁగను తల్లీ" యని పరిపరిభంగుల సంగ లార్చి కమలయుఁ గొంచెము దుఃఖింప నామె నోదార్చి తానూరకుండెను. కమల యెందుచేతనో ధైర్యమును జిక్కఁబట్టి యంత విస్తారముగాఁ బొగలుట మాని గుండె రాయి చేసికొనెను. అగ్నిసంస్కారాదులఁజేసి దౌలతరావు కర్మనారంభించి రెండు దినములు గడచిన వెనుక ఢుండిరావును బిల్చి, కమలను గూర్చి కొన్ని సంగతు లడుగఁదలఁచి యిట్లనియె.

దౌల.—ఓరీ! ఢుండీ! మాయింటి కెంతదుర్దశ వచ్చినది? నాకుఁ గుడిహస్తము పడిపోయినది గదా, యింక నా బ్రతుకేల?

ఢుండి.—అవును. దైవవశమున కేమిచేయఁగలము? మా కేమి మూఁడేండ్ల దామె మావదినగారిమాట దలఁచిన నాగుండెలు తాళుట లేదు.

దౌల — ఆహాహా! ఏమి యీమెయందము! దైవము మిక్కిలి యరయోగ్యపుఁబని చేసినాఁడు. ఇంతటియందకత్తెను నేనెందును జూచియెరుఁగను. ఇటువంటికన్య యెంతయదృష్టవంతునకు భార్యయగును.

దుండి — (కొంచెమాలోచించి సందేహముతో) ఆమె యెక్కడి కిరుగఁగలదు. పాపము! ఇఁక నీవే దిక్కు. నిన్నుగని పెట్టుకొని యుండును గనుక నీ వామెసుఖముఁ జూడుము.

దౌల — మఱి ఆమె నాదగ్గర నుండునా? పుట్టినింటి కరుగునేమో. అయితే యీమెను మాయన్నగారు వివాహ మాడినారా?

దుండి — వివాహమైనప్పుడు నేనక్కడ లేనుగాని పెండ్లి యైనదని మీయన్నగారు నాతోఁ జెప్పినారు. త్రోవలోఁ దన్నడిగిన వారందరితోడ నీమె తనభార్య యనియే చెప్పెను. పెండ్లి యగుటకు సందేహము లేదు.

దౌల — అయినదా? నేను కాలేదనుకొన్నాను. సరే. ఇఁక విచారమే లేదు.

దుండి — విచారమెందుకు? నాదగ్గర దాఁచక నీ మనసు నున్నది చెప్పు. నీకేమైనాశ కలదా? మనకు లాభించు నెడలఁ బెండ్లి కాలేదని చెప్పెదము.

దౌల — మిత్రుఁడా! నీవు నాకేమయిన సహాయముఁ జేసెదేని యీకమలను మాయన్న పెండ్లియాడలేదని నేను వివాహ మాడవలయునని యున్నది. నీవు నన్ను మరిడొంకలాగించవద్దు.

దుండి—నీకుఁ బ్రియము సేయుటకంటె నాకుఁ గర్తవ్య మేమున్నది? ఆమెను నయమున భయమున లోఁగఁ దీసి నీకు వివాహముఁ జేయింతు. ఈ పదిదినములకర్మ ముగిసినదాఁక నోరెత్తఁబోకు.

అని వారు మాటలాడుకొనుచుండఁ దుర్గాబాయి లోపలినుండి వచ్చి కమలాబాయి దురవస్థకుఁ గొంచెము విచారించి, యామెతల్లికిని, దమ్మునకును వర్తమానము సంపుమని భర్తతోఁ జెప్పెను. సాధారణముగ నేమికారణము చేతనో కాని దుండిరావునకు దుర్గయనినచో నొకవిధమైన భయము గలదు. అందుచే నామె వచ్చినతోడనే లేచి యతఁడు మెల్లఁగా జారెను. తరువాత దౌలతరావు కమల పుట్టినింటికి వర్తమానము నంపుటకు సమ్మతించి తన మనోరథమును భార్యకు నెఱిఁగింపఁగోరి యామెయొద్ద భయము గలవాఁడగుటచే రవంత సంశయించి యూరకుండెను. దుర్గాబాయి సద్వంశమునఁ బుట్టి సద్గుణములు గల యొకసుందరి. సదాచారుఁడు కానిభర్త సద్గుణపుంజమగు భార్యకు జడియుట స్వభావమే యగుటచేత దౌలతరావున కామె పిరికిపందయినను నీమూర్ఖుఁడు చీవాట్లకు వెరవక యప్పుడప్పుడు తన మనోరథముల నామెకుం దెలిపి యామెచే మందలింపఁబడువాడుక గూడ కలదు. దౌలతరావు దుర్గను జూచి సంశయ మెల్ల విడిచి యిట్లనియె.

దౌల—పిల్లలులేని బ్రతుకు వ్యర్థము కదా! మా యన్నకు బిడ్డలు లేకపోవుటచేత నేనే కర్మ చేయవలసి వచ్చి

నది. నాకుఁ బిల్లలు లేరు. హోల్కారువంశ మింతటితో నాశనమే కాఁబోలును.

దుర్గ—(ఈ మాటలుఁ విని సిగ్గునఁ దలవంచుకొని) "మీ రెవరినైనఁ బెంచుకొనుఁ" డని ప్రత్యుత్తర మిచ్చెను.

దౌల—పెంచుకొనిన వారికి ముక్తి గడచుట యరుదు. అంతకన్నఁ దెగించి మఱియొక దానిని బెండ్లియాడుట యుత్తమము. నీ కిష్ట మయినచో నట్లు చేసెద.

దుర్గ—నాకిష్ట మయినది కాని మీకీవయసునఁ బిల్ల నిచ్చు వారెవరు?

దౌల—ఇచ్చెడువారెవరు? పిల్ల సిద్ధముగనే యున్నది. నీదయ యుండిన—నది—

ఈ మాటలతని నోటినుండిరాఁగానే దుర్గ వెలవెలఁ బోయి చూడసాగి, యెవరి పిల్ల యెవరని యడిగెను. అప్పుడు దౌలతరావు లేచి భార్యచేతులు రెండును బట్టుకొని, "నే నొకమాట చెప్పెదను. కోపపడక వినుము. కమలను నాకిచ్చి వివాహము చేయు" మని యింకనేమో చెప్పఁబోవుచుండ దెబ్బఁదిన్న పామువలె బుస్సని లేచి దుర్గ కోపావేశముచేఁ బెదవులు తడఁబడ నిట్లనెను. "ఛీ ఛీ! నీవంటి కఠిన చిత్తుని బాపకర్ముని నేనెందుం గనలేదు. అన్నగారిచితి తిన్నగఁ జల్లారనైన లేదు. అప్పుడే పుత్రశోకదుఃఖములో నున్న యాయనభార్య నోదార్చుటకుమాఱు ఆమెను బెండ్లియాడెద నని చెప్పుటకు నోరెట్లువచ్చెను. విధవయని సందేహము లేదు.

అన్న పెండ్లాము తల్లివంటిది గదా యను గౌరవములేదు. నీ ముఖముఁ జూచినవారికి పంచమహాపాతకములు చుట్టుకొనును. అనియామెనింద సేయుచుండ దౌలతరావు మెల్లఁగ నామెతో "ఆమెనిజముగ విధవ యైనచో నాట తప్పేం. మాయన్న యామెను బెండ్లి యాడలేదంట" యనెను.

దుర్గ—"ఈమాయమాట లెవరు నీతోఁ జెప్పినారు? దుండిరావా యేమి? వానియమ్మకడుపు మాడ. వానికి మరణము రాదు. ఆకాళికాదేవికి వానిమీఁద దయ. ఆదిక్కుమాలినవాఁడే నా కొంపఁ దీయుచున్నది. ఊరిలో సాటివారు విన్న నేమందురు? ఆమెకుఁ బెండ్లిగాకున్న వైధవ్య మనుభవించుట కామెకు ముచ్చటా?"

అనిపలుక దౌలతరావు భార్యను గోపింపవలదని బ్రతిమాలి, నీకు సవతి వచ్చు నను గోపముచే నిట్లు పలుకుచున్నావు. కోపపడక నాముద్దు చెల్లించుమని వేఁడెను. అప్పలుకులు దుర్గ కలుక రెట్టింప "నాతో మాటలాడవద్దు. నాపనిమీఁద నేఁబోయెను. తనకుసవతివచ్చు ననునీర్ష్య చేతనోఁ విధవను వరించుటచేఁ గలుగునపకీర్తిను భరింప లేకయొ దుర్గమిగులఁ గోపము విచారమునొంది తనభర్తకుం దనకుఁ జరిగిన ప్రసంగ మంతయుఁ బూసగ్రుచ్చినట్లు కమలకుం దెలిపి జాగ్రత్తగ నుండు మని చెప్పియామెకు నేసహాయము గావలసినఁ దాను జేసెదనని వాగ్దానముఁజేసి యంతతోఁ దృప్తిగలుగమిఁ దను యింటికిపోవుచున్న రాధాకాంతారావుభార్యయగు సోహిబాయియొద్దకుఁబోయి యీ వార్త యామెకుఁ జెప్పి,

రాధాకాంతునితోఁ జెప్పి సాయముఁ జేయుమని కట్టుదిట్టము చేసివచ్చెను. దుర్గాబాయి దౌలతరావు యొక్క దురుద్దేశముల నెఱింగించిన వెనుక కమల మిగులభయపడుచుఁ దోఁడేలునోట నుండి విడిపింపఁబడి పులినోటఁబడితినిగదాయని దుఃఖింప నారంభించెను. మఱునాఁడు రాధాకాంతరాయలు భార్యచే విని దీనరాలగు (స్త్రీ)కి మానహాని రాకుండఁ గాపాడవలె నని నిశ్చయించి "కమలతో మాటలాడి రమ్మని రోహిణి నంపెను. రోహిణియు దుర్గయు నెన్నివిధములనో తరచితరచి యామె వివాహమునుగూర్చియు స్థితినిగూర్చియుఁ దెలియఁగోరియనేక ప్రశ్న లడిగిరిగాని యామె తిన్నగాఁ బ్రత్యుత్తర మీయక "నాకర్మము నేనుభవింపక తప్పదు. జలమరణమో, యగ్ని మరణమో నామొగమును వ్రాసియున్నది. నాకుమానహాని కలుగకుండ వీరుమాత్రము చూచుచుండుఁడని యుత్తరము చెప్పెను. ఆమాటలఁబట్టి యామెకున్మత్తుఁ డైనభర్తపై గాఢానురాగము గలదనియు,నందుచేనామె ప్రాణత్యాగము జేసికొనుననియునిశ్చయించిరోహిణిమిగులజాగరూకతతో నుండు మని దుర్గకు బోధ చేసి మానహాని సంభవించునెడఁ దన యింటి కామె నంపు మని యొక్క పలుమాఱు చెప్పి యింటి కరిగెను ఆవేళమధ్యాహ్నమురాధాకాంతరావు దౌలతరావు. నకు నట్టిదుష్కార్యముఁజేయవలదని హితోపదేశము చేసెను. డి ఆ హితమతనికివిషప్రయోగమగుటచేత దౌలతరావుమండిపడి వృద్ధుఁడగు రాధాకాంతుని ననరానిమాటలనెను. రాధాకాంతు వానిమాడ లకుఁ దల పంకించియావిషయములు నెంతవని యొనఁ జేయనిశ్చయించెను. దౌలతరావామెను దప్పకవివాహ

మాడుటకు నిశ్చయించెను. కమల మానహాని సంభవించునని మృతినొంద నిశ్చయించుకొనెను.

ఆఱవ ప్రకరణము

మహారాష్ట్రప్రభువులలో హోల్కారుకుటుంబము మిగుల గౌరవమునకుం బాత్రమైనది. ఈహోల్కారువంశమును స్థాపనము జేసినశూరుఁడు మలహారురావుహోల్కారు. ఈతఁడు క్రీ శ. 1683వ సంవత్సరమున జనియించి, మొదట పీష్వాలయొద్ద సిపాయిగ బాహుబలాతిశయముచేత వాసికెక్కిన యోధవరుఁడై తనప్రభువులకు నను గ్రహపాత్రుఁడయ్యెను. అందుచేఁ బీష్వాయగు బాలాజీరావితనికి మాళవదేశమున జాగీరు లిచ్చితనకు లోఁబడి యుండునట్లొకచిన్న రాజుగ నొనర్చెను. తరువాత మలహారురావు మఱికొంత రాజ్యము సంపాదించి మాళవ దేశముననున్న యిందూరు నగరమును రాజధానిగఁ జేసికొని పేరునకుమాత్రము పీష్వాకు లోఁబడినట్లుండిమాటల చేతను నప్పుడప్పు డంపుస్వల్పబహుమానములచేతను, దనలొంగుబాటును దెలియఁజేయుచు, నిజముగ సర్వతంత్రస్వతంత్రుఁడై యథేచ్ఛగ రాజ్యముఁజేయుచుండెను. కులమున నీచుఁ డగుగొల్లవాఁడయ్యు బాహుబుద్ధిబలముల గొప్పవాఁడై మలహారురావు కొలఁది కాలముననొక సామంతరా జగుటయె కాక యెల్లవిధముల నైశ్వర్యశాలి

యయ్యెను. కాని యాతని యుత్సాహవృక్షమునకు మూలము
వదలించినట్లు భగవంతుఁ డాయనకుమారరత్నమగు ఖండే
రావును స్వర్గలోకమున కెత్తుకొని పోయెను. ఖండేరావు
మృతినొందునప్పటికి! శతవృద్ధుఁడై కాటికిఁ గాళ్ళుచాఁపుకొని
యున్న తండ్రియు మాలిరావను నొకనుఁగుశిశువును, గుణవ
తియు విద్యావతియు నగు నహల్యాబాయి యను భార్యయు,
గుణముక్తాభరణ యగు ముక్తాబాయి యను కూఁతురు నుండిరి.
మలహారురావు మనుమని మనుమరాలిని జూచి కొని పుత్రుని
మరచి నిండుజవ్వనమున భర్తృహీనయయ్యుఁ బాతివ్రతకమె
ప్రధానము చేసికొని యొంటిపూఁటభుజించుచు, నేలఁబండు
కొనుచుఁ బుణ్యకార్యములఁ జేయుటచే గాలము పుచ్చుచు
వివేకురాలగు కోడలిం జూచుకొని దుఃఖము దిగమ్రింగి
యొట్టెటో రాజ్యభారము గొంతకాలము మోసెను. తదనంతర
ముఁ గొన్ని దినములకు మలహారరావు కాలధర్మము నొంద
మనుమఁడగు మాలిరావునకు మంత్రు లందరుఁ బట్టముగట్టిరి.
కాని యచిరకాలంబుననే వానికిఁ గాల మాసన్నమగుటచే
నంతఁడును దండ్రితాతల దర్శింపఁ బోయి హోల్కారువంశ
మునంతటితో నస్తమించునట్లు మగపురుఁగు లేకుండ జేసెను.
భర్తయు, మామయుఁ గుమారుఁడు నించుమించుగ నొక
మారు కాలధర్మమునొందుటయు హోల్కారువంశమునశించు
టయు నిందూరురాజ్యలక్ష్మి తనవలె ననాథయగుటయు జనులు
రాజహీనులై యుంటయుఁజూచి యహల్య యబలయయ్యు
దుఃఖసముద్రమునమునింగియు విధిలేక ప్రజారక్షణార్థమై
రాజ్యముఁ బూనెను. ఇది యామె మంత్రులలో ననేకుల

కిష్టము లేదు. ఇష్టము లేకున్నను, దేశము రాజ్యమై పరరాజుల పాలగుటఁ గన్నులారఁ జూడలేక యహల్యాబాయి యంతటి సాహసముఁ బూనవలసి వచ్చెను.

రాణోజీపల్కారు మృతినొందిన నాల్గవనాఁడు మహారాష్ట్రము నుండి శ్యామసుందరదత్తు రాధాకాంతరావు గృహమునకు వచ్చి ఋషికేశం దనకు జరిగిన ముచ్చటలను రాణోజీ మరణవిధమును దనసహాయమును దెల్పెను. శ్యామసుందర దత్తుయొక్క తండ్రియగు పరమేశ్వరదత్తు రాధాకాంత రాయునకుఁ దనకుఁ బ్రాణమిత్రుఁడైనందునఁ దనమిత్రుని కుమారుని బాగుచేయవలెనని రాధాకాంతుఁడు శ్యామసుంద రునకప్పటికి స్వల్పకాలము క్రిందట నెలకు ముప్పదిరూకల జీతము గల యుద్యోగమును జెప్పించి, యతనికి నెవ్వరు బందువులచ్చట లేమిఁ దన యింటనే భోజనము నిడుచు వాని నభివృద్ధికి దెచ్చుచుండెను. రాధాకాంతరావు చనిపోయిన మలహారురావునకు గుండెకాయ యనియు బహిఃప్రాణ మని యుఁ బ్రజలు చెప్పుకొనుటకాక యీ వారతనియందమితగౌరవ ముంచి యతని యాజ్ఞానువర్తులై యుండిరి. రాధాకాం తుఁడు డెబ్బదిసంవత్సరములకన్న నెక్కువ వయసు కల వాఁడు. అయినను దేహపటుత్వము చెడక దార్ఢ్యము కలిగి యుండెను. జీవించి యున్నప్పుడు మలహారురావునకును, నతఁడును మాలిరావును మృతి నొందిన వెనుక నహల్యా బాయికిని రాధాకాంతుఁడు తన ప్రాణములు గూడ ధార పోయునంతటిభక్తి గలిగి నిష్కపటియై వర్తించెను. శ్యా

సుందరదత్తు రాధాకాంతుని యెడల ననంతకృతజ్ఞతను
జూపుచు రాణియందు భక్తిభావముంచి పనిచేయసాగెను.

వచ్చిననాఁటిరాత్రి రాధాకాంతరావు శ్యామసుందరుని
వెంట బెట్టుకొని శ్రీయహల్యాబాయి రాణీగారిని దర్శించు
టకుఁ బోయి వాకిట నిల్చి తమరాక నెఱుంగఁజేయ
లోనికిఁ బ్రతిహారి నంపెను. లోపలికి రమ్మని రాణీగారి సెల
వైనదని సేవకుఁడు వచ్చి తెలుప నంతఃపురమున నొక గది
లోనికి వారిం గొనిపోయెను. ఆగదిలో ముత్యాలజాలరువలె
నడుమ వేయఁబడి తెల్ల తెఱచాటున నల్లని బక్కపలుచని
యంగనయు నామెకుఁ గొంతువెనుకగఁ బదునారువత్సరము
లయినాఁడుగల జవ్వని యొక్క తెయుఁ గుర్చీలపైఁ గూరుచుం
డిరి రాధాకాంతరావును శ్యామసుందరుఁడును తెరసమీ
పమునకుఁ జని యా నల్లని స్త్రీకి నమస్కారము గావించి
తమకై వైవంబడిన పీఠములపై సుఖోపవిష్టులైరి. దత్తుడివర
కెన్నఁడు నహల్యాబాయిని జూచి యెఱుఁగఁడు. కాఁబట్టి
సౌందర్యవతిగాక నల్లని శరీరకాంతి గలిగి సామాన్యస్త్రీవలె
సాధారణ వస్త్రములు గట్టుకొని యాభరణములనైన దాల్చక
కృశించియున్న యాయంగనను దనయేలికయగు రాణిగఁ
గొంత సేపటివరకుఁ దెలుపక రాణి యెంతో వైభవముతో
నుండుననియు నికముందు వచ్చుననియు నెదురు చూడ
సాగెను. అట్లు వీరిరువురు లోని కరిగి కూర్చుండిన వెనుకఁ
గ్రొత్తవాఁడగుదత్తునిఁ జూచి పడుచుకన్నెయగు ముక్తా
బాయి దగ్గరనున్న గదిలోనికిఁ జనెను. అప్పుడహల్యాబాయి

తెరఁదీయుంచి దత్తును రాధాకాంతుని చేతికిపార జూచి, "నీవు మాతో మాటలాడిన దీబాలుని విషయమేనా" యని యడిగెను.

రాధా—చిత్తము ఈ కుఱ్ఱవాఁడే. ఏలినవారు నాయందెట్టి భావముంచినారో యీ బాలునియందుఁ గూడ నట్టిభావ ముంచఁదగును.

అని. రాధాకాంతరాయులు మెల్లగ నుడువుచుండ రాణికనుల కొలఁకులనుండి వేఁడికన్నీళ్ళబిందువులు జార నారంభించెను. అంతయా కస్మికదుఃఖమునకుఁ గారణ మేమని వీరాలోచించుచుఁ గొంతసేపటికి గద్గద స్వరముతో రాధాకాంతరావిట్లనియె. "అమ్మా! యేమిది? ఇట్లు మీరుండుటకుఁ గారణ మున్నను ధైర్యమూనక విధిలేదు"

అహల్యాబాయియు నామాటలు విని యూరట లేక యీ బాలుని మొగ మచ్చముగ నాతనివలె నున్నది. హా! మాలిరావు నాయనా! నీ మరణము చేతనే కదా నే నీవిశ్వాస హీనులగు మంత్రి పశువుల నాశ్రయించుటకే హా! తండ్రీ! నన్నే కాకిగాఁ జేసిపోతివా?" యని యామె విచారించు చుండ లోపలి గదిలోనుండి ముక్తామణులవలె బాష్పములు చెక్కుటద్దములనుండి జార ముక్తాబాయి బేలయై రోదనము జేయసాగెను. రాధాకాంతుఁడు వారి విలాపముచే హృదయము గరఁగ రవ్వంతవంతఁ దానుఁగూడ నొంది యనుచిత మగు నాకార్యము మానుట పురుషలక్షణ మని కన్నీరు దుడుచుకొని, "అమ్మా యేలినవారు విలపింప ధైర్యము

చెప్పవా రెవరు? మాలిరావు మీగర్భమునఁ జిచ్చుపెట్టి పోయెను. ఇది యీజన్మాంతమును బోవునదియు మరల వచ్చునదియుఁగాదు. ధైర్యముఁ దెచ్చుకొన్నను మీరే దుఃఖించినను మీకే ప్రజలు మీబిడ్డలు. ఆకుమారుఁడు పోయిన మేమున్నవార" మని యీరార్ప రాణి కొంత సేదదేరెను. తరువాత వారిట్లు మాటాడిరి.

అహల్య—నేను నీవు చెప్పినట్లు ప్రజలనే బిడ్డలుగ నమ్ముకొంటినిగాని వారు నాయందువిశ్వాసములేక రాజ్యమునకు శత్రువులగఁ గొందఱున్నారు.

రాధా—అమ్మా! అంత పాపకర్ములు, సద్వృత్తహీను లెవ్వరు?

అహ—నేను నీయందును గంగాధరజస్వంతు నందు నాయాసలన్నియు నిల్పియుంటిని కాని నాయాస—

రాధా—(తొందరతో) అమ్మా! నావిషయమై మీకు సందేహమేల? ఇదిగో మీ పాదములు సాక్షి. నేను నాప్రాణమునకైనను లెక్క సేయను. నావిశ్వాసము మీకు విశదము.

అహ—నేను నీవిషయము చెప్పలేదు. గంగాధర జస్వంతరావును గూర్చి నిన్న నతఁడు నాదగ్గరకు వచ్చి కుమారుని బెంచుకొమ్మని నాకనేకవిధముల నుపదేశ మొసర్చి నేను రాజ్యము పరిపాలించుట ప్రజల కిష్టములేదని కఠినముగాఁ బలికెను. పురోహితుఁడును మంత్రియు నాకుపకారము సేయునని తలంచితిఁగాని యిట్లగునని యెన్నఁ డెంచ

లేదు ఈమాటలు చెవిఁబడ ముక్తాబాయికి మనస్సు మన స్సులో లేక, "జస్వంతరావునకు మాయమ్మగారికిని వివాదము లేక యుండవలెనని నాకోరిక. దైవమా! నీవు వీనికి సఖ్యము గలుగఁజేయు" మని తన మనస్సునఁ బ్రార్థన జేసెను. రాధాకాంతరావు గంగాధరుని విషయమై మొదటినుండియు సందేహము నొందుచుండుటచే నతని యనుమానము రాణి తెలిపిన సంగతులచే ధృవపరపఁబడెను. దత్తు రాణీమాటలకు నర్థము స్పష్టముగా నెఱుఁగక, సత్ప్రవర్తనమునకు నిధివలెఁ గనఁబడుచుండు జస్వంతరావు దుర్మార్గమునకునొడఁబడునా యని వితర్కింపసాగెను. తరువాత నీక్రింది సంభాషణ జరిగెను.

అహల్య—ఇంకను విశేషము లేమి? రాణోజీ, పాపము పోయి నాఁడఁట. దౌలతరావునకుఁ జాలకష్టము సంభవించినది.

రాధా—అతనికేకాదు. చచ్చినవాఁడు చచ్చుచునతఁ డొక పిల్లగొంతుక గోసినాఁడు. వివాహమాడి యిప్పటికి నెల కాలేదు. పాప మాభార్యగూడ నిక్కడికి వచ్చినది. ఆమె యతి సౌందర్యవంతురాలు.

దత్తు—అతిదుర్మార్గుఁడగు దౌలతరావు పాప మామెను బాధించుచున్నాఁడఁట!

అహ—ఏమీ! నాపాలనారంభమందుఁ బతివ్రతలకు బాధకలుగునా? అట్లయిన నామీఁద నతని కాగ్రహము వచ్చినను వచ్చుఁగాక. దౌలతరావును నేను మందలించి

యామె కష్టమును మాన్పెదను. ఆకష్ట మెట్టిదో నాకుఁ దెలియఁజేయుఁడు.

రాధా—వదినెగారిని దాను బెండ్లియాడుననెను. ఇది మంచిది గాదని మావంటివారు తెలుప నామెకు వివాహము కాలేదని చెప్పెను. ఆమె వివాహ మైనది. వైధవ్య మనుభవింప సిద్ధముగనున్నది. అయినను దమరిందు జోక్యము గలుగఁ జేసికొనవద్దు. అతఁడు దుష్టుఁడు. అతఁడు శత్రుగణములోఁ జేరిన మనకు నష్టముకలదు.

అహ—అతఁడు శత్రుపక్షమునఁ జేరినను సరే, నా రాజ్యము పోయినను సరే. ఇంతపాపకర్ముని నేను జూచుచు నూరింకఁ జాలను. సాధుబాధ నివారింపకున్న నా రాజ్య మెందుకు?

దత్తు—(తనలో) ఆహాహా యేమి యీామె ధర్మ గుణము! ధర్మ దేవత యీామెగా నవతరించియుండును. దేవుఁడీమెను రక్షించుఁగాక.

రాధా—అమ్మా! అట్లయిన జస్వంతరావు మొదలగు వారిలో నెవ్వరు చేరినారు? ఏమి ప్రతిక్రియ మనము చేయవలయును?

అహ—జస్వంతరావుతో దౌలతరావు చేరును. ఇంక నెవరు చేరుదురో తెలియదు. మీారు నాయందు గాఢాను రాగు లగుదురేని నేను గెలువఁగలను. నేను శౌర్యముప్రధానముగా గల మహారాష్ట్ర స్త్రీనని నమ్ముఁడు.

రాధా—అమ్మా! మీపాదములుసాక్షులుగా శ్రీ విశ్వేశ్వరుఁడు సాక్షిగ, నను నా జన్మాంతముదాక, మీయెడ విశ్వాసముఁగల్గి యుండెద. అబ్బాయీ! దత్తూ నీవుఁగూడఁ బ్రతిజ్ఞఁ జేయుము.

దత్తు— అఖిలదేవతలు సాక్షులుగ నేను మీయాజ్ఞ నెఱవేర్తునని, యిట్లు ప్రమాణము చేయుచున్నాను.

ఇట్లు వారుపలుక నహల్య సంతోషించి వారి నారాత్రికి వీడ్కొల్పినదయ్యెను.

ఏడవ ప్రకరణము.

గంగాధరజస్వంతరావు నలుబదియేండ్లలోపు వయస్సు గలవాఁడు బుద్ధిచేతను, బాహుబలము చేతను నతఁడు తలంచిన కార్యములెల్ల నిర్వహింపఁగ సమర్థుఁడు. మలహారురావు హోల్కారు కాలము నుండియు నతఁడు పురోహితుఁడును మంత్రియునై వైదికలౌకిక కార్యముల నమోఘముగ నిర్వర్తించుచు రాజమందిరమునకు మూలస్తంభమైయుండి, యాతఁడు మృతినొందిన తరువాత నధికారమునంతను దనచేత నుంచుకొనవలెనని దురాశ జనియించినందున రాజ్యము నహల్యాబాయి వహింపఁ దనయాటలు సాగవని యామెను గుమారస్వీకారము జేసికొమ్మని బలవంతపెట్టసాగెను. కుమారుని బెంచుకొన్నయెడల నతఁడు యుక్తవయస్కుఁడగువఱకు

రాజ్యము మంత్రుల చేతులలో నుండుననియు, నందుచే దురాశాపీడితులగు వానిమూలమున దేశమునకు గీడు రాగల దనియు విశేషించి తనకు ముద్దులు మూటగట్టు కుమారుతే యుండగా నామెకు రాజ్యమొసగక పరుని నెవనినో తెచ్చి వానికి రాజ్యమును గట్టిపెట్టుట యనుచితమనియు నెంచి యామె పెంచుకొనదయ్యెను. అందుచే గంగాధరుడా గ్రహించి తనలో నిండుకొనిన ఆశ జేర్చుకొని రాణిపై గక్ష వహించెను.

వెనుకటి ప్రకరణమున జెప్పబడిన సంగతులు జరిగిన మఱునాడు రాత్రి గంగాధరజశ్వంతరావు భోజనముచేసి తన మిత్రులనిమిత్త మెదురు చూచుచుండెను. అంతలో హరివార పాండ్యాజీ యను బ్రాహ్మణుడు తనయొక్క స్థూలదేహము దీపపు వెలుతురులో బెద్దనీడను వ్యాపింపజేయవచ్చి, "అయ్యా! గోమాజీరావు దౌలతరావు మొదలగువారు సిద్ధముగ నున్నారు. వారినిక్కడికి రమ్మని నేను జెప్పినాడను. వారు త్వరలో రాగలరు. మీభోజనమైనదా?" యని యడిగెను. "ఆహా! నేను సిద్ధముగ నుంటిని. కాని రఘునాథరావేమనుచున్నాడు? నేను జెప్పినట్లు నీవు చెప్పినావా?" అని పాండ్యాజీతో బ్రత్యుత్తరమిచ్చి కొన్ని ప్రశ్నలు వైచెను.

హరి— ఈ కార్యము రఘునాథరావున కిష్టమే. నీవెపుడు రమ్మనిన నపుడె దండెత్తివచ్చి యహల్యాబాయిని సింహాసనము నుండి లాగును.

జస్వం. నిజముగా నాతఁడట్లు వాగ్దానము జేసినాఁడా?

హరి. అతనికి నేను గుండెకాయను. నాతో నిజము పలుకును గాని యబద్ధము పలుకఁడు. నీవు కొంతరాజ్యము వానికిచ్చుటకు సమ్మతింతువేని నిన్ను హోల్కారుఁగ జేయునట్లుకూడ నేను జక్కఁ జేసితినాను.

జస్వం — ఆహాహా! నాకు నీకంటెఁ బరమమిత్రుఁడు లేఁడు. నన్ను హోల్కారుఁగ జేసినపక్షమున నేనతనికి సగము రాజ్యము నిచ్చుట యాశ్చర్యమా? కష్టమా? కాని నేను హోల్కారును గావలెనను పట్టింపు లేదు. ఈ యాఁడుదాని పాలనలో నుండకపోయినఁ జాలును. అహల్యను జూడ నా గుండెలు మండును గాని ముక్తాబాయిని గనుఁగొన్న నా హృదయము జాలినొందును.

అని జస్వంతరావును హరిహర పాండ్యాజీయును ముచ్చటించు సమయమున సేవకసమేతుఁడై గోమాజీరావు గుమ్మముదాఁటి వచ్చెను. అంతట జస్వంతరావు మాటలాడ వలదని పరమవైదికుఁడగు హరిహరునకుఁ గనుసన్న జేసి ముందుగా "ఓహో! కొత్వాలుగారు కాఁబోలును. మమ్ము జెఱసాలలో నుంచుటకు వచ్చినారా స్వామి! ఆయనయెవ్వ' రని పరిహాసముగఁ బలికెను. గోమాజీరావు నవ్వుచు "మీ రాణిపైఁ గుట్రలు గావించుచుండ వారిసొమ్ము దినువారమేమూరకుందుమా? అయితే దౌలతరావు రాలేదా? ఈతఁడు నాస్నేహితుఁడు. ఈతని కాఁపురము వాసియా గ్రామము

మనకార్యమున కనుకూలుఁడు. ఇతనిపేరు సఖారామని చెప్ప నంతలో ద్వాపరసమేతుఁడగుకలివలె దౌలతరావు ఘంటీ రావుతోఁ గూడ గృహము నలంకరించెను. జస్వంతరావు వారినిగూడ సన్మానించి యందఱిని మేడమీఁదికి గొనిపోయెను. అందఱు నొకరినొకరెఱిఁగిన వారేకాని సఖారాము నెవ్వరు నెఱుఁగరు. అతఁడువచ్చి గోమాజీకిఁ గుడిప్రక్కను గూర్చుండెను. అతనియెదుటఁదమతమ రహస్యములను మాటలాడుకొన నందఱు సందేహించిరి. కాని గోమాజీరాయని ప్రోత్సాహముచే నివారిత సంశయులై మూటగట్టుకొని వచ్చిన రహస్యములను విప్పిరి. అప్పుడు వారందఱు నీక్రింది విధమున మాటలాడిరి.

జస్వ — స్నేహితులారా! మనమిచ్చటఁజేరిన దెందు నిమిత్తమో మీ రెఱుఁగుదురు. మనస్వామియైన మలహారు రావుగారు చనిపోవుటయు వారికిఁ గుమారులు మనుమలును లేకపోవుటయు మనకింతటి విచారమును శ్రమను గలిగించినవి. అది యటులుండ వంశనాశనమయ్యెనని నేను ప్రయత్నము సేయుచుండ మనరాణి— రాణి యనుటకు నోరాడుటలేదు. అహల్యాబాయి మనపై నధికారముఁ జేయవలెనని నేను పెంచుకొనననని స్పష్టముగఁ జెప్పినది. అదిగాక నన్ను నడ్డమైన మాటలాడినది.

ఆహాహా! ఎంత దుష్కార్యః
వచ్చినది.

బాల — ఆమెకు మామగారిచావు కుత్తుగుంటచావు వంటఁగయ్యెనది. ఎంతకఠినురాలు గానున్నఁ గుమారుఁడు కడ తేఱి మూఁడు మాసములు కాలేదు. ఇంతలోనె రాజ్యమేలఁ దలంచునా?

జన్వం — కొడుకు చచ్చెనని విచారముగాని, ప్రజలు తన్నేమందురో యను లజ్జగాని యామెను బాధించుటలేదు. రాజ్యకాంక్ష దుఃఖమును లజ్జనుగూడ మఱపించునుగదా!

దుండి — కథలో నీయంశమును వేగమె విస్తరించుట మంచిది.

జన్వం — ఇప్పుడు నేఁజెప్పఁదలఁచిన దేమన్న మన మందఱము పరువుగల మహారాష్ట్రులము. శివాజి కాలము నుండియు మనవారు ప్రాణములకంటె మానమెక్కువగ నెంచినమాట నేను వర్ణింపనక్కఱలేదు. ఇంతంత బలవంతులమై యింతింత బుద్ధిమంతులమై కటకటా! తుదకు పనికి మాలిన యాఁడుదానిచేతఁ బరిపాలింపఁబడవలసినంతటి దుర దృష్టవంతులమైతిమి. ఈయాఁడుదాని ప్రభుత్వమున మన కున్న గౌరవము నిలుచునా? మీరీమెచే నేలఁబడుట కిచ్ఛగల వారా? మీకు మానము లేదా? శూరులుకారా? మహా రాష్ట్రులకుఁ బుట్టలేదా? మీరు మహారాష్ట్రులగుదురేని యామెను రాజ్యవిహీనురాలుఁగఁజేసి ప్రతివిషయమున నామె యత్నమునకు విఘ్నము గావింపుఁడు. ఇది మీకు సమ్మతమేనా?

దౌల— సమ్మతమా యని యడుగుచున్నారా? అందుదాని పాలనములో రెండు మూఁడు నెలలున్నందుకే సిగ్గుపడి తల పొట్టలోఁ బెట్టుకొనుచున్నాను. నీవెట్లు చెప్పిన నట్లు చేసెదను. ఈమె ప్రయత్నము భంగము చేయుటకు దేశమున భిల్లులను సహాయము జేసికొని మనము దేశము కొల్లగొందము. అప్పుడామె లొంగును.

జస్వం— ఆమెమీఁదఁ గోపముచే నిష్కారణముగ నిరపరాధులగు ప్రజలను క్షోభపెట్టుట మంచిదగాదు. మన మెంత కొట్టుకొన్నను దేశమున కరిష్టము రాఁగూడదు. ప్రజల సుఖము చెడరాదు.

గోమా— నేనిదివఱకే దీనినిగూర్చి కొంచెమాలోచించినాను. ఉదయపుర మహారాణిగారికి వర్తమాన మంపి మనదేశముపై దండెత్తుమని ప్రోత్సాహమిట్టి యతనికిఁ దగు సహాయము జేయుట యుక్తము. భేతాళసింగుతో నేనిదివఱ కామాట తలపెట్టినాను.

జస్వం— రాజపుత్రులసాధ్యులు. తీసికొని వచ్చుటయే కాని మరల వదల్చుకొనుట మనతాతతరము గాదు. అందుచే వారిని బిలువవలదు. ఒకరిని బిలుచుటయే యుక్తమైన శ్రీరఘునాథరావును రమ్మందము

దౌల— కొంచెమది బాగున్నది. (అని దుండిరావు చెవిలో) ఈ జస్వంతరావు మెల్లగ రఘునాథరావును రప్పించి తన మనోరథసిద్ధికై ప్రయత్నించుచున్నాఁడు. మనము భిల్లులను వదలఁగూడదు.

దుండి— అయ్యా! యింకొక సంగతి. మనోరహస్యములనెఱుంగుటకు రాధాకాంతుఁడును, వానితోనున్న శ్యామసుందరదత్తును, దమతపస్సు ధారపోయుచున్నారఁట. వారు మనలను బట్టికొందురఁట జాగ్రత్త.

దౌల— చెప్పుట మఱచితిని. ఆ పట్టివాఁడు శ్యామసుందరుఁడు తెగనీలుగుచున్నవాఁడఁట. ఓయీ! గోమాజీ! యేదోవంకబెట్టి వానిని గడతేర్చు నుపాయముఁ జూడుము. నీవు కొత్వాలువు గదా యేపనినైనఁ జేయఁగలవు.

గోమా— వాఁడక్కడ నన్నుఁగూర్చి ప్రేలుచున్నాఁడట. వానివిషయమై యేపనిఁ జేయుమన్నను జేయుదును. ఇఁక మనమరుగుదము లెండు.

జస్వం— వీరారు నాపలుకుల కియ్యకొనిరి. గనుక నేనామెతోఁ బ్రత్యక్షకక్ష వహించెద. ఆమెదగ్గఱ నాకుద్యోగము వద్దనియుఁ గొడుకును బెంచుకొనకయున్న నామెకు మాకు సంబంధము లేదనియు నామెకు నేనుత్తరము వ్రాసెద.

గోమా— నామాట నీవందు వ్రాయకుము. నేనీ కొత్వాలు పనిలోనుండియే నీకు సమస్త సహాయములుఁ జేసెదను. ముందుగా నుద్యోగము మానుటెందుకు?

జస్వం— ఇంతటి ధైర్యమేనా నీది? ఓయీ దౌలతరావు! నీవు మీయన్న భార్యను వివాహమాడెదవని విన్నాను. ఆపనిమాత్రము వద్దు. అట్లయిన మనపైఁ బ్రజలకు నమ్మకముండదు.

దౌల—— దానికేమిలే యెట్లో సాసాయించవచ్చును. అప్పుడే యైనదా. మనమందఱ మిండ్లకుఁబోదము రండు.

అని యంతయును లేచి యుచితప్రకారము సెలవు గైకొని పోయిరి. సఖారాము దేవళములో విగ్రహమువలెఁ గూర్చుండెనే కాని యొకమాటయు మాటాడ లేదని జస్వంత రావు సందియు మందియుఁ గారణ మడుగఁదయ్యెను. అందఱును గృహము వెడలిరి. గోమాజీరావు సఖారామును వెంటఁబెట్టుకొని కొంతదవ్వరిగి యచ్చట నతని చెవిలో మెల్లగా “ఓయీ! స్వలాభపరాయణులు దురాత్ములునగు వీరిని నమ్ముకొని నా యుద్యోగము మానుకొందునా? ఎందు బోయి యెటువచ్చునో దౌలతరావు జస్వంతరావులు తము తమ మనోరథముల నెఱవేర్పఁదలఁచి యీయెత్తు లెత్తిరి. అవి నే నెఱుఁగనా? ఏమైనను రాణావారిని వచ్చి సంబపురమును గైకొమ్మని చెప్పె. ఇంక నీవరుగుము.” అని నొక్కి పలికి వానినంపి తాను స్వగృహమున కరిగెను.

ఎనిమిదవ ప్రకరణము.

“నేను మీ ముఖ్యమంత్రులలోని వాఁడనని మీ రెంచు కొనుటలేదు. అట్లు మీ రెంచుకొనిన పక్షమున నాయాలోచనమునకు మీరు చెవియొగ్గి యుందురు. పుత్రస్వీకారముఁ జేసికొని నిర్మూలమయిన హోల్కారు వంశమును నిలుపుమని

హితోపదేశము నొనర్చితిని. కాని నేనగ్గుచేయలేదు. అయి
నను నా మాటలు విషభోజనమువలె మీకు రుచింప
వయ్యెను. మతిలేని వృద్ధజంబుకముయొక్క మాటలను, జితు
కుల మంటవలె వేగిరపాటుగల పడుచువాని కారుకూఁతలను,
నమ్ముకొని వారు మిమ్ముద్ధరింపఁగలరని చిరకాలమునుండి
రాజ్యమునకు మీకు నమితోపకార మొనర్చిన మావంటి
వారిని సరాకరించితిరి. వారుమిమ్ము ద్రోహము చేసినపుడే
మీరు పశ్చాత్తాపమునొంది మరల మమ్మాదరింపఁగలరు.
ఇంక నేను మీవాఁడనని నాయందాశ యుంచుకొనవద్దు. నేను
మీకును మీరాష్ట్రమునకు నిష్టుఁడనని మీరెంచినారు కారు.
గనుక నేనట్లె యుందును. కుమారుని బెంచుకొనరేని మీయొద్ద
నేనుద్యోగము చేయను. ఇవి త్రికరణశుద్ధిగ నేను వ్రాసిన
మాటలు. ఇందుకు తిరుగులేదు." అనియున్న లేఖను జదువు
కొనుచు మహారాణీ యహల్యాబాయి తనగదిలో నొకపీఠ
ముపైఁ గూర్చుండి నడుమ నడుమ ముక్తాబాయి జాబును
గూర్చి యడుగు ప్రశ్నలకుఁ బరాకుగఁ బ్రత్యుత్తరమిచ్చుచుఁ
గర్తవ్యము నూహించుచు రాధాకాంతుని నిమిత్తమెదురు
చూచుచుండెను. అంతలో రాధాకాంతుఁడరుదెంచి యథో
చితముగఁ దనరాణికి నమస్కరించి యుచితాసనముసఁ
గూర్చుండెను. ముక్తాబాయి చిన్నతనమునసుండి రాధాకాం
తునియందుఁ బితృభావముంచి గౌరవించుటచే నతనియొద్ద
ఘోషాపద్ధతి యక్కఱలేక యథేచ్ఛముగ మాటలాడును.
మహారాణి యంత రాధాకాంతుని మొగముపైపుజూచి "యీ

చమత్కారమును నీ వెఱుఁగవు కాఁబోలును. ఈచీటి చదువు కొ“మ్మని యాయుత్తరము నతనిపై వైచెను. అతఁడాయుత్తరమును నామూలాగ్రముగఁ జదువుకొని విస్మయముతో నొకమాఱు గుండెకొట్టుకొని “అమ్మా జస్వంతరావెంత వాఁడయ్యెను. ఇంతవాఁడగునని నే నెన్నఁడు నెఱుఁగను. అమ్మా వ్యవహారము శ్రుతిమించి రాగమునఁ బడినది. మనము జాగ్రత్తగ నుండవలెనని చెప్పెను. అనవుడు నాదేవి “ఇటువంటి తుచ్ఛులు వేయి పన్నుగడలు బన్నినను నేను బెదరను. వారికి వినాశకాల మాసన్నమగుటచే నట్టిబుద్ధులు పుట్టినవి. వారు నాకు లోఁబడకున్నను వారి ప్రాణములు నాఖడ్గమునకు లోఁబడక మానవు. కాని మనకు నెవ్వరు కృతజ్ఞతగ నుండరో వారినందఱఁ బేర్కొను” మని ప్రత్యుత్తర మిచ్చెను. రాధాకాంతరావాపలుకుల నాలకించి రాణి మనోధైర్యమునకుబ్బి “శివనానా మనకాప్తుఁడు. అతని నింబపురమందుంచుటతో మీరు మంచిపని చేసినారు. గోమాజీరావు కొత్వాలుకూడ మంచివాఁడనియే తోఁచుచున్నది. తుకాజీ హోల్కారు కుక్కవంటి విశ్వాసము గలవాఁడు. కాని నీచుఁడగుటచే నతనికి గొప్ప యుద్యోగమీయఁదగదని యుగ్గడించుచుండ నతని మాట కడ్డమువచ్చి రాణి “వంశముచేత నీచుఁడైనను గుణములచేతను రాజభక్తిచేతను మఱి తుకాజీ యుత్తముఁడు. అందుచేత నతనికి సైన్యాధిపత్యమొసఁగితిని. గోమాజీరావు సంగతి నిశ్చయముగఁ జెప్పఁజాలను. నీవాతనిఁగూర్చి వాకబు చేయుచుండుము. కాని వీనికంటే నాకు నెక్కువ విచారము

పట్టెనది. ముక్తాబాయి కలఁతపడియున్నది. ఆమె తమ్ముని నిమిత్తము బెంగపెట్టుకొనినది. మనోవ్యాధికి మందు లేదుగద! దీనికేమి యుపాయము చేయవలెనో యోజింపఁగనని" పలికెను. అప్పలుకులువిని రాధాకాంతరావు రాణితో నిట్లనియెను. "ఆమె సహజముగ బెంగపెట్టుకొన్నది మనస్సు తమ్మునిమీఁద నుండకుండ నిరంతరము నామె కుత్సాహజనకములగు పలుకులు చెప్పువారుండవలయు. అట్లు చేయుటకు మాఱుఁ దీనికి లేదు. నాదగ్గఱ నొకదాసి యున్నది. ఆమె బహు చమత్కారక కథలు నేర్చును. ఏప్పువారికైన నామె మొగము జూచిన సకలదుఃఖములు పోవును. ఆమెను నేనిక్కడకంపెదను. ముక్తాబాయి నామెకు జతచేయుఁడు. అంతట నామె దేహమునఁగల రుగ్మత నశించును. ఇఁక నే సెలవు గైకొని పోయి వచ్చెదను. కానియనుగ మఱదినాఁడు. దౌలతరావు విషయమై యేమిచేసినారు? స్త్రీ రాజ్యమేలుచుండ స్త్రీకి మానగౌరవము దక్కకున్నచో నింకఁ జెప్పునది యేమి? అన్నియు ముగిసిన వెనుక మీరు కనుగొన్న నేమిలాభము? ఆమె ప్రాణత్యాగముఁ జేసికొనకమునుపే యామె పాతివ్రత్యము చెడకమునుపే మీరు సాయము చేయవలెను." అను రాధాకాంతుని కఠినోక్తులచే రాణికి రోషము జాలియుఁ గల్గినందున యామె "ఓయీ నేను జీవించియుండ గమలాబాయికి మానభంగ మగునా! దౌలతరావును బిలిపించి యిప్పుడే మందలిచెద. ఇదివఱకే రమ్మని వానికి వర్తమానము బంపితిని. ఎంత కష్టమునకైన నోర్చి యామెను రక్షింతు. నీవింకఁ బొమ్ము. దౌలతరావు వచ్చువేళ యైనది." అని పలికెను. రాధా

కాంతుఁ డందుకుసంతసించి సెలవు గైకొని స్వగృహమున కరిగి కమలాబాయి స్థితి గనుఁగొనుమనియు నామెతోఁగొన్ని రహస్యములు జెప్పుమనియుఁ దనభార్య నంపి యామెవిషయమై జాగ్రత్తగ నుండెను.

రాధాకాంతరా వరిగిన యొకగడియలోపున గాంతరావు తన యేలిక దర్శనమునకు వచ్చి గుమ్మమునందుండి తనరాకఁ దెలియఁబరిచెను. లోపలికి రమ్మని సెలవయిన తోడనే మొగమున లేనిగాంభీర్యమును దెచ్చిపెట్టుకొని మొలలో నొకవేళ నపాయమేదైన జరుగునేమో యని ప్రాణసంరక్షణార్థమై తెచ్చిపెట్టుకొన్న కయిజారుగనుఁ బడకుండఁ జేసి లోని కరిగి రాణీదర్శనము చేసి సాష్టాంగ నమస్కార మొనర్చి నిలువఁబడెను. రాణి నాలుగు నిమిషములు వానివంకఁ జూచి కూర్చుండుమనెను. తరువాత వారియుభయులకు నీక్రింది సంభాషణ జరిగెను.

అహ—పాపము మీయన్నగారు పోయినందుకు మాకుఁజాల విచారముగ నున్నది? ఈ వేళకు నారునొకటి కాదా? నీకుఁ బెద్ద కష్టము వచ్చినది.

దౌల—(తలవంచి) ఏమిచేయఁగలము. కాలవశము.

అహ—అతనిభార్య యెక్కడున్నది? క్రొత్తగాఁ పెండ్లి యొనదఁట కాదా!

దౌల—ఇక్కడనేయున్నది. పెండ్లి కాలేదని చెప్పుచున్నారు.

అహ—ఛీ! ఏమిమాటలు, నాదగ్గరఁగూడ నబ్లైయనెద వేల. నీ వామెను బలవంతముగా వివాహమాడ యత్నించుచున్నావఁట! నారాజ్యములో నీవు దుర్మార్గము చేయకుము. ఇటువంటి వానిని క్షమియింపను. అన్న భార్యను బెండ్లియాడుటకు నీకు సిగ్గులేదా?

దౌల— అమ్మా! నే నామెవిషయమై యెట్టిదుష్కార్యముఁ దలపెట్టలేదు. కిట్టనివారు చెప్పినయబద్ధముల నమ్మి మీరు నన్ను శిక్షింపఁ దలంచుచున్నారు. నే నట్టిపని చేయుదునా? అన్న భార్య తల్లికాదా? పెండ్లి కాలేదని నేను స్వీకరింపఁదలఁచితిని. పెండ్లియైనమాట నిజమైన నా కామెవద్దు.

అహ—సరే! జస్వంతరావు మాపైని నలుక వహించినాఁడట. నీవును నందుఁ జేరినవాఁడవేనా? ఇంక నీవంటి వారెందరు—

దౌల—రామరామ! నేనుపాప మెరుఁగను. మీ పాదములతోడు, శ్రీవిశ్వేశ్వరస్వామివారితోడు. సెలవైన జస్వంతరావును బట్టి యిచ్చెదను.

అహ—తన ప్రాణముల కాసపడ వద్దని జస్వంతరావుతోఁ జెప్పుము. మీరందరుఁ జచ్చినట్లు భావించుకొనుఁడు ఇఁక నీవుపో.

అని యహల్యాబాయి దౌలతరావు నంపెను. దౌలతరావు నోటికివచ్చినన్ని యనృతములాడి రాణియాగ్రహము నకుఁ బాత్రుఁడు కాకుండఁ బులినోటఁబడి తప్పించుకొనిన

మేఁకవలె సంతసించుచుఁ బోయెను. అట్లు దొంతరావింటికి వచ్చునప్పటికి భార్య దుర్గాబాయి గృహమందు లేకుండుట ఇదె సందని కామబాధావివశుఁడై కమలాబాయియొక్క కమలములవంటి పాదములపైఁబడి తన్ను వివాహము చేసి కొమ్మని యామెను బహువిధములఁ బ్రార్థించెను. కమల భయసంభ్రమములతో వడఁకుచు నాతనిఁ దనపాదములతో దన్ని యాడరానిమాటలాడి యనేకవిధముల నిందించి గోదనము చేసెను. మన్మథబాణములచే దేహము చిల్లిపడ ముల్లుకులవంటి యామెపలుకు లంతపనిఁ జేయవయ్యెను. సిగ్గునినీవఱకే విడచుటచే నెగ్గు వాని కగపడదయ్యెను. అందుచే నాతఁడు వడఁకుచున్న యావన్నెలాడిని గట్టిగఁ బట్టుకొని సందిటఁజేర్చి యాలింగన సౌఖ్యము కొరకు యత్నించుచుండ నామె బెదరిన మార్జాలమువలె గోళ్లతోడ రక్కి యురవ సాగెను. ఆమె గోరుకులు వాని యంగమునుండి రక్తము స్రవింపఁజేసి కుంకుమ నలందుకొన్న పెండ్లికుమారుని విలాసము నతని కొసఁగెను. అంతలో దుర్గవచ్చి తలుపు గొట్టినంతఁ గమల యామెకుఁ దలుపు దీసెను. దొంతరావు చేసిన చర్యలను దుర్గ కమలాముఖమున విని యట్టిమగనికిఁ దాను భార్యగా నుండుటకు సిగ్గుపడి కమల నూరార్చి మగనిని శూలమువంటి మాటలతో నొప్పించెను కాని నల్లరాయి వలె నతఁడు నిరుత్తరుఁడై కమలను వశము జేసికొను నుపాయమును వెదకు చుండెను. ఇట్లతఁ డాలోచనలు సలుపుచుండఁగానే సూర్యుఁడపరశైలశిఖరము నలంకరించెను. రాత్రి

యందరు భోజనముచేసి పండుకొన్న తరువాత నిద్రాసక్తులైరి. రెండుజాముల రాత్రి యైన తరువాత దౌలతరావు తాను నిద్రించుచున్న గదివిడిచి తళతళ మెరయుచున్న ఖడ్గమును గైకొని కమల శయనించు గదిం బ్రవేశించి "దురాత్మురాలా! కమలా! నీవు నాకు నక్కరకు రానిదానవు. నీవుండిన నేమి చచ్చిన నేమి? నిన్నిప్పుడు చంపివైచెద" నని ఖడ్గము నామె మెడ మీఁదనుండి యొకవేటున వేయఁగ నెత్తెను. అంతలో నామె ముఖవికాసచంద్రికలు కోపావేశాంధకారమును బాపినందున "ఈమె నిప్పుడు చంపను. ముందుముం దీమె తప్పక నాశము కాఁగలదు. కాకపోయినచో నప్పుడే తుదముట్టించెద" నని తన దుష్ప్రయత్నము మాని మరల లోనికిం జని నిద్రించెను. నాలుగుగడియల రాత్రియుండఁ గమల మొగమున మేలిముసుఁగు సగఁజారవైచికొని యెవరితోడను జెప్పక గృహమునుండి వెడలిపోయెను. ఎక్కడికరిగినదో యెవ్వరు నెఱుఁగరు. ఉదయమున దుర్గయు దౌలతరావును గమలం గానక కలవరపడి దుండిరావును లక్ష్మణుని వెదకుమని పంపిరి. అంత దుండిరా వెచ్చటనో గంజాయిద్రాగి మత్తుగొని పండుకొని సాయంకాలమున వచ్చి కమల కనఁబడ లేదని చెప్పెను. దీపము పెట్టిన తరువాత లక్ష్మణుఁడు వగర్చుకొనుచు వచ్చి దౌలతరావుతో రహస్యముగ "అయ్యా! వల్లమందు చెట్లతోఁటలో నున్న నూతిలోఁ బడి కమల చచ్చినది. శవ మొకగడియ క్రిందటఁ దేలిన" దని భయపడుచు జెప్ప దౌలతరావు తలయూఁచి, "సరే భయమేమి నేను జేయవలసినపని తానే చేసికొనినది కాని యెవ్వరికిఁ దెలియకుండ

దహనము చేయుఁడు" అని పలికి నాలుగురూపాయలిచ్చి వానిని దుండిరావును బంపెను. వీరిరువురు తోఁటలోనికిఁ జనునప్పటికి నూతియొద్దున నొకవృద్ధుఁడును నొకపడుచువాఁడును నపుడే తెలిసశవమును జూచి విలపించుచుండిరి. అందు వృద్ధుఁడు "అమ్మా! నిన్నీ బలవంతమరణముపాలుచేయుటకే వానికిచ్చి పెండ్లిచేసితిని. కాకున్నచో నీమరిఁది కింత చేటుకాలము రాదు." అని విలపింప నందుఁ బడుచువాఁడు వానినూరార్చి యిది యేడువఁదగిన సమయముగాదు. ఎవ్వరో వచ్చుచున్నారు. పదపద యని వానిని గెంటికొని పోయెను. తరువాత దుండిరావును లక్ష్మణుఁడును మెల్లగా శవమును బయటికిఁదీసి మోసికొనిపోయి దహనము చేసిరి.

త్రొమ్మిదవ ప్రకరణము

ధరణీమణికిఁ గాలపురుషుండు పట్టిన ధవళచ్ఛత్రము వలెఁ జంద్రుఁడు గగనభాగము నలంకరించి చెట్లకుఁ బర్వతములకు సమస్త పదార్థములకు నపేదుపూఁతపూసిన తెరఁగున దన వెన్నెల వ్యాపింపఁ జేసి వాని కపూర్వధావళ్యము నొసంగెను. ఆ వెన్నెలలోఁ దనయజమానునియాజ్ఞ శిరసావహించి దుండిరావు మహాపురసమీపమున నున్న గూడెముఁజేరి యుందున్న ఋషికుటీరముఁ బ్రవేశించెను. ఋషి వానిం జూచి

యాలింగనము జేసికొని "నాయనా! తండ్రీ! నీవువచ్చితివా! మన రాణోజీ స్మృతినొందినాఁడు గదా దౌలతరావు చేయునది యేమియని యడుగుటయు దుండిరావు వానికి నుత్తరము చెప్పుటకు యత్నించుచుండ నింతలో దీర్ఘకాయుఁడును మహాసత్త్వుఁడునగు నొకనల్లని మనుష్యుఁడు కుటీరముఁజొచ్చి వారిసంభాషణ కాటంకము గావించెను. ఆపురుషునిగడ్డము కాయముకంటెఁ గొంచెము నల్లనై జుట్టువలె నతిదీర్ఘమై యుండెను. అతని శిరమున నలుకొన్న జడలును జడలనడుమ నతఁడు చూడామణిగ నుంచుకొన్న నెమలి పింఛమును మెడను ధరించిన పలురంగులుగల పూసలును చేతనున్న గండ్రగొడ్డలియు నతఁడు పర్వతప్రాంతముల వసించునాటవికుఁడని తెలియఁజేయును. చింతనిప్పువలె నుండువానికన్నుగవనుండి వెడలు దృష్టి రాతిగుండెగల దుండిరావునకుఁ గూడ భయంకరమై యుండెనని నింకఁ జెప్పనది యేమి? అతఁడు లోపలఁ బ్రవేశించి తనమాట మహారాష్ట్రపుమాటలతో నిట్లనియెను. "దాంతియా రా లేదా? ఈ దుండిరావు వచ్చి మీతో నేమి చెప్పినాఁడు? మన మితఁడు చెప్పినట్లు చేయవచ్చునా" అని యన ఋషి "ఓయీ గండా! వచ్చి కూర్చుండు" మని "నిమ్మళముగ విచారింప వలసిన యంశములు నీదుండిరావు చెప్పినమాటలు విను" మని సందేశ మెఱిఁగింపుమని దుండిరావును హెచ్చరించెను. అనంతరము దుండిరావు మెల్ల మెల్లగా నిట్లు పలికెను. "ఓయీ గండా భిల్లుఁడా! మనపుణ్యము పుచ్చినది. జస్వంతరావు, దౌలతరావు, గోమాజీరావు మొదలగు ప్రబలులు రాణీతోఁ బగ

సాధింపఁగ త్రిగట్టినారు. అందుచే నీవు నీభిల్లసైన్యముతో వారికి సహాయముగవచ్చి రాణి నెఱ్చితివేని యుభయపక్షములకు లాభ ముండును. నీవు దోచుకొన్న సొమ్ము నీవే తీసికొనుము. అది గాక మల్హారరావు హోల్కారు మరణము నొందినప్పుడు తన మనుమఁడు చచ్చినని కోడలు మరల నొకని దత్తతు జేసి కొన వలయునని మరణశాసనము వ్రాసినాఁడు. వారిబంధువు గాని కుర్రవాఁడే యున్నాఁడు. మనవారాతనిని హోల్కారుగఁ జేసి కొద్ది దినములలోఁ బట్టాభిషేకము జేసెదరు. క్రొత్త హోల్కారునకు మీరు సహాయము సేయుఁడు.

ఋషి—ఆ హోల్కారును నే నెఱుఁగుదును. అహా! మిక్కిలి బాగున్నది. గండా! నీకు నాదేహ మెందుకు? అహల్యాబాయి సింహాసనముమీఁద నుండుట. రాఘోనాథరావుతోఁ జెప్పినాను. శ్యాముసు దరదత్తు నాతో మాటాడినప్పుడు నేను వారి పక్షము పల్కితిని. గాని నేను వారిసంహారము జూచువాఁడను. మల్హారరావు నాకుపకారము జేసినాఁడు. ఆకసి నేనిప్పుడు తీర్చుకొందును. దేశమును సంగములోఁ బెట్టి వేఁచి వైవవలెను. నీ రెండువేల భిల్లసైన్యముతో ద్రోపిడి వెంటనే యారంభింపుము. నీకు నాదీవన నిచ్చెదను; ప్రజలకు నాయందున్నం బట్టి నాపై మిగుల భక్తి గలదు. వారు నామాయాసముద్రమునఁబడి మునిఁగినవారలు. నీవు జంకకు.

గండాభిల్లుఁడా పలుకుల నాలకించి యడవి జంతువులెల్ల ఖణిల్లని యొకవింత కేకవైచి "యిదసరి. యిదసరి. నాతమాష

చూడుము. ఈపని నెరవేరునేని నూరుమన్నపోతులను శ్రీకాళికి బలియిచ్చెదను. దొరికినయెడల మనుష్యుని బలియిచ్చెదను. ఢుండీ నేనిందులకు సమ్మతించితినని మా దౌలతరావుతోఁ జెప్పుము”

ఢుండీ—మల్హారురావు మన యీఋషికి నపకారము చేసెను. అహల్య కమలాబాయిని వివాహమాడవద్దని దౌలతరావును నిందించి యనరానిమాటలను పరిభవించినది. అదిగాక కమల నూతిలోబడి మృతినొందినది. కాబట్టి దౌలతరావు రాణిపైఁగల కసి దీర్చుకొనుటకు మిమ్ముఁ గలియఁ గోరినాఁడు. అది ఋషికిని మాకును నిష్టము. ప్రభువుతోఁ జెప్పి క్రొత్త హోల్కారుపట్టాభిషేకప్రయత్నములు చేయుచుండెదము. నీవును దోఁపిడి నారంభింపుము.

అని చెప్పి ఋషికి నమస్కరించి గండాభిల్లునొద్ద సెలవు గైకొనఁబోవుచుండ నొకమనుష్యుఁడు పదునేడువత్సరముల బాలుని నొకని వెంటఁ బెట్టుకొని వచ్చెను. ఈ వచ్చిన మనుష్యుఁడు సర్వాంగలక్షణముల గండాభిల్లునికంటె నెక్కువవిలక్షణముగను, నెక్కువభయంకరముగను నుండెను. కాని యాతనికంటె నొకయడుగు పొట్టి. గండాభిల్లుని కంటెఁ బొట్టిదగు గాక యతఁడు వానికంటెఁ గ్రూరుఁడు. వెంటనున్న బాలుఁడు గడగడ వడఁకుచు వెఱ్ఱివెఱ్ఱి చూపులు చూడసాగెను. అతఁడు సౌందర్యశాలి శాంతియాబిల్లు బాలునితో ఋషికుటీరముఁ జేరి గండాబిల్లుని జూచి, “ఓరీ నీ నిమిత్త మీసుందరుఁడగు

పిల్లవానిఁ దెచ్చినాను. పునహానుండి యీశ్రవాఁడిందూరు నగరమునకుఁ బయనమై పోవుచున్నాఁడు. ఈతని నీయిష్టము వచ్చినట్లు చేసికొమ్ము" అని యబ్బాలుని చేయిపట్టి లాగి చూపెను. ఋషి వాని మొగమును దీపము వెలుగునఁ బరీక్షించిచూచి "యీతఁడు కాళికి బలినిమిత్త ముపయోగించును. తీసికొని వెళ్ళి బలియిమ్ము" అని యుత్సాహము గిల్లునట్లఁ బల్కెను. పలుకులయు నబ్బాలునిగుండె ఝల్లుమన యొడల జల్లఁజెమటలు పట్టెను. పట్టినతోడనే, "అయ్యో" యని కేకవైచి గుభాలున మూర్ఛిల్లి నేలవ్రాలిన మోడువలెఁ బడి స్మృతిదప్పియుండెను. శాంతియా వానినిజూచిమహాకోపముతో "దొంగవేషము వైచెదవా? బద్మాష్" అని కొరడాతోఁ జెళ్ళుచెళ్ళున వీఁపుపై రెండు చఱువుఁ జఱచెను. కాని భయావేశమే కవచముగాఁగల యాబాలుఁడు దెబ్బలవలన మేలుకొనఁడయ్యెను. "ఇప్పుడే యీతని బలిపెట్టుదమురా" యని శాంతియాభిల్లు గండాభిల్లుని వెంటఁబెట్టుకొని యాబాలుని శవమువలె మోసికొనిపోయిరి. ఈబాలుని ప్రాణముల నెట్లయిన రక్షింపవలయునని దుండిరావునకు సదుద్దేశము గలిగినది. కాని యామాట వారితోఁ జెప్పినచో వారు తన్నే చంపుదురని భయపడి యూరకుండి మెల్లగాఁ దనస్వామి యొద్దకుఁ జనెను.

ఇదియైన కొన్నిదినములకే దేశమునందక్కడక్కడ బందిపోటులు, కన్నపు దొంగతనములు, దారులు గొట్టుటయు నారంభమై దేశమంతయు నట్టుడికినట్లుడుకసాగెను. స్త్రీలను జెఱపెట్టుట, దొంగతనము మాని మానప్రాణములకును

మర్యాదలకును భంగము లేకుండఁ జేయు జనులందరు రాణితో మొఱ్ఱలు పెట్టుకొని యీరాజ్యమునుండి పాఱిపోవుదుమని చెప్పిరి. నిరంతరమును గ్రామములు పరశురామప్రీతి యగుట చేతను, జనులు పుల్గులవలె వేటాడఁబడుటచేతను నహల్యాబాయి ప్రజల ధైర్యమును స్వసైన్య ద్రోహమును దసయునస్థితియు నరాజకమును జూచి విసిగి చేయునదిలేక దుఃఖితయయి రాజ్యభారమును విడిచి మంత్రులకు లోఁబడుట యుచితమని యోచించుటకుఁ గూడ సిద్ధమయ్యెను. అట్లుండి, రాధాకాంతుని శ్యామసుందరుని బిలిచి యామె వారితో నిట్లనియెను. "అయ్యా! ఇఁక నారాజ్యమెందుకు? నేను దీని వదలి కాశీనగరముఁజేరి విశ్వేశ్వరస్వామివారి చరణముల నాశ్రయించుట మంచిదని తోఁచుచున్నది. పరమపతివ్రత యగు కమలాబాయి నిష్కారణముగా నూతిలోదిగి చచ్చినది. ఆ నేరమును బట్టుకొని యీపాపాత్ములను శిక్షించువారు లేరైరి. మీఁదుమిక్కిలి జస్వంతరావు ప్రేరణచే రఘునాథరావు మనపై దండు వెడలునఁట! అది నిజమని పీష్వాసభలో నున్న దాదాజీగోక్లా తనతోఁ జెప్పెనని మన కృష్ణాపంతులు నిన్ననే పునహానుండి వచ్చి చెప్పినాడు. భిల్లులోకములుఁ బ్రజలను మాడ్చుచున్నారు. ప్రజలు నాజీవమున కుసూరుమన్న తరువాత నారాజ్యమెందుకు? పన్నులు గైకొని సుఖియించుటకా! నేనేమిచేయుదును" అని నిర్విణ్ణురాలై పలుకు మహారాణినిజూచి రాధాకాంతుఁడు "అమ్మా! యీదురాత్ములు లోఁబడకపోరు. పాపమెన్నఁడును నెగ్గదు. నేను, శ్యామసుందరదత్తు, తుకాజీ, శివనానా జీవములతోనుండ

నిండూరు రాజ్యలక్ష్మి యీమహారాష్ట్రులచేఁ జిక్కెను. మీరు మాకు ధైర్యము జెప్పవలసినది మీరుధైర్యవంతులై యుండిన నేని మే మెంతటి కార్యములనైన సాధింపనేర్తుము. సందేహము వద్దు. అమ్మా! యీముక్తాబాయికి శరీరమును సుఖముగ నున్నదా? దాసి యెట్లున్నది" అనియడుగఁగ అహల్యాబాయి; "నేను మిమ్ము నమ్మియున్నాను. మీవును శ్యామసుందరదత్తును బోయి దొంగలఁ బట్టుకొనుఁడు. మఱియొక సమాచారము నాకు లేదు. నీవు పంపినదాసి మూలమున నాకుఁ గొంతయుఁ దెలిసినది. అది కడుచమత్కారి. ఎప్పుడామెను సన్మానించుము. సీతాబాయి మొగముజూడ నన్నివిచారములు నశించును." అనిచెప్పెను. శ్యామసుందరుఁడంత "అమ్మా! యిదె నేనును రాధాకాంత రావుగారును నరిగి దొంగలలో ముఖ్యులఁ బ్రాణములతోఁ దెచ్చి మీకొప్పగించెదము. సెలవొసంగుఁడు. పోయెదము. తుకాజీని సైన్యముతో సిద్ధముగ నుండుమని యానతిండు" అని రాధాకాంతరావును దత్తును రాణివీడ్కొనిపోయిరి.

పదియవ ప్రకరణము

సూర్యరశ్మి యెట్టిదో యెన్నఁడు నెఱుఁగనట్టి చీమ దూఱని చిట్టడవి యని చెప్పఁదగిన వింధ్యపర్వత ప్రాంత భూమియందొకచోట, కొండగుట్టలచే నావరింపఁబడు నొక కోనలో నొకనాఁడుదయమున నాకాశమును బీటలువాఱ

జేయు మహాకోలాహలము మొనరించెను. అడవి మృగములవలె ఘీంకారాది భయంకర ధ్వనులతోడ భిల్లులందఱు మహావేశమునొందిన భక్తి పారవశ్యముచేత నెదుట వృక్షమునఁ గట్టఁబడిన బాలకునిపై దృష్టులు నిగిడ్చిరి. ఆ బాలకుని శరీరమునందంతట జేగురుటగంధము పూయఁబడెను. మెడయందున నెత్తుటి కుంకుమబొట్టు పెట్టి యప్పుడప్పుడే పూయఁబడిన తలనుండి బాష్పజలము లొలుక నా బాలకుండు భిల్లులవలన శ్రీకాళికి బలి యీయఁబడుటకు సిద్ధముగ నుండెను. వాని హృదయస్థిత దుఃఖమును వేఁడికన్నీరు తెలుపుచుండెఁ గాని నోటిమాటలు తెలుపుట లేదు. వెనుక తాంతియాభిల్లు తోపులోఁ బట్టుకొన్న సుందరాకారుఁడగు బాలుఁడా దినమున గండాభిల్లుచేఁ దమ దేవతకు బలి యీయఁబడు చుండుటయే యీకోలాహలమునకుఁ గారణము. అమితానందరసమున నోలలాడుచు భిల్లులు భిల్లాంగనలునుండ బల్లివలెఁ జెట్టున కంటిపెట్టుకొని యమిత దుఃఖరసమున నీవత్స యమలోక ప్రయాణమునకు మూటగట్టుకొనెను. అప్పుడు వారిలోనెల్ల పెద్ద తళతళ మెఱయు ఖడ్గముఁబూని యోఱునుండి వఱకుటకు సులువుగ నుండునోయని కత్తి మెడపై నిడి భిల్లులు సింహనాదము సేయ భిల్లాంగనలు చప్పటలు చఱవ నొక్క వ్రేటును వైచెను. ఆ వ్రేటుతో బాలునిశిరము తెగి నేలఁబడవలసినదేకాని యాకత్తి వాని మెడ రెండవవైపునకుఁ దప్పించుకొని నాయేఁటు వానికిందగులదయ్యె. అంత నాకుమారుఁడు స్మృతి దెచ్చుకొని చేతులు జోడించి గండాభిల్లుఁజూచి నమస్కరించి, "అయ్యా! నన్నేల యీదేవతకు బలియిచ్చెదవు. మా తల్లికి నేనొక్కఁడనే

కుమారుఁడను. ఈనడుమ మాచిన్నతమ్ముఁడు మశూచికము వచ్చి చచ్చినాఁడు. నేను మాయక్కనుజూచి పోవలయునని పునహానుండి వచ్చుచున్నాను. నేను తండ్రిలేనిబిడ్డను. మిగుల బీదతనము ననుభవించుచు దిక్కులేని నాకుటుంబమును బోషించుకొనుటకు నెక్కడనైనఁ బదిరూపాయలుద్యోగము సంపాదింపవలెనని పట్టెడాశతో మాబంధువుల నాశ్రయింప నిటు నిందూరు నగరమునకుఁ బోవుచున్నాను. నేనేమా యుద్యోగము సంపాదించి తమ్ముఁ బోషించునంతటి ప్రయోజకుఁడనగుదునని గంపంతకోర్కెతో నాతల్లి నాకయి యెదురు చూచుచుండును. నన్ను విడిచి యీపుణ్యము గట్టుకొమ్ము" అని ప్రార్థించెను. ఆ ప్రార్థనలు వినఁగొందఱు భిల్లులకును భిల్లాంగనలకును హృదయముల గరుణారసముదయించెను. కాని శాంతియాభిల్లున కాగ్రహముదయించి గురువునుజూచి "ఈపాపాత్ముని వదలవద్దు. వదలినచో దేవి కాగ్రహము వచ్చును. ఇదివఱకు మనమెన్ని పల్లెలు దోఁచిన మనము కట్టుబడకుండుటకీమె కారుణ్యమేకదా కారణము. కావున వేగమే తల తెగవైవుఁడు" అని పలికెను. పలికినతోడనే మనుష్యాకారము నెత్తిన వ్యాఘ్రమువంటి యాగురువు మనుష్యప్రాణములఁ దీయుటలోఁ జిరతరానుభవముగల తన కుడిచేతి నెత్తి శిరము దేహమునుండి తెగవైచుటకుఁ గత్తిమెడపైఁ జేర్చి వాటముఁజూచి పాఱల ఖడ్గము నెత్తెను. అందఱు జయ భగవతియని" యని యరచిరి. ఆబాలుఁడు కనులు మూసికొని రామ రామయంచు మెడపైఁ గత్తిపడినదనుకొనెను. అంతలో

మూఁగిన మనుష్య సంఘమునందు, వచ్చెవచ్చె మరాటీదండు మరాటీదండు, అని మహాధ్వనులు వెడలెను. వెంటనే ప్రాణములకై వెరతెంచు వారును బాణములకై పరుగులెత్తు వారును, విండ్లుచేఁబూనువారును జెండ్లవలె రాళ్ళుపట్టు వారునునై భిల్లభిల్లాంగనా బృందము చిందరవందరయయ్యెను. ఈసమయము మరాటీదండు వారిపైఁబడఁ దత్సైన్య ముఖమున నుత్తమ తురంగముపై నెక్కి భిల్లులకు ప్రళయ రుద్రునివలెనున్న రాధాకాంతరావును, కుమారస్వామివలె వెనుకనున్న శ్యామ సుందరదత్తును గానఁబడిరి. గురువు ఖడ్గమును దాని క్రిందఁ బెట్టుకొని సాతీపోవుటయుఁ గొందఱు భిల్లులు గురువుగారి మార్గమునవలంబించుటయుఁ మిగిలిన యోధులు మరాటులపైఁబడి యెదిర్చి కొంతసేపు దూరమునుండి శిలావర్షము గురిపియుఁ గొంతవడి యమ్ముల వానలు వర్షించియుఁ గొంత సేపు ఖడ్గాఖడ్గి పోరియుఁ హోరాహోరిగా యుద్ధముఁ జేసిరి. తుపాకులు, పిచ్చికత్తులు, మొదలగు నాగరకపు పనిముట్లుండుటచే మరాటులు శత్రుసంహారమున నెక్కువ సులువుగల వారై మోటకయ్యముసేయు భిల్లులఁ దోలిరి. వీరశిఖామణి యగు రాధాకాంతునకు వీఁపుపై నొకకత్తి పెట్టు గాయము తగులుటయు, నీదుఃఖముపశమింప శ్యామసుందరదత్తుచే భిల్ల నాయకుఁడగు గండాభిల్లు పట్టుబడుటయు ననురెండుకార్యము లీయుద్ధఫలితములు. వృద్ధుఁడగు రాధాకాంతునకుఁ దగిలిన గాయము మహాయుధమైన దగుటచేఁ బట్టఁదగిన వేదనము జరగ దని దత్తాత్ముఁ శోకపడి చే యుంచి తగుపరివారముఁబిచ్చి

ముందుగా నిందూరు నగరమునకంపి తాను వెనుకనుండి దొంగను దీసికొనివత్తునని చెప్పి యాతని కంపెను. యుద్ధము జరుగుచుండఁ గొందఱు భిల్లులు బలియీయఁబడువారు వృక్షములకుఁ గట్టఁబడ్డ వారినికట్లు తొందరపాటుగా విప్పి బఱబఱ లాగికొనిపోయిరి. శ్యామసుందరదత్తు గండాభిల్లుని వెంటఁ బెట్టుకొని నలుగురు సేవకులతో మెల్లమెల్లగఁ బయనము సేయుచుఁ గడుమన్నెములను, పర్వతప్రాంతములను దాఁటి రెండు దినములకు మునిఋషియున్న కుటీర సమీపమునకు వచ్చి సాయంకాలమైనందున నచ్చట విశ్రమింపఁ దలఁచెను. దత్తుతోనున్న నలువురి సేవకులలో నొకఁడు గండాభిల్లునకుఁ బరిచితుఁడుండుటచే వాఁడతనితో నపుడపుడు సగము వినఁబడి వినఁబడకుండునట్లు మాటలాడుచు జాలిగల్గునట్లు కన్నీరువిడుచుచుఁ దన్నుఁ జెఱనుండి విడిపింపుమని బహువిధములఁ బ్రార్థించెను. కాని కత్తెరబోనువలె దత్తుఁ దక్కిన భటులు నుండుటచేఁ బ్రత్యుత్తరమిచ్చుటకుఁగాని చెఱనుండి వానిని విడిపించుటకుఁగాని యాబంట్రోతునకు వీలులేదయ్యె. గండాభిల్లు తన మరణమింక నిశ్చయమనియు నేచెట్టునకో కట్టి తన్నహల్యాబాయి యురి దీయుననియుఁ గడువిచారగ్రస్తుఁడై చచ్చిన పులివలెనుండి యేపని చేయుటకు వీలులేకుండఁ జేతులువిఱిచి కట్టఁబడినందున నప్రయోజకుఁడై యుండెను. ఇందూరునగర మొకక్రోసు దగ్గఱకు వచ్చినకొలఁది తనమరణ మొకదినము సమీపమగుచున్నదని గండాభిల్లు రోదనము సేయుచుఁ దానుజేసిన పాపములను, నరహత్యలను, రాజద్రోహములను దలంచి వెంగబెట్టుకొని నిద్రాహారములఁ

గై కొనఁడయ్యె. గండాభిల్లు చేఁజిక్కినవార్తవిన్న వారం దఱు సంతసించి పండుగ జేసికొనుచుండిరి. ఈ దొంగను శ్యామసుందరదత్తు ఋషి కుటీరమునుండి కాలుసేతులు గట్టి నలుగురు సేవకులను జుట్టు కావలి పెట్టి జామున కొక్క రిని మల్హారరావుని యానతిచ్చి తానొక వెలుగున నొక మంచ ముపైఁ బండుకొనెను. అంతట ఋషి యాతనితో, "నాయనా! యీపాపాత్ముఁడు దొరికినందుకు దేశమంతయు సంతసించు చున్నారు. వీనిని వేగముగఁ గడతేర్పుము. ఈ కార్యము చేసి నందుకు నీకీర్తి శాశ్వతమై యుండును. ఈదురాత్ముఁడు ప్రజలను బెట్టిన క్షోభ యింతంత కాదు. వానియసురు నేఁడు తగిలినది కాఁబోలు." అని ముచ్చటించెను. "ఇది మీ యాశీ ర్వచనము. మాకు హోల్కారు వంశమునకు మేలు సేయఁ దలఁచు మీ రెందుకు సేయరాదు? ఇది మీచలువ కాదా?" యని దత్తుత్తరము చెప్పెను. ఆసమయమున నొకతురక వెదకికొనుచు వచ్చి "అయ్యా, యిచ్చట శ్యామసుందరదత్తుగారున్నారా" యని యడిగెను. దత్తు తత్తరపాటుతో లేచి, "అబ్దుల్ నబీ యేమి యిప్పుడు వచ్చినావు? తొందర లేమైన నున్నవా?" అనియడుగ, "మహారాజా! తొందరలు లేవు రాణీగారు మీకు హుకుము జారీ చేయించినారు. అది తెచ్చినాను" అని చెప్పి యుత్తరముఁ జేతికీయ నాజాబును దత్తు చదువుకొని, పాప మింత త్వరగా పండియగునని నేఁ దలఁచలేదు. అని యుత్త రమును మడుచుచుండెను. ఋషి యది యేమని యడుగు చుండఁగనె దత్తు లోపలికిఁబోయి ఋషిని రమ్మనిపిలిచి గండా

భిల్లును మేలుకొలిపి యి ట్లనెను. "ఓయీ! మహారాణీ గారిట్లుత్తరము వ్రాసినారు. చదువుచున్నాను విను. "గండా భిల్లు నిటకుఁ దీసికొని రానక్కఱ లేదు. భిల్లులు, బిడారులు, గాండ్లు మొదలగు వనవాసు లింకముందెట్టి ద్రోహము సలుపకుండ బుద్ధిగలుగునట్లు వారికందఱకుఁ జెప్పి వారికి భయము గలుగునట్లు చెట్టునకుఁ గట్టి గండాభిల్లును శేషదయామున నురి తీయవలయును" అని వ్రాసినారు. గాబట్టి నీ మరణము" అని కఠినముగాఁ జెప్పి తనకుఁ గొంచెము కన్నుగు పడమిచే నం నుండ లేక వెలుపలికిఁ జని పండు వెన్నెలలోఁ బచార్లించెను. గండాభిల్లు ఉత్తువచనములు విని సిగ్గుబడినవాని చందమున కట్టుబొమ్మయై యెప్పుడే చచ్చినట్లుండెను. తరువాత ఋషి వానిని గొంత యోదార్చెను. ఆ పండు వెన్నెలలో నాఁటి రాత్రి దత్తునకు గండాభిల్లుయొక్క మునుపటి వృత్తాంతము దెలుపవలసి వచ్చినందుకు విచారమేకాక పాతికన విచా రము గూడ జ్ఞప్తికి వచ్చెను. ఆనాఁటి పూర్ణ చంద్రదర్శన ముచే దత్తుయొక్క మోహావస్థ నుబ్బ మాటిమాటికిని ప్రేరితమగు మహా మోహతరంగము లున్నతములగుటచే హద్దుమీఱెను. కమలయొక్క ప్రథమదర్శనమును వృషభాసవారి మును మొదలగు నాఁటిపనులెల్లఁ గన్నులకుఁ గట్టినట్లునాఁ గనఁబడి దత్తున కించుక సేపు గండాభిల్లుపై నుండిన కోప్ప రాజ భక్తినిగూడ మఱపించెను. అందుచే చిత్తనైర్మల్యంబు చెడి నందున నాతఁడు లేచి జాగ్రతగనుండుమని సేవకులతోఁ జెప్పి వానిని ఋషికిప్పగించి తనకుఁ గమలాదర్శనమైన స్థానమునకుఁ జనెను. అరిగి "హా! సుందరీ! హా కమలా! నీవెంత యల్పా యుష్మంతురాలవైతివే! వృషభము బారినుండి తప్పించుకొం

టివి గనుక చిరకాలజీవి నగుదు ననుకొంటినిగాని యింతలో నిట్టిబాపస్మరణము గలుగునని తలంపనైతిని. నీవు స్వర్గమునకుం బోవుచు నా హృదయమును నపహరించుకొనిపోయినావు. నన్నుం గూడ నీ సాన్నిధ్యమునకు కేలకొనిపోరాదా? నిన్ను జూచిన కన్నులతో నింకొక కన్యను జూడఁ జాలను. నిన్నుఁ దలఁచిన మనసుతో నింకొక కన్యను దలఁపఁజాలను" అని విలపించి యూరంట లేక "ఇచ్చట నొకదాని నిమిత్తము నేనెద్దును వాఁడి కోలలచేఁ గూల నేసితిని. ఇచ్చోటనే కదా నిన్ను సందిటం గదియం బట్టి నాకనుసార నీ మొగము రెప్పవాల్పక చూచుచు నిన్నుఁ గూర్చుండఁ బెట్టితిని. ఇందే కదా నీవు నన్ను వాలుచూపుల జూచి నా కాంక గొల్పితివి" యని యానాఁటిచర్య లెల్లఁ దలఁచి యాయాస్థానముల కరిగి కూర్చుండుచు, లేచుచు, బన్వళించుచు మన్మథబాణప్రహారముల కోర్వక విహరించుచుండెను.

పదునొకండవ ప్రకరణము

ఇట్లు శ్యామసుందరదత్తు విచారించి ప్రొద్దుచూచు నప్పటికి రమారమి జాము రాత్రి యుండెను. అందుచేఁ జాల నాలస్యమైన దని యెంతసేపు విచారించినను గతజలసేతుబంధనము గాని ప్రాప్తినొందదని కమల మరల రాదని యెఱింగి ఋషి కుటీరాభిముఖుఁడై చనెను. చనుచు మార్గమధ్యమున "తెల్ల

వారుచున్నది. గండాభిల్లును నే నరి దీక్షింపవలెను. శాబోలు! ఈవఱ కెన్నఁడు నిట్టిదారుణ కార్యము నేనొనర్చి యుండలేదు. ఈపని నాపాలఁ బడినందుకు నాకు మిగులఁ గష్టముగనున్నది. నేనెట్లు చేయుదును. అయినను రాజభక్తియుఁ బ్రజాక్షేమముఁ జూచి యిద్దురాత్ముని జంపవలె. రాణిసెలవు తప్పదుగద" యని తనలోఁ దాన వితర్కించుకొనుచు నేవృక్షమునకు ద్రాడువేయించి యురిదీయింపఁదగునని యోచించుచు నిరుప్రక్కలనున్న మహావృక్షములఁ బరీక్షించుచు నడవ సాగెను. ఇట్లు నడచి యొకకొంతసేపటికి ఋషికుటీరసమీపమునకు నరుగుదెంచి యాగుమ్మముముందరఁ గన్ను చెదురునట్లు కుంకుమనీటివలె నున్న రక్తమును జూచి యాశ్చర్యమునొంది నిర్ఘాంతపడి నిలుచుండెను. నిలిచే నలుదెసలు బరికింపఁ దన సేవకులలో నొకని శిరమొక వైపునను మొండెమొకవైపునను బడియుండుట దనకన్నులకగుపడఁగా దత్తుచిత్తము తత్తరమంద లోనికిఁజనియెను. చనినతోడనే వానియాశ్చర్యమే మని చెప్పుదును. కుటీరములోఁ దనమువ్వురు సేవకులుగాని గండాభిల్లుగాని కనఁబడరైరి. కాళ్లు చేతులు వెనుకకు విరుగఁగట్టఁబడుటచే మాటలాడనేరక యొకమూలఁ బడియున్న ఋషిని మాత్ర మతఁడు చూచి మెల్లఁగా వానిని లేవనెత్తి యొకచోటఁ గూర్చుండఁబెట్టి కట్లువిప్పి నోటనున్న గుడ్డనూడఁదీసి యావైచిత్ర్యమునకుఁ గారణమడిగెను. ఋషికొంత సేదదేరి నీరసముతో నిట్లు చెప్పెను "నాయనా! నీవేలయడిగితివి? నీకొంత నాకొంతఁ

గూడఁ దీసితివి. నీవెట్టి పాపపుగడియల బయలు దేరితివో నీవు పటీరపు వెడలిన తోడనే నలువురుభిల్లులు మాపైఁ బడిరి తరువాత నేమిచెప్పుదును తండ్రీ! విశ్వాసముగల శూరశిఖామణి యగు నీసేవకుఁడు కావలి కాచుచు వారి నెదు ర్కొన వారొక్క మహాఘోరమును వానిని దమ కత్తికి నెర జేసిరి. తరువాత, నే నెదిరింపఁ బోవ నన్నా ట్లుచేసి చేతిలో నున్న గండాభిల్లును వదలించుకొని పారిపోయిరి. వారరిగిన కొంత సేపటికి నీ మువ్వురు సేవకులు మోఁకువదెచ్చు కొని నాస్థితిని జూడకయె దొంగ లేఁడని భయపడి యెక్కడికో పరుగెత్తిరి. ఇంత మించ నేనే మియు నెఱుఁగను. నాకీటీంపుము నిట్టిపని జరిగినందున నన్ను గూర్చి ప్రజ లేమని చెప్పుకొందురో యని నాకు దుః కొట్టినట్లు న్నది. పాపము పుణ్యము పరమాత్మునకుం డెఱుఁగును." అని ఋషి తన వాక్యమునమాప్తము జేయునప్పటికి, దత్తును విచారాశ్చర్యసముద్రమగ్నుఁడై తనజీవము సమాప్తమయ్యె నని యెంచుకొనెను. ఈ సేవకులె వానిని విడచిపో భిల్లు లేవద లించుకొని పోయిరోయని సంశయ మొందుచుఁ దనభవిష్యదభి వృద్ధి యనువృక్షమునకుఁ బిడుగుపాటువలెఁ దటస్థించిన యీకా ర్యమునకు వగచుచుని శ్చేష్టుఁ గోడకుఁ జేరఁబడి కూరుచుండి యిట్లువితర్కించెను. "హా దైవమా! ఎంతపని జరి గించితివి! నా కావిరహతాపము నాపాపముచేఁ గలిగినది కా బోలును! పెండ్లయిన దీని విడిచియేమరితిని? ఏ మొగము బెట్టు కొని యింక నిందూరుపోవుదును. ఏ మొగముబెట్టుకొని యహ ల్యాబాయి రాణిమొగము జూతును. నే నేమో సంస్థానమంత

సముద్ధరింపఁగాఁ సమర్థుఁడు ననియు కృతజ్ఞుఁడ ననియు నన్ను కార్య ముసందు రాణియు రాధాకాంతరావును నియోగింప నేను గామాతురుఁడనై చేతులార దొంగను వదలుకొంటిని. వాఁడు పాఱిపోయెనని నే నెంత చెప్పినను నా మాట లీప్రబదినము లలో నమ్మువా రెవ్వరు? జన[illegible]రావుతోఁ [illegible]సి దొం[illegible] గలిసి దొంగను నేను విడిచితినని జనులు నన్ను జన్మాంతము కలంకు లగనెన్నుదురు. నేనిచ్చట మృతినొందక [illegible] దూరగు పురి కేలపోవలయును? అయినను రాణితో నా తప్పు విన్న వించి ప్రథమాలోపమును క్షమింపుమని యామె పాదములపై బడెదను. నాకంటె నా సేవకుఁడే కృతజ్ఞుఁడగు వాఁ! రాణిసామిత్రు డనుచుండుటచేఁ దన ప్రాణము రాణికిచ్చి రాజఋణమును దీర్చుకొనెను. ఇంతచదువు చదువుకొనియెక్కువ యధికారినై యైనను రూకల జీతము గలబంటురౌతుపాటి రాజభక్తిని జూప జాలనైతిని. ఛీ! నా బ్రతుకేల?” అని పరిపరివిధముల చింతించు నంతలో సేవకులు ముగ్గురు దీనముఖులై వచ్చి శ్యామరావుఁ దర దత్తు ముందట నిలిచిరి. దత్తు వారిని గనుఁగొని దిగ్గున లేచి, “దొంగ యేమైనాఁడురా” యనియడిగెను. అడుగుటయు వారు కన్నీరు తమనిర్దోషత్వమును దెలియఁజేయ దత్తుపాదములపై బడి, ”స్వామీ! మేము ముగ్గురము నిద్రించుచుంటిమి. మాని ద్రలో నీగొడవయెల్ల జరిగినది. మేము లేచునప్పటికి కీఖుని బద్ధుఁడై యుండెను. మాప్రియమిత్రుండగు మీసేవకుఁడు నిష్కారణముగ మృతినొందెను. మేము వెదకుచు వచ్చినతరు వాత దొంగలు దొరకకుండిరేమో యని [illegible]కొనిపోతిమి కాని మాశ్రమ వ్యర్థమైనది.” అని రోదనము జేయుచుండగ

పాదములు విడువక యున్నవారికి హెచ్చరికఫుట్టఁ బలికి యభయహస్తము నిచ్చు ఋషియొద్ద సెలవు గైకొని పయనము సాగించెను. ప్రాణములకు మానములకు గూడ హానికరమగు పనిలో నాచే జేతఁ జేసికొంటి ననియు రాధాకాంతరావునకుఁ గూడఁ దన మూలమున నప్రతిష్ఠ సంఘటిల్లు ననియు, రాణీ యిట్టి విషయమును దన్ను క్షమింప దనియు, నెఱింగి యారంభమున విచారభారము మెండగుటచే నాహారనిద్రలు మాని హెచ్చరిక లేమిచే నడక చకచక సాగక మెల్లగా నిందూరుపురి కరుగుచుండెను. త్రోవలో సేవకులలో నొకఁడు దత్తును గనుఁగొని "అయ్యా! మన ప్రాణముల రక్షించుకొనుట కుపాయమొకటి కలదు. దొంగవారిపాలాయెనని చెప్పుటకు మాఱు దొంగవారి దీసితిమని మనము చెప్పినచో మన ప్రాణములు దక్కును."

అన శ్యామసుందరుఁడు తన సుందరముఖమున మందహాసము లంకరింప "ఓయీ పిచ్చివాఁడ! అబద్ధమాడినచో దాగునా? భగవంతుని యెదుట మనము దాఁచఁగలమా? అనృతంబై కెన్నఁడైనఁ బొక్కకపోదు. ఆయాలోచనఁ గట్టిపెట్టి మన మందఱము నిజమొప్పుకొందము. పైన దేవుఁడున్నాఁడు." అని మందలించి యెడతెగని పయనముతో దత్తు మహానగరమున దనసోదరి నైనఁ జూడక యానాటిమధ్యాహ్నము రెండున్నర యామములకు నిందూరునగరముఁ జేరి రాధాకాంతుని యింటికిఁ జనక తన ప్రమాదము నెవ్వరితోను జెప్పకొనక మృత్యుదేవత కెదురు సన్నాహము సేయువాని తెఱంగున నతిధైర్యముతోఁ గోటకుం జని రాణికిఁ దన రాక నెఱుఁగఁ జేసెను. రాణి

యుత్తరువు ప్రకారము లోనికిం జని శ్యామసుందరుడు నిలిచిన తోడనే యామె యాత్రముతో, "గండాభిల్లు నుఱి దీసినావు? కాదా? చచ్చునప్పుడు వాడేమన్నాడు? భిల్లులకు బుద్ధి చెప్పితివా" యనియడిగెను. ఆమాటలకుఁ బ్రత్యుత్తర మంతటి యాత్రముతో నీయక కొయ్యవలె నిలువంబడియున్న దత్తుఁ జూచి యామె, "ఏమిది పలుకవు? వాఁడేమనినాఁడు? చెప్పవేమి?" యని తొలుతకంటె నెక్కువ యాత్రముతోడను, నెక్కువ వేగముతోడను దత్తునుబలుకరించెను. అంతట వారిట్లు మాటలాడిరి.

దత్తు—(చేతులు జోడించి) అమ్మా! యే మని చెప్పుదును? గండాభిల్లు పారిపోయినాఁడు.

అహల్య—(చెవుల సీసము వడుచున్నట్టు మొదలు చుక్కతగిన తప్తలోహమువలె దుర్నిరీక్ష్యయై) నీవింకఁ బ్రాణములతో నుంటఁగనే?

దత్తు— నేనీ వాతఁ దెలిసినవారికి విన్నవించుటకు జీవచ్ఛవమునై యున్నాను.

అహ—ఓరీమూర్ఖుఁడ! రాజద్రోహీ! జస్వంతరావు ప్రముఖులతో గూడి రాధాకాంతరావు కష్టపడిపట్టుకొన్న దొంగలను లంచములు గ్రహించి వదలిపెట్టి దొంగపారిపోయెనని చెప్పుటకింను బ్రతికియున్నావా? ఇంతదూరము రానేల? అచ్చట నెందుకు నీవు పొడిచికొని చావవైతివి? నీ ప్రాణములు నీకు దక్కనిత్తు ననుకొంటివా? యేమి పశువా?

దత్తు—అమ్మా! అది నా రాజద్రోహమువలన నైనది గాదు. పొరపాటు.

అహ—ఛీ! సిగ్గు లేకసంకిలు చెప్పుకొనెదవేల? పొరబాటా? చేఁజిక్కిన యపరాధిని జేతులారా విడిచితివి పొరబా టెట్లగును? ఛీ! నా యెదుటనే మొగము జూచి నేను భరింపఁజాలను. నీయాయువు నేఁటితో మట్టు మింపనది. నామంచితనము నాయాదరణము నీకు విషమైనది. ఓరీ, ఎవరురా. వీని చేతులు విఱిచికట్టి వీనిని బట్టుకొమ్ము. రాధాకాంతుని బిలుచుకొని రమ్ము,

ఇట్లు మొత్తని లేడిపిల్లపై సుంకించు నాఁడుసింగము వలె రూక్ష వచనముల శ్యామసుందరదత్తున నొప్పించి వాని నొకభటుని యాధీనము జేసి రాధాకాంతాదుల యాగమనమును నిరీక్షించుచుండెను. దత్తుంతో గూడవచ్చిన మువ్వురి సేవకులలో నొకఁడు రాధాకాంతుని గృహములకుఁ జని జరిగినవృత్తాంత మంతయు వాని కెఱింగించెను. దత్తును దనకుమారునికంటె నెక్కువ ప్రేమతో బెంచుకొనుచున్న రాధాకాంతుఁ డాయా కస్మికదుర్వార్తచే నడుము విఱిగినట్లు దుర్బలుఁడై తానునాటిన మొక్క నిర్మూలమగు సమయము వచ్చినదని విచారింపఁదొడ గెను. ఇంతలో రాజసేవకులు వానిని బిలువవచ్చుచుండెను. ఆతండు పయనమైతనగాయువు బాధపూర్ణమగుచుండఁగ నందున మెల్ల మెల్లగాఁ జేతికఱ్ఱసాయమున నడుచుచు సంతిపురముఁ బ్రవే శించి నరకాసుర సంహారణోన్ముఖ యగుసత్యభామవలె వెలుఁ గొలుపుచూపులు గలయహల్యను గని యుచితనమస్కార

ము నొచ్చరి యెదుట నిలిచెను. అంతట నచట నిస్తబ్ధ
సాంపము జరిగెను.

అహ—ఏమయ్యా! నీవు మా సింహాసనమునకే
బెద్దపులిని దెచ్చిపెట్టినావు. సుగుణములు కొల్లగొట్టిం దేనిది
కాదా. రాజభక్తికిం బెట్టిన పేరుగదా మల్హారుడు! ఆ
గుణము లేమైనవి? దొంగను గ్లొంగా జేసినాఁడు.

రాధా—అమ్మా! జరిగినసంగతి యేమో మీరు విచా
రింపవలెను. వారితరపునవాదింపవలెనని యుద్దేశ మిది యందు చెప్పఁదలఁచినదియు
కాదు—

అహ—నీకీ పక్షపాత మతినియం దానివలనచేతనే
యింత మునిగినది. తేనెపూసిన కత్తి యగు నీ మూర్ఖునిచే
నిష్కారణముగ మేము వంచింపఁబడితిమి. దస్యులైనవారు
మొదలగువారు నన్ను జూచి యిపుడు నగరా? మిమ్ము నమ్మి
కొని నేనుభయత్ర వ్యర్థురాలనైతిని. ఇటువంటి పాపాత్ముని
విడువరాదు. ఓయీ శ్యామసుందరా! రాజద్రోహమునకు
నీకు మరణదండన విధించినాను. అంతటఁగాని నాకోపాగ్ని
చల్లారదు.

రాధా—(విచారముతో) అమ్మా! జాలినియందుదయ
జూపుటయే నా ప్రార్థన.

అహ—ఏమిదయ? దేశమునుం దోచుకొనుదురాత్ముని
విడిచినదురాత్ముని, రాజద్రోహమునల్పిన యుపకారిని, శత్రు
వులలో చేరిన దుర్నీతిపరుని, నేనెట్లుశిక్షసేయకుందును? ని
మువ్వలిమాటలు నీకక్కట్టిపెట్టుము. ఇతనినొక్కని చంపుట నా

యభిప్రాయముకాదు. ఈ కుట్రలో నింకనెందరు చేరిరో విచారణచేసి వారి కందఱకు సంఘుచరణము గల్పించుట కర్తవ్యము. కాబట్టి విచారణ సల్పుమని గోమాజీరావువద్దకు వీని నంపెదను. శ్యామసుందరా! నీసాక్ష్యమును నీవు దెచ్చుకొనుము. ఓరీ! భటులారా! వీనిని చెరసాలలో నుంచుడు.

రాధా—అమ్మా! నేను జామీనుండెదనాతని వీనినప్పగింపుడు.

అహ—జామీను గీమీను పనికిరాదు విచారణకావలయును. వీరందరు నిట్లు నరుగుడు.

అనియామె లేచి మనస్ప్రతీక్షండగును జనిరి. శ్యామసుందరుఁడు మరణదండన పదివినవాడును మనోధైర్యము విడువక నిశ్చలుండై యుండి రాధాకాంతుని వీడ్కొని భటులు గొనిపోవ చెఱసాలకుం జనెను. రాధాకాంతుఁడు కన్నీళ్లతో నాతని విడిచి యింటికిం జనెను.

పండ్రెండవ ప్రకరణము

గంగాభిల్లు శత్రువులచేతం జిక్కినాండని విన్నది మొదలు విచారణసమయమునం దమకుట్రను భిల్లులు బయలుపెట్టుదురేమోయనియుం దమకాపుండగు గంగాభిల్లు నిష్కారణముగ నురిదీయబడుననియు బెంగగొని కాలుగాలిన పిల్లుల

వలె దౌలతరావును, ముండిరావును, జస్వంతరావు గృహము
చుట్టును గోమాజీరావు గృహముచుట్టును దిరుగ నారి.
అంతఁ బికినారిలో స్రగ్గేసకుండగు ముండిరావు తన ప్రాణ
ములు బిక్కుబిక్కు మనుచుండుటచే నగరమున నుండి
దగ్గరనున్న యొక గ్రామమునకుఁ బారిపోయి యొకనియింట
దాఁగెను. శ్యామసుందరుని స్వాధీనమును నొందక భిల్లు
తప్పించుకొని పోయిన వార్త చెవులకుఁ జల్లగ సోకినపుడు
మొదలు తన ప్రాణమిత్రుఁడు తప్పించుకొనినందులకుఁ దన
రహస్యములు బయలుపడునవస్థలు తప్పినందులకును రాణి
తలంపులు భగ్నములైనందులకును దౌలతరావు మితిలేని
యానందమునొందె. శ్యామసుందరుని దత్తునకు రాణి మరణ దం
డన విధించెననియు గోమాజీరావు చేత నతఁడు విచారణ
సేయఁబడు ననియుఁ దెలిసినపుడు కోర్కె లెల్ల సిద్ధించిన
వనుకొని ముండిరావును బిలిపించెను. అపగతాశయుఁ డెల్లఁ
బొగులుచు దత్తు చెఱసాలలో నుండి దన యకాలమరణము
నకు శాశ్వతాపకీర్తికిని దన సోదరికిఁ దనపైఁగల యనురాగ
మునకును సర్వేశ్వరు మాయలకును నక్కజపడఁ జొచ్చెను.
దీపములు పెట్టిన వెనుక రవంత కొంతనిద్దుర పట్టి యందుఁ
దన్నురిస్తంభములపై నెక్కించినట్లును దాను మృతినొందిన
ట్లును దనసోదరి వచ్చి తనశవముపైఁ బడి యేడ్చినట్లును
దుస్స్వప్నముంగని మేల్కాంచి పలుదెసలు చూచి మరునాఁడు
దయమున జరుగఁబోవునది ముందుగా దృగ్గోచర మయినదని
తెలిసికొని మనసులో హా దైవమా! నిన్న నీపాటికి గండాభిల్లు
నకు వాని మరణవార్త నేను జెప్పుచుంటిని. నేఁడు నామరణ

వాతఁను దలఁచుకొనుచుంటి. ఏమి యీ వైచిత్ర్యము! ఈ వృథావిచారముతోఁ గాలయాపన యేల? త్వరగా నాకు స్వర్గలోకసుఖము గనులాదర్శనమును జేయింపుము. అని వేఁడుకొనుచు నొకమారు కన్నీరు పెట్టుకొనుచుఁ బరితాప మొందసాగెను. శ్యామసుందరునివంటి బుద్ధిశాలియు బలశాలియుఁ దమపక్షమునకు వచ్చినేని దమకే తక్కువ నెగ్గునని యాతని నెట్లయినఁ దమవైపుఁ ద్రిప్పుకొనుటకు జస్వంతిరావు ప్రముఖులు ప్రయత్నములు చేయఁ దలఁచి కారాగృహాధికారి తమమిత్రులలోనివాఁడే యగుట జాము రాత్రి యైనతరువాత జస్వంతరావు రహస్యముగఁ జెఱసాలయొద్ద కేఁగి జీవచ్ఛవమువలెఁ బండుకొని యున్న దత్తుఁజూచి జాలినొంది మెల్లగ వానిని లేపెను. దత్తు లేచి తనయెదుట జస్వంతరావును జూచి యది కల యేమో యని కలవఱపడి నిజమని తరువాత నెఱిఁగియతఁడక్కడకు వచ్చుట కాశ్చర్యపడెను. అంతట జస్వంతరావు వారిని బలుకరింప నారిట్లు మాట్లాడిరి.

జస్వంత—శ్యామసుందరా! రాజులను రాణులను నమ్మిన వారి బ్రతుకులు తుద కెంతవరకు వచ్చునో నీవు స్వానుభవముచే నిప్పుడెఱిఁగితివా? చలచిత్తులగు ప్రభుపిశాచముల సేవించుటకంటె ముష్టి యెత్తుకొని బ్రతుకుట మేలు. నిన్నుఁగూర్చి నాకు విచారమగుచున్నది.

దత్తు—నాకర్మమునకు రాణి యేమిచేయఁగలదు? ఆ నేను చేసిన యపరాధమునకు నేను దగిన శిక్ష ననుభవించుచున్నాను. ఆమె లోపము లేదు.

జస్వాంత — నీపిచ్చి నీకింకను వదలలేదా. నేను నిన్ను బ్రతికించు నుపాయ మొకటి చెప్పెదను. నామాట విని ప్రాణము రక్షించుకొనుము. నిన్ను రేపు కొత్వాలగు గోమాజీరావు విచారణము చేయును గదా. గోమాజీ నాకు మిత్రుడు. నీవు రాణిపక్షము విడిచి మాపక్షము వత్తు నని ప్రమాణము చేసి తరువాత మాకక్షలోనుండి రాణితోఁ బోరెద నేని గోమాజీరావుతోఁ జెప్పి నిన్ను రక్షింపఁ జేసెదను. అట్లు చేసెదవా?

ఈ ప్రశ్నమునకు ప్రత్యుత్తరము సత్వరముగఁ జెప్పలేక పోయెను. మహాపాతక హేతువును దుర్గతిప్రాప్తి కారణమును నైన రాజద్రోహమున కొడిగట్టి యాత్మసౌఖ్య మొసగు టుచితమా తుచ్ఛప్రాణములకై నానాఘోర న్యాయమునువిడనాడి నొంది దేహముఁ జాలించుట యుచితమా వేగము నిర్ణయింప నేరక తటపటాయించుచుఁ గొండొక సేపటికిట్లు చెప్పెను. "అయ్యా! నాప్రాణము రాజభక్తి విషయమున ధారవోయుదు నని ప్రతిజ్ఞ గైకొన్నవాఁడను. రాజద్రోహముఁ జేయుటకు నాప్రాణ మొప్పకున్నది. మరణ మెన్నఁడైనను దప్పదు గదా. కుటకారులతోఁ జేరి రాణిని క్షోభపెట్టి ప్రజలను రేపి కొలఁదికాలము సుఖపడుటకంటె గౌరవముతో నీతుచ్ఛప్రాణమును విడచుట మంచిది. నన్ను బ్రతికించుటయుఁ జంపుటయు కీర్త్యపకీర్తులు రాణికి దక్కువలె." అన్న జస్వంతరావు వానిని మ్రింగివైచునంతటి యలుకతోఁగన్ను లెఱ్ఱఁజేసి "దారుణపుచావున చావవలసిన యోగమునీకుం

డంగ నామాటలు విని బాగుపడునట్టి నీవు మందబుద్ధి యెట్లు పుట్టితివి? నీ కర్మమంతే నాదృష్టము" అని చినాలున కీచి కోర సాల విడిచిపోయెను. నాఁడు శ్రీ మంచి సుందరుఁడు తొలిముంద రికి వచ్చిన యదృష్టదేవతను ద్రోచివైచితివి. కొంచెము పశ్చాత్తాపము నొందుటచే మరల దాని నలిపినయెడ యుత్తము కాగలవని యూరకనొందితి యెవ్వరు చెప్పగలవాఁడు? ఎప్పుడీ రైసింక గోఖము పోయునని సిద్ధముగ నుండెను. ఆ రాత్రి దాంతరావు గోవింద్రావును జూడఁబోయి కొన్ని రాజ కీయ వ్యవహారములు ముచ్చటించి పదుము దతునివయామె ప్రసంగము గాంగా నాలుగు మాటలాడిరి

దా.—జస్వంతరావుమాట వినము నక్కజాలము. భిల్లులు దేశముపైఁ బడి దోచుకొనుచున్నారఁట. రాజపుత్రులు దండెత్తి రావలెనుగాఁదట! నీతి యుండవలెనఁట? కక్ష సాధించవలెనఁట. అది యుండిన నిది రాదు. అంత నీతి నా వెతుంచెదయ్యో నేని కక్షలోని దిగనేకూడదు. దిగిన వెనుక నన్ని పనులు జేయవలెను.

గో. మా—అతఁడు మొదటినుండియు నేను నమ్మలేదు. అయితే దతునిగతి యీలాగున వచ్చినదేమి? అతనిని విచారణ సేయు మని రాణి నాతోఁ జెప్పినది.

దా.—నేను బన్నిన పన్నుగడ సఫలమైనది. కాని నీ దగ్గరకు విచారణకు వచ్చినప్పుడు మునుపటివలె నగుకొనినట్లు నీవు దత్తునిగతి కలయునుగా మిా! అప్పుడు రాధా

కాంతుఁడను జచ్చినఁగాని మనము నెఱవేఁడు. వారి కోడలను నేను బాధపెట్టుచున్నా ననియు నాకొడుకే నతని వివాహమాడఁడు ననియు నాపై నేరములు రాణిగారికిఁ జెప్పి లోకములో నా రెండుసంగతులను జాటి నాకపకీర్తి ఘటించినవారు. రాణిగారికంటె వారిమీఁద నాకెక్కువ కసి గలదు. అందు శ్యామసుందరునిపై నాకుఁ గలకోపమునకు మితిము లేదు. వాని నరిదీయించునట్లు సెలవీయవలెను.

గోమా—నే నిందు లేశమైన నన్యాయముఁ జేయ. నేను పిల్లలు గలఁవాడను. ముఖ్యముగ నూటికిఁబోయి న్యాయమే చేసెదను.

దౌల—మనలో మనకే యిన్ని భేదములుండఁగ మన మెట్లు నెగ్గఁగలము?

గోమా—అన్యాయముగఁ జంపినచో నామీఁదఁ బ్రజలకు గోపముండదా?

దౌల—సరే! నీయిష్టము వచ్చినట్లు చేయుము. నే నరుగుచున్నాను.

అని దౌలతరావు విసుగుతోఁ దనగృహము విడిచి పోయిన తరువాత గోమాజీరావు మొదట లోపల దాఁగియున్న యొకపురుషుని "ఖేతాళా! యిఁకరావచ్చును రా" యని పిలిచి తన ప్రక్కను గూర్చుండఁబెట్టుకొనెను. ఖేతాళసింగు హిందూస్థాన నివాసియగు రాజపుత్రుఁడు. ఇనుపకడ్డీలవంటి భుజములు గుండ్రని తలయుఁ బచ్చనిమొగమునను నీలికాంతుల నొసంగుకోరమీసములును వానియాకారము

భయంకరముగఁ జేయును. అతఁడు కూర్చుండ సభవారిట్లు మాటలాడిరి.

గో మో — సైన్యములీపాటికి నింబపురము వచ్చియుండునా?

భే తా — ఇంకను వచ్చియుండవు. ఈ సమయమున మహారాణా వారికి దేహమున నించుక భారముగనున్నది. అందుచే నాలస్యమైనది.

గో మో — శివనానా తప్పక పారిపోవును. అతనిదగ్గర విశ్వాసమే కాని బలము లేదు. మీరు తుకాజీహోల్కారునకు మాత్రమే జడియవలెను.

భే తా — అతఁడు నింబపురముమీఁదికి రాకుండ మీరు జాగ్రత్త పెట్టవలయును. నిన్ననో నేఁడో రాణావారు నింబపురము వచ్చి యుందురని తలంచుచున్నాను.

గో మో — నాకు వేరే పనియున్నది. నీవింకఁబొమ్ము. మరచిపోక నాసొమ్ము నాకిప్పించుసుమా?

అని భేతాళసింగు వీధియరుఁగుపై విశ్రమించు భైరవసింగును వెంటఁబెట్టుకొని తనదారిని బోయెను. అనంతరము గోమాజీరావు తనలో "నాకోరిక యెన్నఁడైన నెఱవేఱి యీ రాజపుత్రులు నింబపురముఁబట్టుకొని యహల్యాబాయిని బారఁదోలి తామే దేశమంతయు నాక్రమించుకొని నాకు మంత్రిపదమునొసఁగుదురా? నేనంతటి యదృష్టవంతుఁడనగుదునా" అని యోచించుచుండఁ దలుపు దోసుకొని వామన

భట్టు వచ్చి యెదుట నిలిచెను. ఆలోచనలు మాని నేత్రాల వానివైపుఁ జూడ వాఁడిట్లనియెను. "అయ్యా! ఆతఁ డేమియు లంచమిచ్చునట్టి స్థితిలో లేఁడు. వానికి బంధువులును లేరు."

గోమా—ఇచ్చువారు లేకేమి? సామాన్యజనములలో నతని బావ యున్నాఁడఁట. అతఁడు కీర్తి నదలి గూడ నెంతధనమైన నాకు లంచమిచ్చును. దత్తు ప్రాణానికేసము రాధాకాంతరావే లంచ మిచ్చెను. కాని నేను నాదగ్గర లంచము గ్రహింపను. అతఁడు నమ్ముదగినవాఁడు కాఁడు.

వామన—నేను సాధ్యమైనంత ప్రయత్నము జేసి మీకు రెండు వందలైన లంచము తెప్పించెదను. మీరు లంచము లేకుండ చేయుదునని ప్రతిజ్ఞ గైకొన్నారుగదా!

గోమా—ఏ మాత్రమైనను సరే కార్యము చేసికొం డఁదీసి కొనిరా. నీవింక పో. నేను నిద్రపోవలయును.

అని వామనభట్టునంపి తెల్లవారుదాఁక నిద్దుర లేక యిటు నటు పొరలుచు నెట్లో యా రాత్రి నాలుగుజాములు గడపి యుదయమునఁ బెందలకడ మేల్కొని రాణిదర్శనార్థమరిగెను. గోమాజీని బరమ విశ్వాసముగల యుద్యోగస్థులలో నొకనిగ రాణి పరిగణించుటచే నాతనికిఁ దగునాసన మొసంగి కూర్చుండఁబరిచి గౌరవించి పనియేమని యడిగెను. అంతట గోమాజీ లేచి "అమ్మా! రాజ్యమల్లకల్లోలముగ నుండుటచే నాకు నిద్రపట్టుటలేదు. యశ్వంతరావు ప్రేరణముచే రఘునాథరావు సైన్యమును వెంటఁబెట్టుకొని మనపై వచ్చుచున్నాఁడఁట!

అహ. ఏమీ! వచ్చుచున్నాఁడా! నీ కెవఁరు చెప్పిరి? నిజముగ తోఁచదు.

గోపా — అయ్యయ్యో! మీరు మాయమర్మ మెఱుఁగరు. శ్రీపీష్వా రఘునాథరావుగారు పినతండ్రికిఁ దగుబల మిచ్చి పంపినారు. మీరు తక్షణమే తుకాజీ హోల్కారును వారిపై కంపఁదగును.

అహ — తుకాజీని గాదు. రాధాకాంతరావు పంపుదును. ఈవేళ నీవు దత్తుపై వచ్చిన యభియోగమును విచారించి న్యాయమైన తీర్పు జేయుము.

గోపా. రాధాకాంతుఁడు ముసలివాఁడు అతఁడేమియుఁ జేయఁజాలఁడు. తుకాజీని బంపుట యుచితము. మీఁద మీచిత్తము.

అహ — ఎవరైన నేమి? విశ్వాసముతోఁ బని చేయవలెను. గాని నీవింకఁ బొమ్ము.

అని గోపాజీ తన యేలికయొద్ద నుచితప్రకారముగ సెలవుగైకొని నిష్క్రమించెను. రాణి రాధాకాంతుని బిలిపించి తగుసైన్యముతోఁ దక్షణమే పూనానగరమునుండి వచ్చుచున్న రఘునాథరావున కెదురుగఁ జని వానినోడించి రమ్మని యానతిచ్చెను. దత్తునకు మరణదండన తప్పించుటకుఁ బ్రయత్నించఁదలఁచుచున్న రాధాకాంతరావు పొరుగూరు పోవలసివచ్చినందులకును దత్తునకు సహాయము చేయలేక

పోయినందులకును చింతించి వెళ్ళుట కిష్టములేక తప్పక వారి వెంట వెడలెను.

పదమూఁడవ ప్రకరణము

రాణిదర్శనముచేసి సంగతులు ముచ్చటించి గోమాజీరావు తిన్నగాఁ దనకచ్చేరికి వచ్చెను. కళాహీనమగు మొగముతోడగు దయాహీనమగు హృదయముతోడను దీనమొగమువలె వెలవెలఁబోవు తెల్లని వస్త్రములతోడను టక్కుటక్కరులును ముచ్చెల చప్పుడులు వందిమాగధులై తనరాక తెలియఁ జేయఁజేయ నౌకరుబంట్లుగాఁ బాలకీఁ విలాసార్థముగఁ బట్టుకొని కచ్చేరికి దయచేసిన కొత్వాలును జూచి బంట్రోతులు దండములు పెట్టిరి. అతఁడు కచ్చేరిలో సజ్జుచేయఁబడిన తనపీఠము నలంకరించినతోడనె నేరములు చేసినవారు క్రమక్రమముగ వానియెదుటికిఁ దీసికొని పోఁబడిరి. తనకు సహాయము నొసఁగఁదగిన రాధాకాంతుఁడు తక్షణమే యూరికిఁ జనుటయు శత్రుగణముతోఁ జేరి తనపైఁ గక్షవహించిన గోమాజీ తన్ను విచారణ సేయుటయు స్వయముగ రాణికిఁ దనపైఁ గోపముదయించుటయు నరసి దత్తు తనకు మరణము తప్పదని ప్రాణరక్షణార్థము ప్రయత్నముఁ గూడమానెను. శ్యామసుందరుని వానిగుణములను నెఱిఁగిన వారగుటచే నతని విచారణ జూడవలయునని నగరవాసులలోఁ బెక్కండ్రు కచ్చే

రికివచ్చి యెదుట తెరపినీయక గణగణధ్వనిజేయుచు నెక్కడ జూచినదానిపైనె యుండెడిది. రాధాకాంతునిభార్యయగు రోహిణీబాయి రాణిదగ్గఱను జేసి మెల్లగా బ్రసంగవశమున దత్తు మాటను తీయుటచే ప్రాణరక్షణ జేయుటయుచితమని రాణితో మనవియొనర్చెను. దయ్యు నామె కిసరికట్టి యిట్టివానివిష యములలో జోక్యముగలుగఁ జేసికొన నందని గట్టిగ మందలించినందున రోహిణీయుఁ బెక మంత్రులు గూడ నట్టిపరాధవము తమకు జరుగునని భయపడి రాణితో దత్తువిషయమై ప్రసంగించుట మానికొనిరి తనమాట వినలేదని జస్వంతరావు దత్తుపై నలుకఁబూని వానిపై సాక్ష్యము గుదుర్చుచుండె లంచము దనకు నీయలేదని గోమాజీరా వలుకవహించి తన తొంటికోపము నిప్పుడీర్చుకొనఁజూచుచుండెను. దత్తుతనకు లంచము నొసంగినచో గోమాజీరావు ప్రతికక్షలోనిఁ వాఁడసి కోపము వదలి వానినివిడిచియే యుండును. గోమాజీకిధనము నధికారము ప్రధానముగాని తనకక్షనీతి ధర్మము మొదలగు పట్టింపులు లేవు. అప్పటికింకను శ్యామసుందరుని బావమఱఁది యగుమురళీధరదాసును వీనిసోదరి యగునానందయు జేరైరి ఇట్టిస్థితిలో స్వపరపక్ష సహాయశూన్యుఁడును, విచారనిమగ్నుఁడును నిరంతరనిర్మలచిత్తుఁడగు శ్యామసుందరదత్తు కొత్వాలుగారి యెదుట నిలువఁబెట్టబడఁ జూడవచ్చిన జనులెల్ల వాని సౌకుమార్యమును దలఁచియు గుణములఁ దలఁచియు దుఃఖితులై హేతి యాతనిఁజూడఁజాలరైరి. దత్తుతో నుండిన మువ్వురుసేవకులు సాక్ష్యమునిమిత్తము కొత్వాలువలనరప్పింపఁబడి యెదుట నిలిచిరి. ఋషికటీరములోనుండి దొంగపలా

యున మొందుటచే నాతని సాక్ష్య[illegible] వానికై క్రిందటిరాత్రియే కొత్వాలు [illegible] నంపినందున [illegible] బయలుదేరెను [illegible] గచ్చేరీ [illegible] విస్తారము జరిగెను. [illegible] విచారణ [illegible] కాలములో [illegible] ముగిసెను. [illegible] కాఁగ కొత్వాలు దత్తుని గాంచి "నేరము జేసితివా" యని యడిగెను. నేను బుద్ధిపూర్వకముగ నేరమును జేయలేదని ప్రత్యుత్తరమును జెప్పి యెదురుబెదురు లేక [illegible] నిలఁబడెను. తరువాత సాక్ష్యవిచారణ మారంభించి కొత్వాలు ముర్వరు సేవకులలో నొకని [illegible] కూర్చుండుమని వాఁడిట్లనియె. నే [illegible] చేసెదను. ఋషికటీరములో మే ముందగ [illegible] గండాభిల్లుని దన వెంటఁ దీసికొని [illegible] రాత్రియొకయుదిని దా నొంటరిగ వెంటఁబెట్టుకొని [illegible] నది ప్రమాదకారణ మనియు మేము వలదని వారించినను మామాటలు వినక యతఁ డట్లు దొంగతో నెటకోయరిగెను. మేమును వెనువెంట రహస్యముగ నరిగి వారి సంభాషణ గొంతవింటిమి. మాకు వారిమాటలు స్పష్టముగ వినఁబడఁ లేదు. కాని "నాలుగువందల రూపాయలు కావలెను. లేని యెడల నేనునిన్ను విడువను." అను మాటలు మాచెవులఁబడి నవి. తరువాతఁ గొంతసేపటికి దొంగ పాఱిపోయినాఁడని యాతఁడే మాతోఁజెప్పెను. ఇంతకుమించి మే మేమియు నెఱుఁగము. శ్యామసుందరుఁడానుడువుల నాలకించి వింత

...లు సృష్టించెను. బంట్రోతులయొక్క ద్రోహసాహసములు కన్పించునడి “ఇది కేవల మబద్ధము. దాలతరావు మొదలగు వారి కుట్ర” “నా దత్తు కలలోను శంకించని” “ఛీ నోరు మూయుము. నిన్నెవరడిగినారు? ఇతరుల జోక్యము నీకెందుకు” అని గోమాజీరావు వానిని గద్దరించి రెండవ సాక్షిని విచారణ సేయుచుండెను. మొదటివాఁడప్పగించిన పాఠమునే యప్పగించి దత్తునకు భీతియు నక్కజమును గల్గించెను. మూఁడవవాఁడు కొంచెము నేర్పరికుఁడు గావున సాక్ష్యమిచ్చునప్పుడు తడబడి యొకమాట జెప్పి తనసాక్ష్య మిరువురకుఁగూడ నిరర్థకము సేయుటయేగాక మనుసు నొకసారి “ఇట్లు నిన్నెవరు చెప్పుమన్నా”రని దత్తు బెదరించి యడుగ “దాలతరావు చెప్పుమన్నారండి” యని “లేదండి నేనే చెప్పినానండి” యని మరల నారంభించెను. కచ్చేరిలో వేడుక జూడవచ్చి కూర్చున్న దాలతరావు మొగము చిన్నఁబోయె. చూడవచ్చిన వారందఱు మిక్కిలి యన్యాయ మన్యాయ మని యఱచి చప్పట్లు గొట్టిరి. గోమాజీరావు మిగులఁ గోపముతో “ఛీ మూర్ఖుఁడా! నీదొంగసాక్ష్యము నేనమ్మను. నీతోడి వారిద్దఱు నిజముబలుక నీవు దత్తువద్ద లంచము బుచ్చుకొని యబద్ధమాడెదవా? చూడు నిన్నేమి చేసెదనో. నాంటుమని యా వెంగలి బంట్రోతునకుఁ జాలినంత పిఱికి మందుఁ బెట్టెను. దానితో వాఁడు తిరుగఁ దెలివితెచ్చుకొని చెప్పవలసినట్లు చెప్పెను. ఇంతలోఁ బల్లకిలోఁ గూరుచుండి ఋషి యరుగుదెంచె. యచ్చటి సభ్యులను గోత్యాలును గూడ నాతని సన్మానము సేయుటకు లేచి నిలిచి నమస్కారముఁ

జేసిరి. ఋషి నారాయణ నారాయణ యనుచు పాదములు గూర్చుండ నియమించి యున్నతాసనముఁ గొత్వాలునకు సరాసరిగఁ దానును సుఖాసీనుఁడయ్యెను. అనంతరము వినయ విధేయతా పూర్వకముగ ఋషి నిగ్గాని కొత్వాలు మీకీ విషయమునఁ దెలిసినంతఁ జెప్పవలయునని ప్రార్థనయును ఋషి యిట్లనియె. నన్ను మీరు ప్రశ్న వైవలదు. భగవంతుని మొగముఁజూచి నిష్పక్షపాతముగ నేను జెప్పెదను. శ్యామసుందరదత్తు నా కుటీరమున చిన్నప్పుడు చదువు కలదు. నాతో రహస్యముగఁ గొన్ని కొన్ని యోచనలు చేయఁ బ్రయత్నించెను. దొంగ పాతిపోవుటలో దత్తు పొరపాటు పడెనో బుద్ధిపూర్వకముగఁ జేసెనో చెప్పఁజాలను. రాజభక్తి యతనికి విస్తారముగ నున్నదని నమ్మఁజాలను. పొరపాటు చేతనో బుద్ధిపూర్వకముగనో రాజద్రోహము జరిగెను. గనుక శిక్షకుఁ దగినవాఁడె యని నాకుఁ దోఁచుచున్నది. ఇతఁడు సత్పురుషుఁడని నాయభిప్రాయము. అని ఋషి పలుక "ఛీ! ఈ ఋషికూడ నబద్ధమాడు చున్నాఁడు. ఏమిది" యని దత్తు బిగ్గరగ నరచెను. "అయ్యయ్యో! దైవస్వరూపుఁడగు ఋషి యబద్ధమాడుచున్నాఁడని యనుటకు నీనాల్కయెట్లాడెను? మూర్ఖుఁడా నోరు మూసికొను" మని గోపాజీరావు దత్తును గదిమి యాయభియోగము నిట్లు సమాప్తము చేసెను ఓయీ శ్యామసుందరదత్తూ! నీయందమును నీవయసును జూడ నాకు మనసు కరుఁగు చున్నది. కాని నీచేష్టను, నీ స్థితిని వయసునకును దగినవి కావు. చిన్నతనమునందే యింతటి

కుట్రలు చేసినవాఁడవు. నీవు పెద్దవాఁడ వగుదువేని లోకములు ముంచివైచెదవు. అంతటి ధర్మస్వరూపురాలిని మోసముచేయుటకు నీమన సెట్లొప్పినది? ఋషిమాటలఁ బట్టి చూచిన సేవకుల సాక్ష్యము బట్టి చూచిన నీవపరాధివని నాకుఁ దోఁచుచున్నది. నీకిప్పుడు శిక్షవిధింపవలయును. అయినప్పటికి దత్తు వాని మాటల కడ్డము వచ్చి "అయ్యా! మీరు నాకు విధించెడు శిక్ష మరణముకంటె నెక్కువగ నుండదు. నేనందుకు సిద్ధముగ నుంటిని గనుక నేనెరింగిన నిజమందరముందుఁ జెప్పుచున్నాను. దొంగయు మనుష్యుని వంటివాఁడే. నీవును, జస్వంతరావుతోడను దౌలతరావుతోడను జేరి పెక్కుకుట్రలు సేయుచు నేమియు నెఱుఁగని వానివలె వేదాంతములు పలుకుచున్నావు. నీకుట్రలు నేనెఱుఁగుదును. నన్ను గోసినను రాజద్రోహము నాదగ్గర లేదు. నేను ఘనమైనచావు చచ్చుచున్నాను నీవు నీచమైన బ్రతుకు బ్రతుకుచున్నావు. ఎప్పటికయినను నీసంగతి వెలుతురులోనికి రాక మానదు. దంభము చిరకాలము దాఁగ" దని దత్తు జనులు విస్మయమును జాలియు నొందునట్లును గోమాజీరావు నిశ్చేష్టుఁడగునట్లు నిష్ఠురముగఁ బలుకుటయు సభయెల్ల నిశ్శబ్ద మయ్యెను. ఋషి వచనంబుల నమ్మి కొందరు శ్యామసుందరుఁడు దోషియని వాదింప వానిమాటలు విని కొందరు దత్తు నిర్దోషి యనియు మరణమున కనర్హుఁ డనియు నెంచి కొత్వాలు తీర్పు నియ్యక ముందే దత్తాతని గౌరవవచనములచే నొప్పించుటచే నతఁ డేమి విపరీతపు తీర్పు నిచ్చునో యని యోచింపఁ దొడఁగిరి.

అంతలో నొకసేవకుఁడు త్వరితముగ వచ్చి కచ్చేరిలో నున్న జనుల నొత్తిగించుకొని కొత్వాలు సమీపమునకుఁ బోయి నిలిచి వానిచేతి కొక చీటి నిచ్చెను. ఆ జాబును మెల్లగా జదువుకొని గోపాజీరావు చిఱునగవుతో సభ్యులను జూచి “చూచితిరా వింత! కొత్వాలు దరఖాస్తుపైఁ బ్రతివాదియైన రాధాకాంతరావు నాకు వ్రాసిన లేఖ యిక్కడ చూడుఁడు.” యని “నీప్రభువు నేనును న్యాయాధిపతివగు నీ కేఁడు సాక్షము కావలయునా. కానిచో వినవాఁడవు. గొప్పయుద్యోగమున నున్నందున నాకీమేలు జేయుము. గొప్పమను బంపిన నేను వృద్ధిలోనికిఁ దెచ్చుచున్నాను. వాఁడు నాకుఁ జాలవ్రాయుఁడు. వానిమీఁదఁద వచ్చిన యీ నేరమును నీవు తప్పించి శిక్ష లేకుండ వాని తప్పించుకొనునట్లు జేసి వ్రాతలు కాపాడుము. నీ కేమి యిచ్చెదను. రాణిగారు దూరదేశమున కంపినారు గనుక ప్రయాణములో నుండుటచే నేను నీతో స్వయముగ మాటలాడఁ జాలనైతిని. నీకుఁ గావల సినచోఁ గొంత లంచము కూడ నేనా జాగ్రత్త పెట్టఁగలను. ఎట్లైనఁ గుమాస్తావానిని విడవుము. రాధాకాంతరావు” అను నొకచీటి చదివి వినిపించిన సభ్యులు రాధాకాంతుని తెలివి తక్కువను న్యాయవిరుద్ధబుద్ధిని వేనోళ్ళ నిందించిరి. అట్టినీతి బాహ్య మగునటువంటి పూర్వకకార్యము రాధాకాంతుని వంటి లోకజ్ఞుఁడు చేయుట యనుచిత మనుయు నుద్యోగస్థుని పేర నట్టిరహస్యము లగుజాబులు వ్రాయుట బుద్ధిహీనత మనియు రాధాకాంతునికీతికి భంగముగలిగినదనియు దత్తు

విచారింపఁదొడఁగెను. లేఖను జదివి గోమాజీరావు బిట్టలుకతో బండ్లు గీటుచు గ్రుడ్డెఱ్ఱఁజేసి నాకు లంచము నిచ్చుటకు రాధాకాంతరావు ప్రయత్నము చేయుటచూచినారా! బుద్ధి పోయినను నేను లంచము దీసికొందునా? నన్నింతయవమానము నతఁడు చేసినందుకు నేను రాణితోఁజెప్పి దీసికొనఁదగినంత చర్య జరపక మానను. అనుచిత మయినయీ లేఖను వ్రాసి రాధాకాంతుఁడు తననీచబుద్ధిని గనబరచుకొన్నాఁడు. కాని నేను రాణివిషయమై యన్యాయము చేయుదునా? ముక్కుసూటిగఁ బోయెదను. నా సంగతి యెవ్వరెఱుఁగరు. అని పలికి తక్షణమే తీర్పు జెప్పనుద్యుక్తుం డయ్యెను చూడవచ్చిన వారందఱు చెవులు దోరబెట్టుకొని తీర్పునిసి సిద్ధముగ నుండ శ్యామసుందరుఁడు నిశ్చలహృదయముతో దనగతి! జెవులార వినుటకు వేగిరపడుచుండెను. అప్పుడు కొత్వాలిట్లు తీర్పు వినిపించెను. “ఓయీ! శ్యామసుందరా! నీవు చేసిన రాజద్రోహమునకు నీకు నేను మరణదండన విధించినాఁడను. రేపు సాయంకాలం నీ కురిశిక్ష యగు” ననిబంట్రౌతులనుజూచి వీనిని జెఱసాలకుఁ గొనిపొండని యానతిచ్చి వెంటనే సభాస్థానమును విడిచియాతఁడు రాణిచే దన తీర్పునామోదింపఁబడ జేసికొనుటకంతిపురికిఁ జనెను. తీర్పువిని జనులు రామరామ! హరిహరీ! ఎంత కష్ట మెంతకష్టము! అయ్యో! యనుచు విలపించి యొక్కరొక్కరుగ గోమాజీని నిందించుచు నిండ్లకుఁ జనిరి. అనవరతమగు మనోవ్యథ దొలఁగించి కమలను సందర్శించుసుఖమును త్వరితముగఁ జేకురఁ జేసినందులకుఁ గొత్వాలునకు మ్రొక్కుచు

శౌర్యసుసుందరుఁడు నొక్కవానిమనోధైర్యమునకు తనను గ వరపాటు లేనిచూపులతోడను రాజభటులచేఁ జెఱసాలకుఁ గొనిపోఁబడుచుండెను. అంతలో మహారాష్ట్రపురమునుండి దత్తు నొక్క సోదరియగు నానందబాయియు నామె మగఁడు మురళీధ రుఁడును వచ్చి వానిదురవస్థ విని విలపించుచుండె నింకను నానంద కడసారి తనముద్దులతమ్ముని జూడఁ గోరుటచే మురళీధరుఁడు త్రోవలో దత్తున కెదురుపడి యాతనిజూచి మనస్సును చెడి వగచి సోదరి కొకసారి వానిఁజూపుమని బంట్రోతును వేఁడుకొ నెను. తనసోదరి నట్టిసమయమునఁ జూచుట కిష్టము లేక దత్తు వలదని రాజభటులతో వాదించినను దయాళువులగు వారు వాని మాట ద్రోసిపుచ్చినగా వాని నానంద కడకుఁ గొనిపోయిరి. లావణ్యవర్షము గురియు తమ్ముని మొగము చిన్నబోవుటయు దీర్ఘబాహువులు వెనుకకు విరుగఁ గట్టఁబడుటయుఁ జక్కనితెల్ల వెండ్రుకలు జీబురుపడుటయు విచ్చుకత్తులతో రాజభ టులు వాని వెంబడించుటయుఁ గనుఁగొని యానందడెందంబు పగుల దుఃఖము పట్టలేక యోతమ్ముఁడా యని కేక వైచి మూర్ఛిల్లెను. తనలో సమానదుఃఖితుఁడైన మురళీధరునిచేఁ జేయఁబడిన శైత్యోపచారములచే నామె తెలివినొంది హా! తమ్ముఁడా! యెంతకష్టమురా నాయనా! నేనెట్లు బ్రతుకుదు నురా తండ్రీ! నీకుఁ బెండ్లివారు వచ్చినారు. వారితో నేమని చెప్పుదురా నాయనా! నా వరాలపట్టా! నిన్నుఁ జూచికొని నాముద్దులు ముచ్చటలు చెల్లునని మురియుచున్నానురా తండ్రీ! ఈపాపిష్టి యుద్యోగము నీచావునకు వచ్చెనఁటరా! ఇంతమందియుండ దేవునికంటికి నీవే కనఁబడితివంటరా! అని

పరిపరివిధముల గుండెలు బాదుకొని తల గోడకువైచి కొట్టుకొని యెక్కడనైన ముష్టి యెత్తుకొని బ్రతుకకుండ నీకీకర్మ మెందుకు వచ్చెనోయి! మీ బావను వేళాకోళము జేసెడు వారెవ్వరు బాబు! నాతో మాటలాడవేమిరా! నామీఁద గోపమా" యని గడ్డము పట్టుకొని బ్రతిమాలుచు ముద్దుబెట్టుకొనుచు నేడ్వసాగెను. "అక్కయ్యా! నాఋణము తీరిపోయినది. దుఃఖించినఁ గార్యములేదు. నేను నీవాఁడను గాను. బావా! ఆమె నూరడింపు నాకు సెలవిమ్ము. పోయెద" నని పలికి దుఃఖమాఁగక తానుగూడ సోదరిపడిలోఁ బండుకొని దత్తు పెద్దపెట్టున నొకమాఱు రోదనము సల్పెను. ఆదుఃఖము జూడలేక బంట్రౌతులు గూడ నేడ్చిరి. తుదకు రాజభటులు దత్తును దీసికొని పోవుటకుఁ బ్రయత్నము సేయ, నానంద దుఃఖావేశముచే నొడలెఱుఁగక "ఓరీ దుర్మార్గులారా! నాతమ్మునిఁ దీసికొనిపోవుటకు మీరెవ్వరురా? మిమ్మును జంపివైచెదను. నాయెదుటనుండి పొండి" యని విఱిచి కట్టఁబడిన దత్తుయొక్క చేతులను విప్పసాగెను. మురళీధరదాసును రాజభటులును వారించి యామెనొక మూలగదిలోనికి సాయము బట్టి యీడ్చుకొని తీసికొనిపోయి యందుఁ బడవైచిరి. తరువాత నానంద మూర్ఛిల్లిసందున నదియే దాఁటిపోవుటకుఁ దగుసమయమని దత్తు "బావా! నామీఁద దయయుంచి నేనిదివఱకుఁ జేసిన తప్పులు క్షమియింపుము. నాయాస్తి నామేనల్లునికి వ్రాసి నన్ను జ్ఞాపకముంచుకొనుము. మాయక్కను దయతోఁ జూచుచుండుము." అని బంట్రౌతులతో గుమ్మము దాఁటి వెడలెను. మురళీధరుఁడు వెనువెంటఁ జని "నాయనా నిన్ను క్షమి

యుంచుటకు నీస్వల్ప జీవితకాలమున నీదగ్గఱఁ గలిగిన తెలు[illegible]
లేవి? నాకుడిభుజము పడిపోవుచున్నది. [illegible] లే
నీవున్నావుగదా యని నిన్న నేను నమ్ముకొన్నాను. నీవు
నన్నొంటిగనే జేసి నీదోవను బోవుచున్నావుగదా? నా [illegible]!
నీయొం[illegible] [illegible] పాలు గా[illegible] [illegible] వచ్చినది." అని వి[illegible]
పించెను. అంతలోఁ భటులు వేగిరపడి గోమాజీ రా[illegible]
దత్తకపుత్రకు నచ్చుటఁ దెలిసికొని దమకు మాటవచ్చునని
యాదత్తుని చెఱసాలకుఁ గొనిపోయిరి. ఆదినమునన భోజ
నములేక యా[illegible] మురళీధరులు మహా[illegible]
రాణి దత్తునకు గోమాజీ విధించిన శిక్ష నంగీకరించెను.

పదునాల్గవ ప్రకరణము

ఓసీ! సీతా! నీవు చెప్పిన కథలు మిగులఁ [illegible]
తితో నిండియుండును. ఇంత చిన్నతనములో నింతి[illegible]
ముల నెప్పుడు నేర్చుకొంటివి? ఒక పర్యాయము [illegible]
చెక్కిలగునట్లు నవ్వింపఁగలవు. మరియొక పర్యాయము
భోరున నేడిపింపఁగలవు. హాస్యశృంగారకరుణారసములు ని
సొమ్ములేయని తోఁచుచున్నది. నీవు వివాహముచేసికొని
నీయత్తవారియింటి కరుగుదువేని నేనెట్లుండఁగలను? అని ముక్తా
బాయి తన కెదురుగఁ గూర్చుండియున్న సీతాబాయి నిం
గూర్చి పలికెను. రాధాకాంతరా వప్పగించినట్టి మొదలు

దాసియగు సీతాబాయి రాణియెడలఁ దత్కుమారిక యెడల నత్యంత విధేయతతో నడచుకొనుచు సముయోచితముగ వారి చిత్తరంజనకరము లగు వినోదకథలఁ జెప్పి వారిచే శ్లాఘింపఁబడుచు వచ్చెను. మొదట నామె ముక్తాబాయికి మిత్ర మేర్పరచఁబడినను దనవాక్చమత్కారముచేతను వాక్చమత్కారమును మించుముఖ సౌందర్యముచేతను, ముఖసౌందర్యము నతిశయించు వినయాది సద్గుణసంపదచేతను రాణి హృదయమును గూడ నాకర్షించినందున రాణిగూడ నామె చెప్పుకథలను వినుచుఁ దనవిచారముఁ బాపుకొనుచుండెను. సీత దాసియనియు ముక్త యజమానురాలనియుఁ బేరే కాని వారిరువురు నన్యోన్యానురాగము గలవారై నెచ్చెలులై యొకరినివిడిచి యొకరు నిమేషమయినఁ దాళఁజాలక ప్రొద్దులు పుచ్చుచుండిరి. సీతపెట్టకుండ ముక్త యేపదార్థమును భక్షింపదు రాత్రులు తనతల్లి చూడకుండ ముక్త సీతను దనమంచముపైఁ బండుకొనఁబెట్టుకొనుటయు యౌవనాతిశయమువల్ల నుదయించుకోర్కెల నామెకుఁ దెల్పుటయుఁ గూడఁ గలదు. దాసి నంతదయతోడను సమానగౌరవముతోడను నాదరించిన స్వపరగౌరవతారతమ్య మెఱిఁగిన తల్లి యేమనునో యనుభయమున ముక్త తల్లియెదుట నితరుల యెదుట సీతను దాసిగాఁ జూచి యాంతర్యమునఁ జెలివలెఁ జూడసాగెను. అహల్యాబాయియు సీతను సామాన్యముగ దాసియెడఁ జూపు గౌరవముకంటె నెక్కువ గౌరవమును జూపుచుఁ బ్రేమము నూలుకొల్పుచు నామెకుఁ గొంత

రానీయక బహువిధముల నరయుచుఁ జిన్న చిన్న యంశములలో నామె యాలోచనముఁ గూడఁ గైకొనుచు నామెబుద్ధి మెచ్చుకొను చుండెను. ముక్తాబాయి పైనుదాహరింపఁబడిన పలుకులఁ బలుకుటయు సీత నవ్వుచు దీనికంతకు మీవయసే కారణము. నేను మిమ్ము విడుతునని భయపడకుఁడు. బ్రహ్మచర్యము తోడనే కాలము గడతేర్పవలెనని యూహించుచుంటినిగాని వివాహప్రయత్న మింతట తలఁపు లేదు. మీరు వివాహానంతరము నన్ను విడుతురేమో యని భయపడుచున్నాను సుఁడి యని పలికెను. ఆపలుకులువిని ముక్తకు శరీరమంతట గగుర్పాటుదయించెను. తలవంచుకొని సీతనుజూచి "నీకు బొత్తుగా భయములేదు. అప్పుడప్పుడిట్టిమాటలు నాకుజ్ఞాపకముచేసి నాకుఁ గలవరపాటు గలుగఁజేయు చుందువు. నీవావిషయమై యోత్తబోకు" అని మందలించి జస్వంతరావును నేను గలిసికొను భాగ్యమే నాకుఁ గల్గునేని మా యమ్మకు వానికి నిట్టికలఁతలు గలుగవు. దైవమా! మాకు సంయోగము గలుగఁ జేయువుగదా? అని చింతించుచు సీతతో నీక్రిందిసంభాషణము జరపెను.

సీత—అమ్మా! గంగాధర జస్వంతరావుగారు మీకుఁ దప్పక లభింపఁగలరు. చింతవలదు.

ముక్త—కోరికలతో నాకుఁ బనిలేదు. అది వ్యర్థమనోరథమని నేనెరుఁగుదును. విరోధముచే మాయమ్మ నన్ను మరియొకరిని వరియింపుమని నాకాజ్ఞాపించును. ఇష్టము గల వానిని విడిచి వేరొకనిం జేసికొనుటకంటె మరణము మేలు.

సీత.—నిజమే. అందుచేతనే కమలాబాయి పాపము దాంతరావును వరించుటకంటె మరణ ముచితమని యట్లు చేసినది. మీయమ్మగారి పాలనములో నిది యొక్కటియే ఘోరమైనకార్యము జరిగినది.

ముక్త—అవును. ఆమె కడు నందకత్తెయట! నిష్కారణముగఁ జచ్చినది. సరే చచ్చినవారిజోలి మన కెందుకు? నాకాసంగతులు చెప్పకుము. రాత్రి పీడకలలు వచ్చును. నీ వేదైన నొకవినోదకథ జెప్పుము. నీవు కథలను జెప్పి నాకో గ్యముఁ గలుగఁ జేసినందుకు ముందుముందు నీకు నేనొక యుపకారము జేసెదను. ఇది నా వాగ్దానముగ నీవు గ్రహింపుము. నీయందు నాకట్టిదయ గలదు.

సీత—(సంతోషముతో) అమ్మా! ఇది నాకొక్క వరము. సమయ మైనప్పుడు తప్పక యియ్యవలయునుసుఁడీ. ఈవేళ మీకు వింతయైనకథ జెప్పెదను. అమ్మగారు కూడ వచ్చి యాలకింపవలసినట్టి కథ. వారువత్తురేమో మీరు కనుఁగొందురా?

ముక్త—అమ్మగారు కథల నాలకించుటకు మనస్థిమితము గలవారు గాలేరు. రఘునాథరావు దేశము పైవచ్చుచున్నాఁడని తెలిసి వ మీఁదికి రాధాకాంతుని బంపినది. ఇంకను రాధాకాంతుని యొద్దనుండి యుత్తరము రాలేదు. అతఁడుగూడ శత్రులఁ గలసినాఁడని యీవేళ దుమారు బయలుదేరినది. రాజపుత్రులు నింబపురము మీఁదికి వచ్చుచున్నారనియు సైన్యముల నంపుమనియు శివనానాజాబులు

వ్రాసినాఁడు. లేఖను జూడఁగనే మాయమ్మగారికి గుండెలో రాయి పడింది. అదిగాక క్రొత్తహోల్కారొకఁడు మాజ్ఞాతి బయలుదేరినాఁడఁట. వానికి నేఁడో రేపో పట్టాభిషేక మగునఁట. ఇవి యన్నియు నీవేళ యుదయమునఁ దెలిసినవి. ఆమెకేమియుఁ దోఁచుట లేదు. ఇంతియేగాక గండాభిల్లను దొంగను విడిచినందుకు నొకని కీదినమున నురిశిక్ష విధించినది. ఆమె యాపని జేయించు చున్నది. అందుచేఁగథ వినను.

సీత——అమ్మా! యీ యదృష్టహీనుఁడెవఁడు? వాఁడు శిక్షింపఁబడవలసినదే.

ముక్త——నీ వెరుఁగవా? రాధాకాంతునింట నుండెడు వడుచువాఁడు. శ్యామసుందరదత్తు.

ఆమెవచనములు చెవులఁ బడినతోడనే సీత భీతకురంగమువలె బెదురుచూపులు గలిగి నాలుక కొఱుకఁబోయిన దానివలెఁ దడబాటు మాటలతో "హరిహరీ! ఆపిల్లవాఁడే" అని కూర్చుండలేక స్తంభము నకుఁ జేరఁబడెను. ఆమె యవస్థఁ గని ముక్త భయపడి, "ఏమిది? నీవు దత్తు నెఱుఁగుదువు? నీకింతవిచారమేల" అనెను.

సీత——అమ్మా! పాప మాదత్తు, నేనును, చిన్నతనము నందు మిగుల స్నేహితులము. దైవవశమున నిటవిడిపోయిన తరువాత నేను వీరియింట దాసినైతిని. అతఁడుద్యోగి యయ్యెను. చిన్నప్పటి స్నేహముచే మిగుల జాలిగలదు.

ముక్త—మనమేమి చేయఁగలము? రాజద్రోహము చేసిన దురాత్ముఁడు శిక్షాపాత్రుఁడని నీ విప్పుడేకదా పలికి నావు. నీ మాట నీవు నిలుపుకొనుము.

సీత—దాసి నగు నేను నామాట నిలుపుకొనఁ జాలను. రాజపుత్రిక లగు మీరు మీమాట నిలుపుకొనుఁడు. నాకుఁ గావలసిన సహాయముఁ జేసెదనని మీరిప్పుడే వాగ్దానముఁ జేసినారు కదా? ఇప్పుడామాట నిలుపుకొని మీయమ్మగారి తోఁజెప్పి నానిమిత్త మీదత్తు ప్రాణములు రక్షింపుదురా? ఆ మేలు నాకుఁ జేయుఁడు.

ముక్త—ఇది యసాధ్యము. రాజకార్యములలో మాయమ్మ నామాట వినదు నేనీపని జేయఁజాలను.

అని ముక్త సందేహవిముక్తయై పలుక సీత కను దమ్ముల మంచుబిందువుల చందమున బాష్పకణములు దిగజార దుఃఖావేశముచే ధైర్యము జార ఘోరున రోదనము సేయఁ దొడంగెను. అందుచె ముక్త జాలిగొని యెటయినఁ దన యావచ్ఛక్తి వినియోగపరచి తల్లి మనస్సు ద్రిప్పుదునని బయలుదేరి విచారగ్రస్తయై యున్న కాంతామతల్లియగు తల్లిం గనుంగొని యొకచోట మెల్లగఁ గూర్చుండి కొంత సేపటి కామెతో, "అమ్మా! రాజపుత్రులు నింబపురము నాక్రమించినారా?" యని పలికెను.

అహ ఆక్రమింపలేదు. రేపో యెల్లుండియో యాపని జరగునుఁ

ముక్త—అమ్మా! యీదినము నాదోషముగని యున్నది. నీవు శ్యామసుందరదత్తును—

అహ—తెలిసినది. చాలుఁజాలు! నీమనవిని గట్టిపెట్టుము. ఆ విషయమై చెప్పకుము.

ముక్త—అమ్మా! అట్లనవద్దు. వానిని బ్రతికింపుమని సీత నన్ను వేఁడుకొన్నది. నాముద్దు చెల్లింపుము.

అహ—నీకు భయభక్తులు లేవు. రాజకార్య విషయములలో నీకు జోక్య మెందుకు? ముక్కుపచ్చలారని పసిదానవు. నీవు నాకు రాజకార్యములలో నాలోచన చెప్పవచ్చితివా? ద్రోహులను నే నురిదీయింపక నీ సిఫారసువిని రక్షించినచో రాజ్యమునకు వైపరీత్యము తప్పక వచ్చును. నీ వెన్నఁడు నిఁకమీఁద నిట్టివంటి స్వాతంత్ర్యములఁ గైకొని నాకు నేవిషయమున నుపదేశముఁ జేయకుము.

ముక్త—అమ్మా! నేనుపదేశము చేయలేదు. నేను బ్రార్థించుచున్నాను.

అహ—ఆదాసి వేఁడుకొనుటయు నీవు వేఁడుకొనుటయునా? ఏమీ! కొంచెము దయతో నాదరించుచున్నామని దానికి నొడలు దెలియుటలేదా? దాని యోగ్యతయంతరమును రాణినగు నాయంతరము నెరుంగక సీత సిఫారసులు చేయ సాహసించినదా? జాగ్రత్తయని చెప్పు. ఆలస్యమయిన కొందరిందెండలో సిఫారసులు చేయుచుందురు. కనుక నీపూఁటనే వాని నురి దీయించెదను. నీతోవను నీవు పోయి చదువుకొనుము. నేనిట్లన్నానని విచార మొందకుము.

అని ముక్తాబాయి యుడుకుఁబోతుతనమును దుఃఖమును డెందమున సందడింపఁ జిన్నవోయి తల్లివద్దనుండి పోయి గంపంతయాసతోఁ దనకై యెదురు చూచు సీతతో నిరాశ గొలుపు నీపలుకులఁ దెలుప నామె విన్నఁబోయి విచారభారముచే నన్నము నీళ్ళు ముట్టక రోజుచుండెను.

పదునేనవ ప్రకరణము

ఉదయగిరిశిఖరంబునఁ దళుకొంపుబంతిచాయల ప్రభాకర బింబంబు నేత్రానందకరమై పొడసూపి యజ్ఞానముఁ బాపు సద్గురూపదేశవాక్యములవలె నంధకారమును బాపుతనకిరణ సహస్రములచే జగమున కమితోపకారము నొనర్చెను. వ్యాఘ్రసింహాది క్రూరమృగములు చీఁకటి గుహలలో దాఁగి తమవేఁట కనుకూలముగఁ బగ లేటికరుదెంచె నని విచారింపఁ జొచ్చుచు ఆ సమయమునను మహాపురసమీపారణ్యమున నొకయున్నత పర్వతశిఖరముపై వేనవేలుజనులు చేరి మహా కోలాహల ధ్వనిఁ జేయుచుండిరి. ఏనుఁగుదంతములు నడవి కుంచికొమ్ములు నెమలిపింఛములు పలువిధములగు పూసల పేరులు మొదలగు ననాగరికతసూచించు నలంకారములఁ గైకొని భిల్లులు నాగరికత సూచించు వేషములతో గొందరు పురవాసులును మధ్యస్థితిలో నుండిన కొందరు కాఁపులును వచ్చి తత్పర్వతమున నాతురతతో నొకమహాకార్యమునకెదురుచూచుచుండిరి. పర్వతముపైఁ జల్లదనమును వెదఁజల్లు విశాలములగు పం

దిళ్లు వేయఁబడియుండెను. పందిళ్ళకు నలుదెసలను మంగళకర ముగఁ గట్టఁబడిన పచ్చని మామిడాకుల తోరణములతో దండలుగఁ గట్టఁబడిన నవపుష్పములును స్తంభములకు జతగ నాటబడిన కదళికాతరువులును దత్ప్రదేశమునకు శృంగారలక్ష్మిని రాజ్యలక్ష్మిని నాహ్వానము సేయుచుండెను. ఈకోలాహలముతో జనులు నుత్సాహభరితమనస్కులై యుండఁ గొందరు పెత్తనము వహించి సందడి సేయువలదని జనుల నాజ్ఞాపించుచు హస్తములయందుఁ దమకు నెవ్వరు నియ్యని యధికారముఁ దెల్పు కఱ్ఱఁ దాల్చి యటునిటుఁ దిరుగసాగిరి. అంతలో "నిశ్శబ్దముగ నుండుడు వచ్చుచున్నారు. వచ్చుచున్నారు జాగ్రత్త" యను పలుకులు వినఁబడఁ బ్రజలందరు వచ్చుచున్న యా పురుషునిపై గన్నులు నిగిడ్చి చూడసాగిరి. అప్పుడు ముందును వెనుకను నిరుగెలంకులను హస్తముల దండములు బూని వేత్రహస్తులు స్తుతిపాఠములు సేయుచునము చెఱఁబెట్టుటచే బల్లెమునుండి వచ్చిన లోభి బ్రాహ్మణులు స్వస్తి చెప్ప దుర్గంధభూయిష్ఠమగు నొక యడవియేనుగుపయి నమర్పఁబడిన ప్రాత యంబారిలో బాలీసునకుఁ జేరఁబడి యొకసుందరపురుషు డిరువదియారుసంవత్సరముల వయస్సు గలవాఁడు కూర్చుండి యొడనెడఁ దనరాకకై ప్రజలు గావించిన యలంకారములకు మెచ్చుకొనుచు వచ్చెను. అంబారిలో నాతని కెదురుగ నొక పల్లవిస్థూలకాయుఁడు కొన్ని రాజకీయవ్యవహారముల నాతనితో ముచ్చటించు నీ బాలుఁడు తలయూఁచుచుఁ గేలనున్న [illegible] ఖోందోమిన ఖడ్గము తళతళ మెఱయఁ దనభవిష్యద్భాగ్యము బందిళ్ళమధ్యమున నిలిపెను. వెంటనే దాలత

రావు మెల్లఁగా సంబాళించి యాబాలునింగూడ వినయముతోడను భయముతోడను నొకరత్నకంబళముపై దింపెను. దింపునప్పటికి భిల్లులు ఘీంకారనాదములు చేసిరి. పల్లెనుండి వచ్చినకాఁపులు భయముచే నొత్తిగిలిరి కొందరు మన క్రొత్త హోల్కారుగారు వీరే యని యాబాలుని జూడఁదొడఁగిరి. గండాభిల్లు తాంతియాభిల్లు వెనువెంట నడువ చోపుదారులు మనుష్యుల నొత్తిగించి మార్గము జూప, దౌలతరావొక హస్తమును హరిహర పాండ్యాజీయొక్క హస్తమును బట్టి తన్నునడిపింప బాలుఁడు వచ్చి సభాంతరమున వైవఁబడిన యొక వేదికపై నున్న చిన్న కుర్చీపైఁ గూరుచుండెను. దాని ప్రక్కనే సింహాసన మని యొక పెద్దపీఠము వైవఁబడి యుండెను అందఱును సుఖాసీనులైయుండిరి వారి సభ్యులందఱుఁ దమతమయాసనములపైఁ గూరుచుండ నంతట దౌలతరావు లేచి సభలో నున్నధ్వని నివారించి యిట్లు చెప్పెను. ఓహో! ప్రజలారా! మిమ్ముల నిక్కడకు నేను రావించిన కార్యము మీ రెఱుఁగుదురు. ఈ దినము సుదినములలో సుదినము. ఈయన మనయేలిక యగుహోల్కారుగారు. తనమనుమఁడు గతించినపక్షమున నీయననే పెంచుకొమ్మని మల్హారురావు హోల్కారుగారు మరణశాసనము వ్రాసిరి. ఈయన యున్నతమైనహోల్కారు కుటుంబమున నుదయించినవారు. ఆఁడుదాని యధమపరిపాలనములో నుండుట కిష్టము కరువు గల మగవారి కుండఁగూడదు. మీరీమహారాజుగారి పాదములు నమ్ముకొని యుండుఁడు. ఈయన ధర్మప్రభువులు. వెనుకటి హోల్కారుగారికి సన్నిహితజాతులు ఈయనను

పెంచుకొమ్మని జస్వంతరావు చెన్ని చెప్పినను రాణి విన దయ్యెను. మీకందరకు నష్టము కల్గుచో నీయువకునకు పట్టము గట్టెదను. ఇది మీకు సమ్మతమేనా?" అని దాంగేరా ప్రభువస్య సింహ, భిల్లులు గోండులు మొదలగు వారందరు నైకకంఠ్య ముగ మాకు సమ్మతమే మాకు సమ్మతమే యని యుచ్చి చప్పటులు గొట్ట నారంభించిరి. మఱిగి పట్టిపట్టి చప్పటులతో బర్వాత్రవాతమును నున్న మృగ సమూహములు బెదరి పారు చుండ దాంతెరావు శ్రీమద్రాజాధిరాజ శ్రీమహారాణి శ్రీ యువరాజపద పాదుపా శ్రీమహాదేవ రఘునాథ గోవింద శాయాజీహోల్కారుగారూ! దయచేసి సింహాసనమెక్కుడని యాతని సింహాసన మెక్కించి నెమలి జరీకుళాయిని దెచ్చి ప్రస్తుత మిదియే నవరత్న కిరీట మని వానిశిరమున బెట్టెను. తరువాత హారిహారపాండ్యాజీ లేచి "ఓజనులారా! ఇకమీంద మనయేలిక శాయాజీహోల్కారుగారు. మహాలక్ష్మి బాయికి మీరు దమ్మిడియైన కప్పము గట్టవద్దు. కట్టినచో మరల మనరాజుగారి కీయవలసి యుండును గనుక మీరు రెండునష్టములు గల్గి చెడిపోదురు. ఇందూరు రాజ్యములో నున్న గ్రామముల కన్నింటికిని నీవిధముగానే మేము త్వరముగ తాఖీలు వ్రాయుచున్నాము. అహల్యాబాయి రాణి యని యెంచినవారికి మా ప్రాణములు దక్కవు. ఇదివరకున్న యుద్యోగస్థులం దీసివైచి క్రొత్తవారి నేర్పరుతుము. మీరంద రీ మహారాజాగారికి లోబడినట్లు మీభక్తిం దెలుపుడు" సింహనాదముతో నరచెను. అంతటి గండాభిల్లు తాం

భిల్లు మరికొందరు వ్రులు కరణాలుం జేరి రాజసింహాసనమునకు సాష్టాంగ నమస్కారమొనర్చి తమ కత్తులు పిడులు రాజున కందిచ్చి యందఱమూ ముగ్గం దమ రాతనికే లోంబడుటం దెలిపి "స్వామీ! మేము మా ధనమ్మును మీకిచ్చెదము. అహల్యను రాణిగా నెంచము. మేము మీకొఱకు హోల్కారు రాజ్యముకొఱకుం బ్రాణములు ధారబోయుదుము. దేశముల దోచుకొని యీమెతోం గత్తిగట్టి యుద్ధము జేసెదము. అని ప్రమాణముం జేసిరి. అంతట శాయాజీహోల్కారుమహారాజుగారు సింహాసనము విడిచి లేచి యిట్లనిరి. "కాపులారా! మీకందరకు సమస్త సుఖములు గలుగునట్లు మేము పరిపాలించెదము. అహల్యాబాయి కాలమునమీకుం గలకష్టంలన్నియు నశించెను. ఖర్చులకుసొమ్ము గావలయును గనుక మీరు పన్నులు త్వరగా దౌలతరావునకు హరిహరునకు జెల్లింపుం" డని దౌలతరావున జూచి నిన్ను మాసైన్యమునకు సేనాధిపతిగా నేర్పరచినాము. హరిహరుని జస్వంతరావును మంత్రులుగా నియోగించితిమి. గండాభిల్లు మన్నెసుల్తాను బిరుదముతో యుడవుల నేం జేసినది. మరియు నహల్యకు జాబు వ్రాయుము. ఇందూరునగరము; కోట, సైన్యము, రాజ్యము, ఖజానా, మాదత్తజనకు, లగు మల్హారురావువారి యాభరణములు మాకామె వారముదినములోపున నప్పగింపవలసిన దనియు నట్లు సమర్పింపదేని యుద్ధము సిద్ధమనియుం గలహ మొనర్చి దేసి ప్రాణములతో విడుచుట లేదనియు జీవితాశ గలిగిన క్షమునమా సొత్తు మాకిచ్చి

మా రాజ్యము నుండి మరి యెచ్చటికైనఁ గారిపో వలసిన దనియు, నామెకు వ్రాయవలసినది. శ్రీవారు సర్కారు వారికిని గ్వాలియరు ప్రభువులగు సింధియామహారాజు గారికిని మాకు సహాయము రమ్మని యుత్తరములు వ్రా యుడు ఇదివిూకని" యని యుచ్చరించెను. అంతలో గొండ భిల్లు పదునేడేండ్ల వయస్సుగల యొక సుందరుడగు బాలుని దెచ్చి మహారాజునకు మ్రొక్కించి "దేవా! మా తాంతియా భిల్లు వీనిని మార్గమధ్యమునుండి తీసికొనివచ్చినాడు. మా దేవతకు వీనిని బలిపెట్టఁదలంచితిమి కాని రెండుమూఁడాటంకములు వచ్చుటచే వానియదృష్టమున బలిమానితిమి. వీఁడు చదువు వ్రాత నేర్చిన వాఁడట. వీనిని దమయొద్దనుంచుకొని మా విషయము లగు పనులు జేయింపుచుండుఁడు" అని యాతనిని సమర్పింప మహారాజు బాలుసౌందర్యమునకు మెచ్చుకొని వానిని దాముంచుకొనుట కంగీకరింప నిదివరకు రెండుసారులు మృత్యుదేవతనోటనుండి బయటఁబడినందులకు సంతసించుచు నా బాలుఁడు హోల్కారువద్ద కరిగెను. తరువాత మహారాజు తననిమిత్తము వేయఁబడినగుడారములోనికి నీబాలకునితోడం గూడి వందిమాగధ స్తోత్రములతో జనియెను. కాఁవులు తమతమ గ్రామముల కరుగ భిల్లు లాయుధముల ధరించి యాపందిళ్ళలోఁ బండుకొని యక్కడికే తమభోజనములు దెప్పించుకొని భుజియించిరి. క్రొత్త హోల్కారుగారు పట్టాభిషిక్తులయినవార్త గ్రామములో తెలియుటతోడనే సైన్యమఖి [illegible] పెండ్లిళ్ళు లేని ఘోటకబ్రహ్మచారులు

బిడ్డలులేని గొడ్డుబోతులు, కొంపలుగాల్చుటలో నారితేరిన ప్రౌఢులు దారులం గొట్టువచ్చుదొంగలు, బందెపోటుంజేయు దోపిడిగాండ్రు నవలీలగ నరహత్యలు గావించుహంతుకులు రాజులక్ష్యములేనిగడేకారులు, మొండి బండలు, రాజుపై నాగ్రహము గలదురాత్ములు వెయ్యేల దుర్నీతిపరులందరు శాయాజీమహారాజు సైన్యమునం జేరియెపుడు దేశముగొల్ల గొందుమో యెపుడు స్త్రీలం జెఱంబట్టుదుమో యని కోరు చుండిరి అహల్యాపాలనము నిష్టము లేనివారికిం గూడ నీ సైన్యము జూడ నొకవిధమైన భయముదయింప సకలదోష ములు మూర్తీభవించి కొలువ నధికారము సేయుకలిపురు షునివలె శాయాజీసి వారెంచఁ దోఁచఁగిరి. ఇదియైన మరు నాఁడుదయమున హరిహరుఁడును దౌలతరావు నొకటిగ గూర్చుండి యిట్లుముచ్చటించిరి.

దౌల — ఓయీ హరిహర! జస్వంతరా వీపట్టాభిషేక మున కేమన్నాఁడు? నీవతని వదలి యిక్కడికి వచ్చినా వేమి?

హరి — జస్వంతరావునకు మనయీకార్య మిష్టము. అందుచే నతఁ డీవిషయమై మనతో మాటలాడునఁట. కాబట్టి యీవేళ రాత్రి మన మిందూనగరమునకు బోవల యును. ఇష్టమున్నను జస్వంతరావు నాశ్రయించి నేనుండి నచో నాకు నొకగవ్వయైనదొరకదు. అతఁడు దేశము దోచు కొనుటకు నొప్పుకొనఁడు. నీదయవల్ల నేను నాల్గుడబ్బులు సొమ్ము నార్జింపవలెనని యున్నది.

దా—నిజమే. అతఁ డిందులోన జేరినఁ బిదప రాణిని దరిమి మనమే భాగుపడుదుము చూడుము. నాకు ధన మార్జింపవలెనని లేదు. నిమాలాంబాయి విషయములో నాకు, రాణికిఁ గష్టవచ్చి సంపాసనన్నామె పాండివమూంబువకుఁ గసి దీర్చుకొనుటయే నామనోభీష్టదేశము పిల్లలుగలవాఁడనైన కానలసిన ధనము నీవు దోఁచుకొని స్వీకరింపుము. నిరాశంటి బ్రాహ్మణుల కిచ్చిన పుణ్యము

హరి—నీవు నాకు చేసినయుపకారమునకుఁ జాలసంతసించితిని. శూద్రులలో నిన్ను మించినవాడెవ్వఁడు లేడు సరే కాని యీచచ్చుముండాకొడుకను హోల్కారుగఁ జేసినావేమి? ఆనక వీడుమన నెత్తిని బేడరాయునేమో.

దా—ప్రస్తుతము వీనిని హోల్కారుగఁ జేసితినిగాని రాజ్యము స్వాధీన మయినతరువాత నీయపాత్రపుచచ్చువీనుగును సాగనంపి నేనే రాజ్యము గైకొందును. అంతవరకు నాయకా, వాని నేర్పరచితిని. ఇది రహస్యము జాగ్రత్త.

అని వారు సంభాషించునంతలో నొకకొత్తపురుషుడటకు వచ్చుటచే వారు తమమాటలు సమాప్తము గావించి మహారాజాగారున్నగుడారమువైపు వరిగిరి.

పదునారవ ప్రకరణము.

“అమ్మయ్యా! నా ప్రాణము లిప్పటికిఁ జల్లబడినవే సీత. నేనదృష్టవంతురాలనుసుమీ” అని ముక్తాబాయి పలు

కుటయు, సీత గాత్రముతో, "అమ్మా! యేమి జరిగినది యెందుచేత మీరింత దృష్టవంతులు,? చెప్పవచ్చునేని నాకాసంగతి జెప్పుడము" అని ముత్తను వేగిరపెట్టుటచే నామెయిట్లని చెప్పదొడంగెను. "ఓసీ! సీత! నీవింకను నెరుఁగవే! యెరుగవా నిన్నరాత్రి మాయమ్మ సర్వజనశ్లాఘ్యమయినయొక కార్య మొనర్చెను. శ్రీగంగాధరజశ్వంతరావుగారు, దౌలతరావు, హరిహరపాండ్యాజీ మొదలగువారు దాదాపుగనూర్వురుగూడి యొకమందిరమున మాయమ్మపైఁ గుట్రలుపన్నుచుండిరి. ఆ సాయంకాలముననే మాయమ్మగారికి వాలు తీని యొకయు తరమువచ్చెను. ఆజాబులో వీరందరుఁ గుట్రలు పన్నుదురనియు జస్వంతరావుగారి వసంతగృహములో గలిసికొందురనియు వారింబట్టుకొనుట కదియె యదననియున్నది ఆజాబు చదువుకొని వీరావేశము నొంది యమ్మలు విండ్లుఖడ్గములు మొదలగునాయుధములతో మదగజేంద్రము నెక్కి నయనకల్హారములయారుణ్యమును జూచి పౌరులు భయకంపితులై పారవీరపురుషోచిత వాక్యములు దుర్మాత్ములగుండియలు జల్లుమనఁజేయ బయలుదేరెను. బయలుదేరి యాకస్మికముగఁ దనపైఁ గుట్రలు పన్నుచున్న నరాధములతోఁ టఁ జేరి కవాటములుబలిమిని ఛేదించి యావసంతగృహమున వసంతజయంతకాంతుఁడగు జస్వంతుని, వాని చెలిమికాండ్రనుఁ గొందరను జూచి వారిలోఁ బెక్కండ్రఁ బట్టుకొని బంధించెను. కాని దౌలతరావు మొదలగువారు గోడలు దాటి పలాయితులైరి. అంతట వారందరుఁ దమప్రాణదాన మొసంగుమని రాణిని బ్రార్థింపఁ గాంతామతల్లి యగునాతల్లి కరుణారసైకప్రధా

నురాలు ముననుక్షమించి యభయహస్తంబిడెను. దాంతరావు మొదలగువారు మందమతులై పారిపోయిరి. కాని తెలిన్నమా యమ్మవారినిగూర్చి క్షమించియుండును. వారు మృత్యు దేవతకు బంధువులగుటచే పారిపోయిరి. నాకోరికదీర మాయమ్మయు జస్వంతరావుగారును సఖ్యతవహించినారు. అదియేనాకుశుభ సూచకముఅద్భుతరసముదయింపఁ జాలునావలుకులనాలకించి సీత తనమనోరథము సగము నెరవేరిన దనునానందముచే, దనమనోరథము పూర్ణముగ భిన్నమైన దను విచారముగాఁ డెం దముస మల్లడిగొన నిట్లనియె. "అమ్మా! మన మిరువుర మొకశరీరముగ నుండునంతటి నెయ్యము గలవారము. కాఁబట్టి శరీరము సగభాగము సంతోష మనుచిరువులో నుండ రెండవయర్ధము విచారమను పక్షవాతముచే స్పర్శ జ్ఞానము లేకయున్నది. ఇది నీకు సమ్మతమేనా? నిరపరాధి యగు శ్యామసుందరుని నానిమిత్తము బ్రతికింపుము" అని నల్ల గలువరేకులనుండి వెడలు మకరందబిందువులవలెఁ గాటుక కన్నులనుండి జారినవల్లని బాష్పములు ముక్తహారదళము గరఁగింత, సీతవిలపించిన ముక్త తనచేతనైనంత ప్రయత్నము జేయఁ దలంచి "ఓసీ యీదినమున మాయమ్మగారు సింబ పురమున కరిగెదరు. రాజపుత్రులు వచ్చి సింబపురమును బట్టు కొని దుర్గాధ్యక్షుఁ డగుశివనానాను బాఁదోలిరి. అతఁడీ దినమున మాయమ్మవద్దకు వచ్చినాఁడు. అందుచే రేపు మన మందరము సైన్యసమేతముగ సింబపురములోని కరుగవల యును. అచ్చటి కరుగుటకు ముందె దత్తును గూర్చి చెప్పెద నీవు విచారింపక ప్రయాణమునకు సిద్ధమై యుండుము" అని

పలికి తన తల్లియొద్దకుఁ జనియెను. అదివర కహల్య శివనానా, తుకాజీహోల్కారు క్రొత్తగాలోఁబడిన జస్వంతరావు, మొదలగువారు పరివేష్టింప రాజకార్యాలోచనము సేయుచుండుటచే ముక్త తన్నుబాయమును కరుగుట యనుచితమని ప్రక్క గదిలోఁ గూర్చుండి వారి విస్రంభసంభాషణముల నాలకింపుచుండెను. అంతట నహల్యాబాయి మిగుల విచార గ్రస్తయై శివనానాను జూచి యిట్లనియె. "ఓయీ! రాజపుత్రులు సింహపురముపై నెంతటి సైన్యముతో వచ్చినారు? మన సైన్యము నెంత మనము దీసికొని పోవలయును?" అన శివనానా పదివేలమంది యని గ్రహించినాను. రాజపుత్రులు శౌర్యవంతులు. వారిని గెలుచుట యసాధ్యము కాఁబట్టి మన సైన్యముఁ గూడ నంతే యుండవలెను. తుకాజీహోల్కారును మన్నను ముందుగ నంపుఁడు. మీరు సైన్యముతో రావచ్చును." అని రాణి కుత్తర మొసఁగెను. రాణి యాపలుకుల మెచ్చుకొని "యున్నవారిలో నీవును తుకాజియుఁ గాక విశ్వాసనీయులెవ్వరున్నారు! రాధాకాంతరావును నేనిదివర దాఁక నమ్మియుంటిని. శ్యామసుందర దత్తు నరి దీయించుచున్నాను. సమకోశముతో నతఁడు రఘునాథరావుతోఁ జేరినాఁడఁట. అతఁడు నా శత్రువులలోఁ జేరునని నేనెన్నఁడు దలఁచనైతి" నని విచారింపఁ దొడఁగ నప్పుడు తుకాజీ మెల్లగా "అమ్మా రాధాకాంతుఁ డట్టివాఁడని నేను నమ్మను. అతని నియమమునకు శత్రువులలోఁ జేరుట విరుద్ధకార్యము. ఇది యబద్ధమేమో యని తలంచెదను." అని మనవి యొనర్చెను. ఆ

మనవి ననుగ్రహముతోఁ జెవి యొగ్గి విని రాణి తన చెంగునా పెట్టెలో నుండి యొకజాబు దీసి "నామాటలు మిమ్ము నమ్మింపలే కుండినను నీచిన్న చీటియైనను మిమ్ము నమ్మింపక పోదు. నమ్ముకొనుఁడీ" యని యాచీటీ తుకాజీపైఁ బడవేయ నాతఁడు దాని నిట్లు చదువసాగెను. "శ్రీరఘునాధరావు రాధాకాంతరాయున కాశీర్వచనపురస్సరముగ వ్రాయునదే మనగా—నీవు నాకు మిత్రుఁడ వని నేను మిగుల నమ్మి యున్నాను. నన్ను మొదట మీదేశముపై రమ్మని జస్వంతరావు పిలిచినాఁడు. అతఁడు చలచిత్తుఁ డని వినుటచే నాతని మాటలునమ్మి నేను రానైతిని. నీవు నాలోఁ జేరి యహల్యాబాయితో యుద్ధము జేయుటకు సమ్మతించితివి గనుక నేను రేపు వచ్చి నిన్నుఁ గలియుచున్నాను. నీవు పుత్రభావముతోఁ బెంచుకొనుచున్న శ్యామసుందరుని మీరాణి యన్యాయముగాఁ జంపింపఁ దలంచుటచే నీకాగ్రహము కలుగుట దోషము కాదు. నీవు చేసినది రాజద్రోహము కాదు. కాని యిందూరు రాజ్యముయొక్క గుట్టుమట్టు లన్నియుఁ దెల్పుదునని నీవు వాగ్దానము జేసితివి కనుక యీ వాగ్దానము నిలుపుకొంటివేని మాపేష్వాయొద్దనీకుఁ దగినయుద్యోగమిప్పించెదను. రఘునాధరావు." ఆయుత్తరము జదువుకొన్న తుకాజీయు, విన్న శివనానా జస్వంతరావులును నాశ్చర్యముచేఁ గొయ్యలయి మాటలాడ నేరకుండిరి. రాణి వారి యాశ్చర్యమును జూచి "యాశ్చర్యమెందుకు? ఇట్టివారు మనరాష్ట్రములో ననేకులున్నారు. గంగాధర జస్వంతరావూ! నీవు పాతినకలహాంకురము మహావృక్షమై పెరిగి యున్నది గదా! నీవు లోఁగినను

నీచే ప్రేరితులగువారు లోఁబడలేదు. దీనికంతకు నీవే కారణుఁడవు గదా" యనుచుఁ దలవంచుకొని జస్వంతరావు తన యేలికతో "అమ్మా! యీ ద్రోహమునకు మూర్ఖప్రవర్తకుఁడను నేనే. నాపొరపాటు క్షమించి నన్నెప్పటియట్ల మన్నింతురని ప్రార్థించుచున్నాను. నేను జేసిన పాపమునకు నాపశ్చాత్తాపమే నన్ను దహించుచున్నది. మీరు వేరె శిక్షింపనక్కరలేదు. ఇంక మీయాజ్ఞ నతిక్రమింపనని ప్రమాణము చేయుచున్నాను" అని పరిపరివిధముల నామెను వేఁడుకొనెను. రాణియు వానిమాటలకు సంతసించి కారుణ్యము తొలికించు కటాక్షములు బఱపి వానితో నిట్లనియె. "ఓయీ మనరాష్ట్రమున భిల్లుల బాధ యెక్కువగానున్నది. అదిగాక రెండుమూడు దినముల క్రిందట శాయాజీహోల్కారను పేరుతో నొకక్రొత్త రాజు బయలుదేరి పట్టాభిషేకముఁ జేసికొన్నాఁడఁట. వాఁడెవ్వఁడో యానామధేయముఁ బూని నన్ను హితజ్ఞాతినని చెప్పుకొని ప్రజలను మోసము చేయుచున్నాఁడు. శాయాజీయను నొకజ్ఞాతి మాకుండెను. కాని యతఁడు మృతినొందెనని యెవ్వరో చెప్పినారు. ఆమాట యబద్ధమో యీమాటయబద్ధమో తెలియదు. భిల్లులు వానిఁ జేరినారు. దేశమునకు నిప్పటికే సేమములేదు. ఇంక ముందుగా బొత్తిగ సేమముండదు. అందుచేత నీశూరుఁడైన భిల్లులనందఱ శిక్షించి వారినాయకులగు గండాభిల్లు మొదలగువారిఁ బట్టుకొని నాకప్పగించి దేశమున దోఁపిడి మాన్పఁగలిగితివేని వానికి నాకుమార్తెయగు ముక్తాబాయి నిచ్చెదను. ఆకార్యమును జేయఁగలవాఁడు పళ్ళెరములోని

యీ తాంబూలమును గ్రహింపవచ్చు" నని బంగారుపళ్ళెరముతోఁ గర్పూరతాంబూలమిడెను. అందరు నొకరిమొగము నొకరు చూచుచు సందేహింపుచుండ జస్వంతరావు సంతోషభరితాంతరంగుఁడై లేచి యెలికేలో నిట్లనియె. "అమ్మా! నేనీ కార్యమును బూనెదను. భిల్లులను లోఁబరచుకొనుటకు శస్త్రా తరా వేలినవారి మొగముఁ జూడఁజను. నాకు చంద్రవదన యగు ముక్తాబాయిని విజయలక్ష్మితో పాటు పాణిగ్రహణము సేయుటయో, యోడిపోయి మృతినొంది వీరస్వర్గమను భా పాణిగ్రహణము సేయుటయో నా కీశ్వరుఁడు విధించినాఁడు. ఈ తాంబూలము నే నందుకొనుచున్నాఁడను" అనిపలికి తుకాజీ శివనానాలు విస్మయము నొందఁ దాంబూలము నందుకొని గంగాధరుడు నిలువ నహల్య యాతనిం గని "గంగాధరా! నీవట్టి కార్యమునకుం దగుదువు. చిరకాలమ్ము క్రిందట నంకురించిన యనురాగఫల మచిరకాలమున నిచ్చెఁగాక. నే సంబల్పురముపైఁ జనియెద. నేను మరల వచ్చునరకు గొండాభిల్లుగండడంచి నీవు భిల్లులగండఁడవై యుండవలెను. నీ సంగ బొమ్ము. తుకాజీ! నీవు మన సైన్యములో నొకవంతు నుంచి తక్కిన వాహినులఁగొని శివనానాసమేతుఁడవై రాజపుత్రసింహుఁడకుం జని రాణాకు బుద్ధి చెప్పుము. తక్కిన సైన్యముతో రెండుదినములలో నేను వత్తు" నని యానతిచ్చెను. వెంటనే రాణికి జోహారొనర్చి సెలవుగైకొని వారరిగిరి. అప్పుడు ముక్తాబాయి మాలిన్యమొదలిన ముక్తాఫలమువలె ముక్తవిచారయై ముక్తి నొందినదానివలె ముక్తభయయై యావద్దుర్నామముచేఁ బరిపూర్ణమునొందిన తనయుంగముల

సౌష్ఠవము వసంతకాలమునఁ గెంజిగురాకుల నొప్పు పల్లి
కాంతిచందములు విడంబింప, నెన్నడుము జవజవలాడ సుంద
గమనమునఁ జిఱునగవుతో నలంకరింపఁబడిన నెమ్మొగ
ముతో వికచారవిందయుగముఁబోలుకన్నుగవతోఁ దల్లికడకు
వచ్చెను. తల్లి చేసిన శపథమును బురుషతల్లజుఁడగు గంగా
ధరుఁడు చేసిన శపథమును ముక్తను సంతోష సముద్రమున
నోలలాడించు రెండు తెప్పలయ్యెను. వచ్చినకూఁతుం జూచి
తల్లి "తల్లీ! నీ నగుమొగము క్రొత్తవిలాసము నొందియున్నది.
జరిగిన సంగతులు వింటివా యేమి?" యని తనకూఁతు
హృదయ మానసకే జన్మఁతొనివంకే మరలినదని యెఱుఁగు
టచే నవ్వుచుఁ బలికెను. ముక్త లజ్జచే శిర మించుక వంచి
నేలఁ జూచుచు "తల్లీ! నామనవి నాలకించి మనసీత హృద
యము చల్లబడునట్లు దురదృష్టవంతుఁ డగు శ్యామసుందరుని
విడువుము. ఇది చేయవేని సీత దుఃఖించును. నేను దుఃఖింపక
మానను. నేను దుఃఖించిన దుఃఖము రాక మానదు. కాబట్టి
నన్ను దయఁజూడు తల్లీ యని బ్రతిమాలెను. ఆదీనాలాప
ములు విని తన కూఁతునకు సీతపైఁ గల ప్రేమాతిశయమును
జేయఁదలచిన కార్యముపైఁగల పూనికయు నెఱిఁగినదగుటచే
రాణి కూతుం గనుంగొని "నీవింతమూర్ఖపుపట్టు బట్టినావు.
నీ నిమిత్తమున నే నతనిప్రాణముల నిచ్చితిని. కాని యాతని
నా రాజ్యమున నుండనీయను. అతఁడు నాదేశము విడిచి
పోవునట్లుత్తరవు జేసెదను. నీవును సీతయు నింక నింబపుర
ప్రయాణమునకు సిద్ధముగ నుండుఁడు" అని పలికి కూఁతు
నొడఁబఱచి పంపెను. ఆ మధ్యాహ్నమే శ్యామసుందరుఁడు

చెఱలో నుండి విడిపింపఁబడి రాష్ట్రము నుండి తరుమఁబడెను. తుకాజీయు శివనానాయు నరిగిన రెండవదినమునను రాణి విజయభేరి కాహళధ్వానములు శత్రువుల హృదయములు వ్రక్కలుచేయ మహిషాసుర నిర్మూలనకేళి కిరుగునఁగఁ మహాశక్తివలెఁ చతురంగబలముతో నింబపురముపైఁ బడియెను.

పదునేడవ ప్రకరణము.

తుకాజీహోల్కారును శివనానాయును సైన్యమును దీసికొని నింబపురమునకుం జని రాజపుత్రులచే నాక్రమింపబడిన నింబపురపుకోటను ముట్టడింపసాగిరి. రాజపుత్రసేనకు నుదయపుర రాణా నాయకుఁడై కోటలనుండి మహారాష్ట్రసేనల నెడ దెరపి లేకుండునట్లు తుపాకులబారులచే నొప్పించుచుండెను. రాణాకు రెండుకన్నులవలె గనుటో పాటు వేదులగు భేతాళసింగును భైరవసింగు లిరువురు రాజపుత్రులు సమస్తసహాయములు జేయుచు నిందూరుపురవాతెర్లు సహాయ్యప్రయాణ వాతెర్లును విన్నవించుచుండిరి. రాజపుత్రులు నింబపురము నాక్రమించుటకు ముఖ్యకారకుఁడు గోమాజీరావే కనుక నతఁడెప్పటివలెన్ మానక యప్పుడు గూఢసంచారు లగుచారుల ముఖమున భేతాళసింగునకు నెరుఁగజేయుచుండ, నతఁడు రాణాకు నెరుగజేయుచుండెను, గోమాజీరావు హోల్కారు

రాజ్యముయొక్క గుట్టును బైటఁబెట్టిన పక్షమున వేయివరహాల తన కిచ్చెదనని భేతాళసింగు వాగ్దానము చేసినందున సింబపురముపై రజపుత్రులను రప్పించియు నచట దుర్గాధిపతి యగు శివనాను పరాక్రమహీనుఁడనియు జెప్పి గోమాజీ రాజపుత్రులను రావించెను. రజపుత్రుల మనోరథము తీరినను గోమాజీయొక్క మనోరథము తీరదయ్యెను. భేతాళసింగు వాగ్దత్తము చేసిన ద్రవ్య మతనికిఁ బంపుటగాని యతఁడు వ్రాసిన జాబులకుఁ బ్రత్యుత్తర మొసఁగుటగాని సలుపఁడయ్యెను. అందుచే గోమాజీ తనకిష్టుఁడైన వామనభట్టుచేతఁ గొన్ని యుత్తరములు వ్రాసియిచ్చి యవి భేతాళసింగున కిమ్మని చెప్పి వానిని సింబగపురమునకుఁ బంపెను. అంతఁ బటౌండ జస్వంతరావు రాణీపక్షమునకుఁ దిరిగిపోవుటయు గోమాజీరావు స్వలాభపరాయణుఁడై ప్రత్యక్షశత్రుఁగఁ గానఁబడుటయుఁ జూచి దౌలతరావు భిల్లులను శాయాజీహోల్కారును నమ్మియుండుట కేవలము మంచిది కాదని రజపుత్రులతోఁ గలిసి కొంతపని జేయుట యుచితమని సింబపురమునకుఁ దాను గూడ మహారాష్ట్రసైన్యముకంటె ముందుగఁ జని రాణాను దర్శించి యాతనిచే గౌరవింపఁబడి యచ్చట నుండెను. తుకాజీ బయలువెడలిన రెండుదినములకు శ్రీరాణి యహల్యాబాయి కొంతసేనతో సింబపురముపైఁ జనుచు మార్గమున నచ్చటచ్చట నిలుచుచు నాయా గ్రామముల ప్రజలం బిలిపించి భయపడవలదనియు భిల్లును జస్వంతరావు సంహరించి దేశమున సుఖకాలము సేయుననియు దురాత్ములు చెప్పు తేనెతేటల వంటి మాటలకు నోడి చెడిపోవల దనియు నుపదేశించుచు బయనము సేయు

చుండెను. పెరిగొక పల్లకిలో గూరుచుండి ముక్తాబా
యియు సీతయు రాణివెంట వచ్చునెడ గ్రామముల నా
గరికులఁ గనుఁగొనునపుడు వారెందు నాశ్చర్యమును నవ
ముల బ్రయాణముచేసినపుడు నెమలి, లేడి మొదలగు ముద్దు
లుమూటగట్టు జంతువులఁజూచి పొందినయానందమును గుట్ట
లనుమహోన్నతపర్వతములను గొండకనుమలను సెలయేళ్ళను
వీక్షించి యనుభవించిన సౌఖ్యమును వర్ణింప నలవి గాద
య్యెను. అదివర కెన్నడు నంతఃపురము విడిచినవారుగాకుండు
టం బట్టియు నిట్టివినోదములకు క్రొత్తవారగుట బట్టియు
యానప్రాదుర్భావముచే ముందువెనుక లెరుగనివారగుట
బట్టియుఁ బయనమే సుఖతరమనియెంచిసర్వ[illegible] దలుపులం
దెరచి చూచుట కారంభించిరి. సైన్యమున విస్తారభాగము
తుకాజీతో బయలుదేరి మదగజాధిరోహణముచేసి తాను సేనా
గ్రభాగమున నుండి శత్రువులొకవేళ పయిఁబడిన స్త్రీల
కపాయము గలుగకుండునట్లు ముక్తను సీతను వెనుక నాఁబని
చెను. ఇందూరువదిలిన మూఁడవనాఁడు సాయంకాలమిరాచిన్న
సేనయొకయడవిలో ముప్వరుమనుష్యు లొకమారు వరుసగా
నడచిపోవుటకుఁ దగిన వెడల్పు లేని యొకయిరుకుత్రోవలఁ
బట్టి పోవుచుండెను. రాణి యధిరోహించిన యేనుఁగు సుఖ
ముగానడచుటకామార్గము చాలకుండుట నాజంతువును
మిక్కిలికష్టముతో బయనముసేయఁ దొడఁగెను. వెనుకవారు
ముందుకుగాని ముందువారు వెనుకకుఁగాని వచ్చుటకు వీలు
లేదు. అందుచేత మనుష్యు లందఱుఁ జీమలబారువలె నొకరి
వెనుకనొకరు నడిచియక్కడికి సమీపగ్రామమునకు సాధ్యమ

యనంత వేగముతోఁ బోఁజూచిరి. గాటముగఁ జీకటి నభమంతయు వ్యాపించి యప్పుడప్పుడే పట్టిన నల్లమబ్బులసాయమునొంది సూర్యాస్తమునకు దారి తెన్ను గానీయకుండెను. ఉఱుములు మెఱుపులు నట్టహాసముచేసినందున జన్వాను లిద్దఱుఁ బ్రయాణము గొంచెము కష్టమని యోచించిరి. అంతలో నొకఝంఝాస్వానముతో రాత్రియందు ఘోర ఝంఝామారుతము వీచఁ దొడంగెను. ఆ సమయమున సేమూరుఁ బడియో కొండయేట్రి ప్రవాహమువలె మహారావముతో నలుదెసల నున్న కొండలుచరచరదిగి యుగ్రధనుష్పాణులును విలక్షణాకృతులు నగు భిల్లుల యూఁకలు వచ్చి యొకపెట్టున సేనయొక్క వెనుక చక్కిందాఁకొనెను. తాఁకుటయు బాలికలిరువురు నాక్రందనధ్వనిజేసి అమ్మా దొంగలు దొంగ లనియఱచిరి కాని వారిసొదన మరణ్యరోదనమై యామహావాయువుచే నిగ్రమింగబడఁ యహల్యచెవులకెక్కదయ్యెను. భిల్లులయొరవు మోఁగ నకిలిలింపులు గొంచెము రాణిచెవికిఁ బొడకట్టును. గానియామె తన సేనలవారు దాఁపరని తెలియలేకపోయెను. అంతట సామగ్రి మోయుకూలివాండ్రు నిర్విణ్ణహృదయులై భుజములపై బరువుల దింపి శత్రులకుఁ జేతులు జోడించి దండములు పెట్టి తమప్రాణములు గాపాడుకొనిరి. ఎదిరించువారెవ్వరు లేనందున గుండాభిల్లులు సైన్యమున బియ్యము మొదలగు పదార్థములఁ దమసేవకుల చేతి కిచ్చి బాలిక లున్న రెండుపల్లకుల దగ్గరకు వచ్చి తలుపులు దెరచెను. అతని భయంకరాకారము జూచి ముక్త బొమ్మయుక్తయయ్యెను. సీత భీతయయ్యెను. ఆసందడిలో భిల్లులతోఁ గొల్లసలుకు వచ్చినా హరిహరపాం

ద్యాజి యామిటారులపై జేతులు వైచి యుందు ముఖ్యము ముక్త యొంట నున్న యమూల్య రత్నములను బాళీ వాబటసగలను దనిని దీర దోచుకొనుచుండ నాలత కూనలిం పురుమూర్ఛిల్లి యొన్నడు వచ్చినట్లుండెను. ఇట్లు దోపిడిచేగోరి బలుక సఫలమైనందున వారి వారందు సంతోషపారవశ్యమునే బలుకజాలక మాటిమాటికా నగలు మూటిం జూచి మురియుచుండ “నీమె కాదామె. ఆమె కాదీమె” యని భిల్లులలో నొక విధముగ వాగ్వాద మారంభించెను. ఒకపట్ల నొకరొత్తి మాటలాడం జాలక వారివారుందు వ్రేలితో నొకపల్లకిని జూపినందున వారు వాదము మాని యిదియే ముక్తాబాయి యని యాపల్లకి నా భిల్లులు భుజముపై నిడుకొని యనాయాసముగ గొండలు సెలయేళ్ళు దాటి పరువెత్తి యదృశ్యులయిరి. ఇంతనీ వార్త కర్ణాకర్ణిగ విని రాణి యాలకించి పుత్రికావియోగదుఃఖముచే వెడలు బాష్పములం దుడుచుకొనుచుం గత్తియు సైనికులతో రంగస్థలములకు నొక్క నిమిషమున వచ్చి వ్రాలెను. కాని దొంగలు స్థలము విడిచిపోవుటయే కాక దృష్టిపథముం దప్పిరి అంతట నామె హా! ముక్త! నన్ను విడచి యడవుల పాలైతివేయని విచారించుచు రెండవపల్లకినద్ద కరిగి మూర్ఛిల్లియున్న కన్నెం జూచి సీతా సీత యిటు రా నీ చెలి భిల్లులపాలయినది యని లేపెను. ఆ పలుకు లామెను మూర్ఛనుండి మేలుకొలిపినందున బాలిక కన్నుదమ్ములు విచ్చిచూచి “అమ్మా! దొంగలు పోయినారా, నా స్నేహితురాలిని గొనిపోయినారా” అని యహల్యాంకంకమునకుం జేతులు పెనవేసి

కౌఁగలించుకొనెను. అహల్య యాశ్చర్యనిమగ్నయై "యేమిది! అమ్మా! నీవు ముక్తాబాయివా! పాపము సీతనే దొంగ లెత్తుకొని పోయినారా యని కూఁతుఁగన్న మోదము, సీతఁ జన్న ఖేదము చిత్తమున ముల్లుఁడిగొన ముక్తాబాయిని లేవనెత్తి ముద్దుపెట్టుకొని సీతకై మిగుల విచారించి తన కంటెఁ జెలినిమిత్తము మిక్కిలి వ్యథనొందుచు కూఁతునూరార్చుచు నామెను సేదదేర్చి వెంటఁ బెట్టుకొని తురగముపై నెక్కించుకొని సైన్యముతోఁ గేలల ముడిపి తిరిగి ప్రయాణము సాగించెను. త్రోవలో ముక్త సీతను దలంచుకొని "అమ్మా! యింక నేను సీతను జూడఁగాఁజాలను. దాసిమాట లేనమ్మా. అది పలుకుట యమృతవర్షము గురియుచుండెనమ్మా. ఆహాహా! మఱుఁదలఁచినను దాసిచక్కఁదల మాసిపోరావు తల్లీ. అది దాసి యటమ్మా వరహాలకుప్పగాని హా! సీత! భిల్లుల చేతఁ జిక్కినతరువాత నీవు నాకు దక్కుట యెక్కడిది? వారే దేవతకో బలిపెట్టుదురుగదా" యని విలపించు కన్నీరు దుడిచి తల్లి యామె నూరడించి సీతను వెదకించి తెప్పింతునని పలికె భిల్లులమీఁద కరుగునప్పుడు సీతజాడలు దీయుమని జస్వంతరావునకు రాణి జాబుల నంపెను. అట్లు చని యారాత్రి సమీపగ్రామము జేరి యందుండి మరునాఁడుదయమున బయలుదేరి ప్రయాణము సాగించి కొన్ని దినములలో నింబపురసమీపమును జేరఁ జనిరి. రాణిరాక మున్నె విని తుకాజీ శివనానా మొదలగు సేనాధిపతులు భయసంభ్రమములతో నామె నెదురుగొని యామె యెనుంగుల కిరుకెలంకులందారు నడచి ప్రత్యేక

మామెకై వేయఁబడిన గుడారములో నామెను బ్రవేశపెట్టి తద్దేహసంరక్షణార్థమై యేనూఱుగురు జోదులను గుడారము చుట్టుఁ గావలియుంచి రాణితో శివనాసా యిట్లనియెను. "అమ్మా! మేమువచ్చి నాలుగుదినము లయినది. తుకాజీగారు సేనను గడుజాగ్రతగఁ గోట ముట్టడించుచున్నాము. మీరు కూడ శ్రమపడనక్కఱ లేకయె కోటలోఁబడును. మీ దేహ సంరక్షణార్థము మేముంచిన యీసేవకులలో నేఁబదుగురు తురకలని వీరిని దిరస్కార భావముతోఁ జూడవలదు. మన విషయమున హిందువుల కంటెను కృతజ్ఞులుగ నున్నారు. అందీజమాన్ ఖాను సాహసవిక్రమార్కుఁడు. రాజపుత్రులు వచ్చినప్పటి కీశూరశిఖామణి యూరకలేఁడు. కాని యుంచినచో నింబపురము మీరు రావలసినయవసరముండక పోవును. ఈతనిచేత మీరన్ని కార్యములు చేయించుకొనవచ్చును." అని చెప్పి యొక్క సుందరుఁడగు తురుష్కవీరునిం జూపి యప్పగించెను. రాణి యాపలువురు కలరి జమానుఖానుఁ మొదలగు మహమ్మదీయులయందు నమ్మక ముంచి వారిచే సంరక్షింపబడుచు గాఢముగా ముట్టడి జరపుమని యానతిచ్చి యుద్ధముల నారితేరని స్త్రీయయ్యు భయమనక పగలనక రాత్రి యనక గుఱ్ఱముపై నెక్కియు ఏనుఁగుపై నెక్కియు స్వయముగా సేనలఁ బురికొల్పుచుఁ బ్రాలుమాలిన పోభటుల రక్షింపుచుఁ బరభటులను దుంపఁ జేయుచు నిరువురచే శ్లాఘింపఁబడఁజొచ్చెను. నింబపురాంతఃపుర కాంతలగర్భంబులు వియఁ జేయు ఫిరంగిగుళ్ళు గభిల్లుగభిల్లుమని కోటగోడలు దూట్లు

పడఁ జేయుచుండెను. రాజపుత్ర మహారాష్ట్ర సైన్యములు దూరమునుండి యొకరిపై నొక రగ్నివర్షములు గురియుచుండిరి. ఇట్లు ముట్టడి జరుగుచుండ రాణివచ్చిన మునునాఁటి రాత్రి గుడారములో రాణీయు, ముక్తయుఁ గూర్చుండి సీతను గూర్చి ముచ్చటించుచుండఁ గావలిగాచు జమానుఖానుయొక్క కఠినమగు కంఠధ్వని వారికి వినఁబడ రాణి యొక సేవకుని బిలిచి యది యేమని యడిగెను. ఆ సేవకుఁడు నమస్కారముఁజేసి "అమ్మా! నలువదియేండ్ల వయస్సుగల స్త్రీ తమ దర్శనమునకు రాఁగోరుచున్నది. యుద్ధసమయములయినందున బయలవారిని జమానుఖాను నామెను నిరోధించినాఁడు. అదియే యాగడమని విన్నవించెను. రాణి యా మాటలు విని నవ్వి స్త్రీలను రానిచ్చుటచే నేమి నష్టముండును! ఆమెను రానిమ్ము. ఆమె యేమి చెప్పునో యని జమానుఖాను వత్ర్మాస మంచు నతఁ డామెను లోపలికి వదలెను. పచ్చిసదబ్బపండువంటి దేహచ్ఛాయ గలిగి పొట్టిగ లావుగనున్న యాయంగన యెఱ్ఱనిచీర గట్టుకొని మొగమున నెఱ్ఱని కుంకుమబొట్టుతోడను గుబురుగల వెండ్రుకలతోడను వాడిచని మొగముతోడను వచ్చి రాణియెదుట నిల్చి "అమ్మా! నా మొఱ నాలకింపుఁడు నేను వింబపురవాసురాలను. నాకుమారుని శివనానాని నాకుమారుని చెరలో నుంచినాఁడు. అదిగాక యీముట్టడిలో నాపని పట్టెదనని యిదివరకుఁ బ్రతిజ్ఞ చేసినాఁడు. అందుచే నే నసహాయురాలనగుట మీయొద్దనుండఁ గోరి వచ్చితిని. నాకుమారుని చెఱనుండి విడిపింపుఁడు." అని

రోదనము చేయ సాగెను. శివనానా యామె కుమారుని నిర్హేతుకముగన్ జెయిలో పెట్టఁబడెనని నిశ్చయముగ నెఱిఁగి యాతని నిజమయినను నావిషయమై యడిగినచో నేమికార్య భంగము వాటిల్లునో యని శివనానా నటుగుటను నద్యుక్తురాలు గాక భయపడిన దాయఁగనుమాత్రము తనతో నుండుమని "అమ్మా! నీకుమారునకుఁగాని నీకుఁగాని భయము లేదు. ముట్టడి యాఁగువరకు నీవు నాగుడారమున నుండుము. నేనుండ భయమేల" యని యామె భయముడిపి రాణి యా రాత్రి నిద్రించెను

ప దు నె ని మి ద వ ప్ర క ర ణ ము

మనుష్యరక్షితములుగాక యెండకు నెండి వానకుఁ దడిసిన యడవిచెట్లనున్న పరిమళముల గ్రహించి మందముల యానిలుండుతన గంధవహానము సార్థకముగా వరుదెంచి యున్నతపర్వతముపై గుడారమునఁ గొలువుదీర్చిన శాయాజీ హోల్కారుయొక్క శ్రమలన్నియుఁ దొలఁగఁ జేసెను. అతఁ డొకకుర్చీమీఁద సుఖాసీనుఁడై యదివరకుఁ బీల్చినగంజాయి మత్తు తగ్గినందున మరలఁ గొంచెము గంజాయి తన దగ్గర నిలువఁబడిన బాలకునడిగి నాలుగుగుక్కలు పీల్చి వహవ్వావ హావ్వా నీవు మంచివాఁడవురా కుఱ్ఱా నీవే ఱెవ్వరురా మరచి నారు. ఫాజీగాఁడా" యని యాబాలు నడిగెను. హోల్కారు

రాజవంశమున నుదయించిన వానికిట్టి తుచ్ఛమైన యభ్యాసము లెట్లలవడె నని మనస్సున నొచ్చుకొనుచు "నా బాలుఁడు నా పేరు బాజీరావు జీ కాదండి" యని యుత్తర మిచ్చెను. శాయజీ ప్రత్యుత్తర మిచ్చుటకుఁ బ్రయత్నించుచుండ నింతలో గండాభిల్లుపాండ్యాజీలు గుడారపు వాకిటనిల్చి హోల్కారువారిదర్శనముఁ జేయఁ గోరు సతిఁను వారినిరమ్మనియెను. వారులోనికివచ్చునప్పటికి శాయాజీ బాజీరావు నావలికంపి వారచ్చటికి వచ్చినకార్య మేమియని యడుగ హారిహారుఁ డిట్లనియె. "మహారాజా! అహల్యాబాయికి ముక్తాబాయిపై ప్రేమమెక్కుటమని విని గూతురు మనస్వాధీనములో నుంచుకొన్న పక్షమునఁ దల్లి మనము చెప్పినట్లులో బ్బకొను కుమార్తెకై ప్రాణరక్షణార్థము మనకు రాజ్యమువదలి వేయు నని ముక్తాబాయిని దెచ్చినాము. ఈపర్యాయము తమరు తప్పక రాజ్యము గైకొనవచ్చును. కావలసినచో నీమెను వివాహమాడవచ్చును. ఈపలుకులు శాయజీచెవులఁ బడినతోడనే యేడీ నాప్రియురా లేది యని సిగ్గునఁ బీఠము నుండి లేచి గుడారము వెలుపలికి వచ్చెను. గండాభిల్లింతలో బల్లకిం దెమ్మని బోయల కానతిచ్చుటయు వారం దున్న యుందకత్తెను మోసికొని వచ్చి హోల్కారునెదుట నుంచితలుపులు దెరచిరి. తమకు మున్ను సుల్తానుబిరుదు నొసంగినహోల్కరొక్క విశ్వాస మధిక మగుటచే గండాభిల్లు వల్లవాధరిం గని ప్రభువువారు నినిమిత్త మెనరుచూడ మొద్దులాగునఁ గదిలిరా వేమి యీపాటికి రాయని మృదుతరమృణాలముల నిరసించు నామె బాహువల్లి బట్టుకొనిలాగ మదకరివంటిభిల్లుని మోటు

చేయి పోఁకుటచే నరము బెణికి కడుబాధగలుగ, "అమ్మా" యని జాలిపుట్టనరచి ప్రతిమలాగు సీత వాఁడు లాగినవైపున కేఁజని నిశ్చేష్టురాలయి పల్లకికిఁ జేఁబడెను. శాయాజీశరీరము పులకితమెత్తఁ గన్నెత్తి యాపుత్తడిబొమ్మం జూచి మేలి ముసుంగు దియుమని యా సతిని గండాభిల్లు కన్నియుం డాసి వలదు వల దని యామె చేతులతో
జేతులు వదలించి మేలిముసుంగుదీసెను. తీయుటయు మేఘము నుండి వెడల మెరుపులువలెఁ దెరచాటు నుండి వచ్చు భామ వేషము వలె భూమిని సంచరింపవచ్చిన యచ్చరవలె నపుడు దయించి పూర్ణచంద్రబింబము లె ముఖకళలు పర్వముజేయుచు నాలంతాగి నిలువ ముసలివాఁడగు హరిహరుఁడు, శృంగారస మెరుఁగని మోటువాఁడగు భిల్లుండును మోహాతిశయులై యు విళ్ళులూర నాగరికుడును బహుచువాఁడు నగు శాయాజీస్థితి వర్ణింప నేరి తరము ఇట్లు మోహసముద్రమున గొంతసేపు మునకలు వేసి వేసి వారుమువ్వు రొకరినొకరు జూచుచు భయ లజ్జలచే వారిం జూడఁ జాలక మొగమావలివైపున కాశాలిక ప్రతివ్రాకొన్నను వంగి యాముఖము గనలారఁ గనుచుండ శాయజీ వారలతో "హరహరా! ఈమె ముక్త కాదు. ముక్త నే నెరుఁగుదురు. ఆమె యింతసౌందర్యవతి కాదు. ఈమె పే రెరుఁగను. కాని యాకారము నాకుఁ గ్రొత్తది కాదు. సుమీ యనసుందరీ! నీవెవరివే" యనియడిగెను. మహారాజుగారి ప్రశ్న కామె యుత్తరము నొసంగుట కిష్టము లేని దయ్యెం దన్న వారు ముక్తాబాయిగా భావించుచుండిరి. గనుక తన పేరు ముక్తా

జక్కన దానిని వివాహమాడఁ దనియుఁ దనపుణ్యము మహోన్న దయు భగవంతుడు నన్ను సంరక్షించు చున్నాడనియు మిన్నకుండ, వివాహప్రయత్నము చేయింపుమని హోల్కారు చెప్పెను. ఆ పచ్చవిపందిళ్ళగుడును నాపర్వతశిఖరమునఁ బట్టాభిషేకమహోత్సవమువలెనే వివాహమహోత్సవమును జరుగుట మంచిదని గంగాభిల్లు జగిముహూర్తమ్ సాంచుకొని హరిహరపాండ్యాజీని కోసలసీమ సైన్యమును జంపి తెమ్మని పలుదెసలకుఁ దనభిల్లుల బంపెను శౌయాజీహోల్కారున కీకన్యను వివాహము సేయుట యెందుచేతనో వారి వారున కిష్టము లేదయ్యెను. ఈవృద్ధబ్రాహ్మణునకుఁ గూడ నామెయందాశగల్గుటయె ప్రాయశః దీనికిఁ గారణమైయుండఁ బోలు! అందుచే నాతఁడు శుభముహూర్తమ్ము నాలుగైదు దినములలోపున లేదని తెలియఁ జెప్ప వారందరు సీతనోక గుడారమున నుంచి చుట్టు పలువురు భిల్లులను గావలి యుం

చిరి. మొదట సీత యక్కడికి వచ్చుటతోడనే శాయాజీ బాజీరావును గుడారమునుండి యీవలకుఁ దోలినంతను నాతఁడు గుడారముచాటున కరిగి యచ్చటఁ గూరుచుండి వచ్చిన యీయువతి యెవ్వరో యని కుతూహలము ప్రేరేపింప గుడారపుగుడ్డకున్న చిన్నరంధ్రమునఁ దనకన్నులుంచి సీతను జూచెను. చూచినతోడనే యాతని మనస్సున కేవి పుట్టెనో కాని బొటబొటఁ గన్నీరు కాలువలై చెక్కులమీఁదుగ నేత్రద్వయమునుండి ప్రవహింప బాజీరావు హా దైవమా! మాకిరువురకుఁ గూడఁ దగని యాపద దెచ్చిపెట్టినావుగదా, యని విలపించి తాను దుఃఖించిన జాడ యేరికినైనఁ దెలిసిన వారు తన్ను గారణ మడిగి తెలిసికొని బాధింతురని కన్నీరు సత్వరమే తుడుచుకొని యెటులైన సీత నొకపర్యాయము గాంచికొని మాటలాడవలయు నని ప్రయత్నించెను. కాని యాదినమున సమయము దొరకదయ్యె. ఆతఁ డొకటి రెండు సారులు సీతయున్న గుడారము ముందరి కరిగి నిలువ భిల్లు లతని గదిమి కొట్టిరి. అందట బాజీరావుకాలుగాలిన పిల్లివలె నిటునటుఁ దిరుగుచుఁ జెప్పినమాటలు చక్కగ వినఁ బడమి శాయాజీచేఁ జీవాట్లు దినుచు మితిమీరిన సంతాప మొందసాగెను. ఆగుడారమునఁ బ్రవేశించుటాది సీత నెమ్మనమున నుమ్మలికము హెచ్చ "హా భవానీమాతా! నాఁడు సన్యాసిరూపమున నీవే నాపరాభవము దప్పించితివి. నేఁడు పంచాగ్నిమధ్యమందు నన్నుంచినట్లు క్రూరజనమధ్యమున నుంచితివి. నన్నుభంగపుచ్చుటకు యత్నించువారు కాని నివారించువారు లేరు. ఏమివని జేసినను నీదాననే" యని వేయివిధ

ముల మ్రొక్కుచు హరిహరుఁడు తన కంపించిన భక్ష్యములు గాని మహారాజుగారు ప్రత్యేకముగఁ దననిమిత్తమై వండించి పంపించిన మాంసాదకములు గాని భక్షింపక యున్నను నుట్టికి నీరుగూడఁ ద్రావక శుష్కోపవాసము చేసి భిల్లులు విడుచునంత తప్పించుకొని పోవువఱకు నుపవాసములు చేయుచున్నట్లు ప్రతిన గావించెను.

శాయాజీ హోల్కారు సూర్యాస్తమయము మయిన తరువాత మనసఖాణహర్షుఁడై పలుమారు సీత యున్న గుడారము యొద్ద కరిగి యటనుండు భిల్లులను జంకించుచు నుండిల పట్టునై పసగుచు బ్రతిమాలియో బలాత్కరించియో యామెను దనస్వాధీనము జేసికొనఁ గోరుచుండెను. హరిహర పాండ్యాజీ వృద్ధుఁడయినను చాసితోరికి పడుపుతినమునందుండు టచే నెట్టియన సమయముననో భయముననో బాలికను దాను స్వీకరింపఁగోరి నిద్దుర లేక సమయమున కెదురు చూడసాగెను. బలవంతముగ గుడారము జేరిన పక్షమున హరిహరుఁ డేమను కొనునోయని శాయజీయు శాయాజీ యేమిసేయునో యని హరిహరుఁడు నొకరకొకరు జంకి చతురంగమున నొకగుఱ్ఱ మొకగుఱ్ఱముచేఁ గట్టఁబడిన పడువున నామెదగ్గర కరుగరైరి. దైవయోగమున నావృద్ధుఁడు బాలుఁడు పరస్పరమత్సర బద్ధులై భిల్లుల ప్రమేయమున్నను గుడారమును గాచుచుండిరి. హరిహరుఁడు నిద్ర లేక శవజాగరణము చేయుచున్నాఁడో యని మహారాజు నిందింప నీకుఱ్ఱవాఁ డేల దయ్యమువలెఁ దిరుగుచున్నాఁడో యని హరిహరుఁడు వానిని నిందింపఁ దొడఁగెను. ఒకమారు కామాగ్నికిఁ దోడు క్రోధాగ్ని గూడ జనింప

శాయాజీ ఖడ్గము ధరించి హరిహరుని జంప నుంకించి చప్పుడు తెలిసి దెచ్చుకొని యది తన భవిష్యదభివృద్ధికి నాశనకారణ మని యాపటి మానసి తుదకుఁ బ్రాణములు పిసికి కామపార వశ్యమునుండి తొలఁగింపఁబడి నిద్రాపారవశ్యము నొందెను. అప్పుడు హరిహరుఁ డాజాడ దెలిసి గుడారము జేరఁబోయి యమదూతలవలె భిల్లులు మేలుకొనుటచే వెనుకకుఁ జని రవంతసేపు కునికెను. ఆవగింజంతసమయ మెట్లయినఁ జేకురు నేని దానింబట్టి సీతాదర్శన మొనర్చి మాటలాడఁ దలఁచి రేయి నిదుర లేక శ్రమ పడుచున్న బాజీరావు పీరిపురు నిద్రాసక్తులై కాఁజూచి భిల్లు లంతకుముందే దేహములను మరచి గాఢసుషుప్తులగుట నెరిఁగి యది చీఁకటిరాత్రి యగుట నెంచి మెల్లమెల్లగ సీతయున్న గుడారపు ప్రక్కకు వచ్చి నిశ్శబ్దముగఁ గూరుచుండెను కూరుచుండి భూమినిదాఁకు గుడారపుముతకగుడ్డను దన చేతులతో మీఁదికి నెత్తి యల్లన దానిక్రిందదూరి లోపలఁ బ్రవేశించి చప్పుడు గాకుండ దేఁకి సీతకడ కరిగెను. నిద్ర పట్టకున్నను బరధ్యానముగ నేమో యాలోచనసల్పుచుండిన సీతయొక్క మృదుదేహముపై బాజీ రావు చేతులువైచి తట్టె నామెయులికిపడి శాయాజీయేమో యని వడఁకి ఛీఛీ దురాత్మా పోపో యని గద్గదస్వరముతో నరచెను. ఆ పలుకులు కలుగక బాజీరావు "నే నక్కయ్యా నేను బాజీరావును నీవు భయపడకు" మని మెల్లనఁ జెవిలోఁ జెప్పెను. అమృతసేచనము జేసినచందమున నా మాటలు తన చెవికిఁ దృప్తియొసంగఁ జేతులతో వానిదేహము దడవి పూర్వము దా నెఱింగినయానవాళ్ళనుబట్టినతనిం బాజీరావని

గ్రహించి "నాయనా నీవును నామూయభిల్లుల చేతనే చిక్కితివా" యని రవంత సేపు వగచి యాతని దగ్గఱ దీసికొని నాతఁడు నామెయొడిలోఁ బండుకొని మహారాత్రము దాఁక అక్కయ్యా! నన్ను భిల్లులు రెండుసారులు వారి దేవతకు బలి వెట్టనెంచిరి. ఈ పర్యాయము మనమిద్దఱముగూడ నటులే యగుదుమేమో, యని యేడువసాగెను. సీత వానిపలాపమును వారించి యిది దుఃఖమునకుఁ దగినయదను కాదు. ఉపాయములచే మన మిచ్చటనుండి దాఁటవలయును. నీవు నేను జెప్పినట్లు జేయుము. అని వానికిఁ గొన్ని రహస్యములు చెప్పి యిక్కడ నీవున్నచో మనకు నిరువురకు నాపద వాటిల్లును. సత్వరమే సాగిపొమ్ము. లే యని వాని నంపెను. అతఁడును బూర్వప్రకారమున గుడారము నొత్తిగించుకొని యావలఁబడి తనయేలిక ప్రాకారమున కరిగి తనస్థానమునఁ దానెప్పటియట్ల శయనించెను. ఉదయమున పాశిహాసుఁడు హోల్కారుకన్న మున్నే లేచి కాల్యకృత్యములం దీర్చుకొని బాజీరాయునిఁ జేరఁ బిలిచి ఇత్తా సీతవద్దను నీవు సేవకుఁడవై ననుచేఁ బలుమాఱు బోవుటకు నీకు త్రోవ గల్గునట్లనేఁ జేసెదను. నీవామెతో నాపైఁ బ్రేమగల్గునట్లు నన్ను వివాహమాడునట్లు లోతి చెప్పి నాకీ యుపకారము జేతువేని చెఱనుండి నిన్ను వదలించెదను. కావలయునేని నీకు ధనముగూడ నర్పించెదను. అట్లు చేయుగలవా యని వినయమునఁ బలికెను. ముసలివానికింత గోర్కె యున్నందునకు నగవును దన్నట్టి దుష్కార్యమునకాతఁడు నియోగించినందు కలుకయు నతని మనస్సున నుదయింప బాజీరావు వానిని వారించుకొని కాలానుసారముగ

వశీకరింపఁదలఁచి, యయ్యా నాకిది యిష్టమే. శాయాజీకూడ నామాన గోరుచున్నాఁడు. వానిని గడతేర్చిన పక్షమున మీకీమొకక్కు ననియుత్తరమీయ హరిహరుఁడది యెంతపని మీరాత్రి చేతునని సంతోషముతో వాని నంపెను.

పందొమ్మిదవ ప్రకరణము

అట్లు భిల్లుల శిక్షించుటకుఁ బ్రతిన బూని జస్వంతరావు రాణిపడిగి కొంతసైన్యమును వెంటఁబెట్టుకొని భిల్లులగూడెములపైఁ బడి వారిలోఁ బలువురఁ బట్టుకొని జెరలో నుంచుచు ముఖ్యులగు నాయకులను వృక్షములకుఁ గట్టి యురిదీయించుచు నొకమాఱు వారు తిరుగఁబడునపుడు వారితో సేనాధ్యక్షు కయ్యములు సల్పుచు నొకమాఱు అపజయము నొందుచు జయాపజయములననుభవించిన సంతోష విచారములఁ దను కనుపట్టినిల్లగునటుల ముక్తాబాయిపై హృదయము నిల్పి నిజయశోకాంక్షపై దృష్టినిల్పి విహరింపఁజొచ్చెను. ఒకమాఱు గొందఱఁబట్టి కరిమార్చుచుండ రెండవమాఱు మఱికొందఱు పల్లెలపైఁబడి దోఁచుకొని బీదకాఁపుల గృహములు బరశురామప్రీతి జేయసాగిరి. అహోరాత్రములు నిద్రాహారములు లేక జస్వంతరావు ప్రాణములను లక్ష్యపెట్టక యెందఱిని శిక్షింపుచున్నను భిల్లు లిసుకపాతరమువలె తగ్గరైరి. కాని యాతనియెడ తెగినపూనికవల్లను వహించిన క్రౌర్యమువల్లను

భిల్లులకుఁ దమువినాశకాలము దాపయినదనుమాట తెలియు
టయ్యేగాక జస్వంతరావు నామము విన్నప్పుడు వారికొక విధ
మయిన యడలు కూడ గలిగెను కాని యాటవిక నాయకుఁ
డును మున్నొక్కసారి శ్యామసుందరుని లోపముఁ గాదిన
వాఁడును శాయాజీకిఁ గుడిచేయి యయినవాఁడును, నగు
గండాభిల్లున్న స్థానము జస్వంతరావు వెదుకఁగా వానిని బట్టు
కొనిన తనజన్మము సార్థకమనియు నతఁడు చిక్కినతోడనే
భిల్లులు కోఱలు దీసినపాములవలె లొంగుదురనియు నందు
శాయాజీ యసహాయుఁడయి రాణికి లోఁబడుననియుఁ దలఁచి
గండాభిల్లు నిమిత్తము సమస్త ప్రయత్నము చేయసాగెను.
భిల్లువంశమునకు జస్వంతరావు వ్యాఘ్రహేతుపంచానను
చందమునఁ దమవారి నతఁడు వేఁటాడుట విని గండాభిల్లు
సహింపనోపక శాయాజీ దగ్గఱఁ దాను గొలువుండి
శాంతియా భిల్లునిట్లు తన సేనఁ గూడ దేశనాశము జేయుమని
పంపెను. భిల్లులతోడనే కాని సామాన్యజనములు మహాక్షోభ
వించినట్లు బహుదురాత్మ్యంతో నసేన గూడియుండినది.
గ్రామములపైఁ బడినదాడి భిల్లులకుఁ బాసిన పిల్లలతోను
మగలకుఁ బాసిన భార్యలతోడను దినుట కన్నము లేని బీదల
తోడను దేశమెంత క్షోభపడెనో యనూహ్యమైనంత క్షోభ పడ
సాగెను. కాని లయకాలరుద్రుఁడయిన జస్వంతరావును
మృత్యుస్వరూపమూర్తియై కొన్న తెలుఁగున గృష్ణవంశపు నొక
యోధపురుషుఁడును గలిసి విధివిరామము లేక శతసహస్రములుగా
వారిని యమాలయమునకు నంపుచుండిరి హరిహర పాండ్యాజీ
సీతారాను శాయాజీకిని వివాహము జరుగు ముహూర్తము

నాలుగు దినములున్నదని చెప్పినతోడనె గండాభిల్లు తాంతియాను వెంటఁబెట్టుకొని జస్వంతరావుయొక్క ధాటిని చవిచూతమని తనకొండవిడిచి తక్కిన భిల్లులకును రాణిభటులకును గయ్యములు జరుగు స్థానమునకుం జనెను. ఆ స్థలమున కరిగి మొగమునఁ గన్నులకు మీఁదఁ జేయిపెట్టుకొని యతఁడు పాఱఁజూచునప్పటికి నిరువదిమంది గుఱ్ఱపు రౌతులతోఁ బోవుచున్న యొక యోధుఁడు దూరమునఁ గనఁబడ తాంత్యా "అతఁడు జస్వంతరావని తోఁచుచున్నది. మన మీసమయమున వాని నెదుర్కొనఁజాలము. నీవు పోయి యీచుట్టుపట్లనున్న మన వారినందరిని సిద్ధముగ నుండుఁడని చెప్పుము" అని వాని నంపి తా నొకగుహలో డాఁగెను. తాంత్యాభిల్లు తన యజమానుని సెలవు ప్రకారముగ సమీపమున నున్న పల్లెల కరిగి భిల్లులకు గండా వచ్చినవార్తన్ తెలియఁజేసి మరల నాగుహావైపు పోవుచుండెను. ఇంతలో నిరువదిమంది గల యాసమూహము గుహవద్దనిలిచి నలుదెసలు పరికించునప్పటికి తాంత్యాభిల్లుని జూచియున్న యొక భిల్లుఁడు గనఁబడ "అదె భిల్లుఁడు! అదె భిల్లుఁడు వచ్చె" నని యఱచిరి. తోడనే జస్వంతరావు మార్గాయాసమున నదివరకు మిగుల వసివాడిన కృష్ణపంతును గుహాముఖమున నొక చెట్టుక్రింద నిల్పి తాను దక్షిణభటులును గలసి యాభిల్లునిదెస కరుగ నతఁడును లేడివలె దాఁటులు వైచుచు ముండ్లపొదలను రాతిగుట్టలను నవలీలఁగ దుముకుచు వీరికిఁ జిక్కక పరుగెత్త సాగెను. ఇచ్చటఁ గృష్ణపంతొక్కఁడును వృక్షచ్ఛాయ విశ్రమించుటఁ జూచి

గండాభిల్లు మెల్లగ నీవలకు వచ్చి "తమ రేటినిమిత్త మిం దున్నవారు స్వామీ" యని వానిని బలుకరింప నాతఁడు "భిల్లులనిమిత్తమై మేము వచ్చినాము. గండాభిల్లును నీవెఱుం గుదువా? అతని నప్పగించిన పక్షమున నీకపాయము లేకుం డఁ జేసెదను" అని కృష్ణవంతు ప్రత్యుత్తర మిచ్చెను. అం తట గండాభిల్లు "స్వామీ! గండా యింటికి ముందె యీ ప్రాంతములకు వచ్చినాఁడు. ఒకసమయము క్రిందట మీరు వచ్చితిరేని నేను జూపియుందును. అయినను వాఁడీ గుహలో నుండి వచ్చును. నా వెంట రండి" యని యాతని నా గుహా ప్రవేశము జేయించి యందతని నొకరాతిపైఁ గూర్చుండఁ బెట్టి యెవరయిన వచ్చుచుండిరేమో యని మరల నొక మారు గుహాద్వారమునకు వచ్చి యొరులు వచ్చుట లేదని సంతసించి లోనికిం జనెను. ఇచట పరధ్యానముగ నున్న కృష్ణ వంతును బలిమిని వెనుకకుఁ బడద్రోసి తన మొలలో నున్న సూరకత్తితో నాతనిముక్కు గోసి యొక చెవిలో నొకభాగము ఖండించి "యోరీ దురాత్మ! నేనేరా గండాభిల్లును. నన్నుఁ బట్టుకొనువారు మీరాగా" యని తక్షణ మాగుహను విడిచి కొండమీఁద కెగఁబ్రాకి తనయొంట బ్రేలాడుచున్న గొర కొమ్మును విపరీతమయిన విధమునఁ జెవులు గింగురుమను నట లొత్తెను. ఆకొమ్మునూదుట యానవాలుగఁ గొని యాప్రాంత వాసు లగు భిల్లులు మరల నొకకొమ్ము నొత్తి ప్రతిధ్వని చేసి పుట్టలో నుండి వెడలు చీమలవలె నొకవరుసగ రెండుమూఁడు వందలమంది గండాభిల్లున్న దెస వచ్చిరి. శాంతియాభిల్లు తమ కాళ్ళ గొల్పి చిక్కసందున జస్వంతరావు తన చిన్న సేనతోఁ

గూఁడ వెనుకకుం దిరిగి గుహాముఖమున బోసిముక్కును దెగిన చెవియును గల్గి స్రవించు రక్తముతో బాధపడుచున్న కృష్ణపంతును జూచి తెల్లబోయి స్పష్టముగఁ దెలియనివాని ముక్కు మాటలవల్ల గండాభిల్లు చేసిన పరాభవము నెఱఁగి క్రోధోద్దీపితుఁడై యుండ నింతలో గుమిగూడిన భిల్లులు కొండమీఁదనుండి వీరిమీఁద సమ్మెలవర్షములు గురియింప నారంభించిరి. మూఁడునూఱుల మందితో నిరువదిమందికి యుద్ధము సేయుట మృత్యుసన్నాహము చేయుటయే యని జస్వంతరావు స్పష్టముగ నెఱిఁగియుఁ దాము వెన్నిచ్చి పాఱినచో వారు తరిమికొట్టి మొదలే బ్రతుకనీయరని తుపాకులతోఁ గొంత యుద్ధము చేసెను. ఇట్లు జరిగిన కయ్యమున మహారాష్ట్రులింతుపాకిదెబ్బలు తిని ముప్పదైదుగురు కంటె నెక్కువ [illegible] గల భిల్లులు నేలపాలయిరి. జస్వంతరాయని బలములో సగము కంటె నెక్కువ హతులైరి. అంతట జస్వంతరావు రంగము విడిచి పోవఁ జూచుచుండ దూరమున నాతనిసేనలో నొక భాగము వానిని వెదకికొనుచు వచ్చుచుండెను. ఆ బల దృగ్గోచరము కాఁగా భిల్లులు పిట్టలవలె తుఱ్ఱున గొండమీఁద నుండి నానాముఖములఁ బారి యదృశ్యులైరి. ఇట్లు పూర్వము లక్ష్మణునిచే శూర్పణఖకు జరిగిన పరాభవమే గండాభిల్లుచేఁ గృష్ణపంతునకు జరుగ నాతఁడు యుద్ధమును మాని సిగ్గుచేఁ దనవికలాంగత తనకే యసహ్యకరముగఁ దోఁచ మెల్లగ నింటికిఁ జనెను. గండాభిల్లు తాంతియాను గూడుకొని మరునాఁడు సాయంకాలమునకు శాయాజీహోల్కారు నారి సుముఖమునకు వచ్చి తన పూర్వోద్యోగముఁ గైకొనెను.

అట నింబపురమున దౌలతరావు రసపుత్రులతోఁ గలిసి యహల్యాబాయి సైన్యమును నోడింపవలెనని యెంత ప్రయత్నము సల్పుచున్నను మహారాష్ట్రులీముట్టడిలోఁ బైచేయి గలవారుగ నుండిరి. శోమోజీరావు రాజపుత్రులకుఁ గావలసిన ప్రతిసహాయముఁ జేయుదునని వారిని బిలిపించి తనలంచము వారు సత్వరముగ నందఁ జేయుచుండెనని వారిపై నలుక బూనెనేకాని తాను వాగ్దానమొనర్చిన సాయము వారికిఁ దానొనర్పఁజాలనందుకుఁ జింతిల్లఁడయ్యెను. శోత్యాలు వద్దనుండి యేసహాయము లేకున్నదని రసపుత్ర ప్రభువగు నుదయపురరాణా వారు భిల్లులను శాయాజీనైనఁ దమకుఁ దోడుగ నిప్పింపుమని దౌలతరావును బలుమారడుగుచువచ్చినను శాయాజీ యపరియోజనుఁడయి వారిని బిలిచిన మును పున్నగోడు చెడుననియు భిల్లులాటవికులగుటచే దేశమును గొల్లగొనుటకే యర్హులు కాని నిల్చి కోటలు ముట్టడించి క్రమమయిన యుద్ధములు చేయుటకుఁ దగరనియు నెఱిఁగి వారిని రప్పింపఁ దలఁచుక యట్లున్నచోఁ దనకు సేమము లేదని యిదిగో వచ్చెద రదిగో వచ్చెదరని జేపు మాపని కాలయాపన మొనర్చుచుండెను. రసపుత్రుల కాగ్రహము వచ్చి తన్నెపుడు తుద ముట్టింతురో యని భయము గలిగి వారి నతఁడు వదలఁ బ్రయత్నించెను. కాని వారాతనిని దాఁటి పోనీయక వేయికన్నులతోఁ గాచుచుండిరి. ఒకవేళ నే మాయోపాయము చేసియైన నీబంధనమునుండి వదిలించుకొని పోవుదమన్న నీవల జస్వంతరావు భిల్లుల నిర్మూలముగ

నోడలు దాఁచుకొనక పని చేయసాగుటచేఁ దనకు వారికడ
నేమియుండ దనమాట నిశ్చయమగునని తెలిసికొని యక్కడికిఁ
బోవుట యవివేకముగ నెంచి యెట్లైనను దనపుత్త్రునితో
సంఘటన యుక్తమనుకొనెను. తనపుత్త్రప్రభు వాడినమాటల
తప్పని పురుషుడని బాజీరావునకుఁ దాను వాగ్దానముచేసిన
వేయిపరాలును ఖేతాళసింగు చేతికిచ్చి యుంపినను జీతముల
మారి తనమును నక్కనిజంపి ఘట్టిన ఖేతాళుఁడా విత్తము
తానె యపహరించి గోమాజీరాయని కిచ్చినట్లు రాణాకు
విన్నవించెను. గోమాజీరావు కడనుండి ఖేతాళసింగు దగ్గరకు
రాయబారమంపబడిన వామనభట్టు మెల్లగాఁ గోటలోఁ
బ్రవేశించి కొత్త్వాలు కీయవలసిన సొమ్మునిమ్మనియు సొమ్మి
చ్చినవెనుక నెంతయు సహాయము జేయుననియు వానినడి
గెను. ఖేతాళుఁడాతని పలుకులు విని "ఓయీ, వామన
భట్టూ గోమాజీరావునకు నేను సొమ్మిచ్చుటకు వాఁడు
నాకుఁజేసిన సాయమేమి? నేనొక్క దమ్మిడీయైన వాని
కీయను. నీకు నూరురూకల నిచ్చెదను. నీవీసొమ్ము దీసికొని
యీసంగతి రాణాకుఁ దెలియనీయకుండు" మని వాని నోడఁ
బఱచి వానికి ముందె పదిరూకలనిచ్చి తక్కినది తరువాత
నొసఁగఁగలనని చెప్పి వానిని సమ్మతింపఁ జేసెను. తరువాత
దొంతరావు రాణాను దర్శించి శాయాజీ మహారాజు పక్ష
మున నహల్యాబాయికి సందేశమంపుట కర్తవ్యమనియు తన
పుత్త్రులు శాయాజీతోఁ గలిసిరని విన్నచో రాణి తప్పక
కోరిన పద్ధతుల ప్రకారము నొడంబడిక గావించుకొనుననియు
వామనభట్టు రాయబారిగ నగుఁ దగినవాఁడనియు జెప్పఁ

బలికి రాణాతోఁ జెప్ప వలసినయంశముల నెల్ల మనస్సునకు నాటఁ జెప్పి వామనభట్టును రాణాయును మతిమీఁదఁ దగు పరివారముతోడను జెండాలతోడను రాయబారముంపెను. వచ్చి యహల్యాబాయియనుమతిని నామె అజారముఁ బ్రవేశించి వామనభట్టు ప్రాణముల నగ్గఁబట్టుకొని భయపడుచుఁ గూరుచుండ జమానుఖాను మొదలగు తురకలు పదుగురు తుకాజీ శివనానా మొదలగు సేనాధిపతులు రాణి బరివేష్టించి యాసందేశమును వినఁగోరిరి. అంతట రాణి మొగము జూచి వామనభట్టిట్లనియె. "అమ్మా! శాయాజీ హోల్కారు గారు దమవద్ద కంపినారు. ఇమారు రాజ్యమును మీకు శేషమైన భాగ మీయుమనియు సర్వస్వము తమ పాలిట జనకులగు మలహారురావుగారిదే యగుటఁ దమకే రావలయు ననియు మనోవృత్తిగ మీకుఁగొన్ని జాగీర్ల నిచ్చెదమనియు రాజ్యము వదలవలసిన దనియు వదలకున్న రణమున దాము రసపుత్రులతోఁ జేరుదు మనియుఁ తమతో మహారాజుగారు మనవిచేయుచున్నారు. రాజపుత్రులకుఁ గూడ నాల్గవవంతు రాజ్యమొసంగవలయు నఁట. దీనికుత్తరము జెప్పి నన్ను సత్వరముంపవలయు నని ప్రార్థించుచున్నాను." అని చెప్ప నహల్యాబాయి నవ్వి "మీ మహారాజుగా రెందున్నారు? వారు రాకగపడుదురా?" యన నాతఁడు "చిత్తము వింధ్యపర్వతములలో నున్నారు తల్లీ" యని ప్రత్యుత్తర మిచ్చెను. ఇచ్చునప్పటికి జమానాఖాను వెనుకపాటున వచ్చి వామనభట్టుయొక్క భుజదండము గట్టిగఁ బట్టుకొని రాణితో

“బ్రహ్మా” వీఁడు శిబిరములో జేరినవాఁడు వీనిని బట్టి చెఱఁబెట్టి నచో నపాయములు గొన్ని యానాఁడు దెలిసెఁ గావున నుండి యున్న విశ్వసించి వాని రెండు చేతులను దండలు బిగియించి వేసి, “నీవు ఘాయదీ వయినావురా” అని నిలువఁ బెట్టెను. ఇంతలో పరిశ్రమము సహించు నోర్పు లేక నాసికలో నిప్పు రాజపుత్రులు వరుసలో నుండి తళతళ మెఱయు కత్తులు నూఁడఁబెరికి మహా రాష్ట్రులపైఁ బడి నఱుకఁబోవఁ బ్రతినిధానము నొప్పించఁబోవు సుకాజీ మొదలగువారు వారించి, జమాను ఖాను వారిపై సింహముఁ గొదమువాఁడుప్ప నమిగి యుద్ధపుఁ తూరిలో సగమును దక్షణమే మృతి నొందించెను. తక్కిన తురకలు రసపుత్రులఁ బొరిఁగొనుటచేఁ దక్కిన యేవురు రసపుత్రులు నంతనుడసిరి. వాచునభట్టును చెఱబెట్టినవార్త దాంతరావు విని యుక్కు దక్కి శవము వలెఁ గళకాంతులు లేక దీర్ఘోచ్ఛ్వాసములచేఁ దన యాటమాటము బ్రకటితము కాఁగ నింక దనమరణము నిశ్చయ మని చెంగఁ గొనెను.

ఇరువదియవ ప్రకరణము

హరిహరపాండ్యాజి తన హృదయమును దెరచి మనో రథమును దెలియఁబరచి బాజీరావు నాకార్యమునఁ బనిసేయు మని నియోగించినతరువాత శాయజీమహారాజు మేల్కాని జేరబిలిచియదివఱకె చెప్పడు జూపనిదయ నాతని

పై జూచి మెల్లగా నాతనితో నిట్లనియెను. "ఓరీ కుఱ్ఱవాఁడా ! నీవు నాకొక కార్యము జేయవలయును. సీతను నాకిచ్చి వివాహము సేయుటకు గండాభిల్లుని మొదలగువారు నిశ్చయించినారు. కాని యీమె కిష్టము లేకట్లు నీ వీమెతో బలుకవలయును నీ వీమె యొద్దకుఁ బలుమారు పోఁగలుగుచుందువు నేను త్వరపు జేసెదను నావంటి మహారాజు చేబట్టి సుఖింపగలుగుట యీమె కెన్ని జన్మములకైనను దొరకునా? ఇక్కడి పర్వతము మీఁద నొంటరిగ నేనుండుట యీమె కలక్ష్యముగనున్నది కాఁబోలును. రేపు రాజ్యము స్వాధీనమైన తరువాతఁ దాను రాణి కావచ్చును. వెండి గొలుసులుతూఁగుటయ్యాలలో దుల కేనిరత్నభూషణములు ధరించు యోగ్యత కామె నోచుఁకొన్నది కనుక నే తన వంటిదానిపై నావంటి మహారాజును ననురాగ ముదయించినది. నాకు శ్రీకొల్హాపురమహారాజుగారు సింధియామహారాజుగారు పిల్లలనిచ్చెద మని వర్తమానమంపినారు కాని నామనస్సీమెపైఁ దగిలి యున్నదని ఈమె నన్ను నిరాకరించిననుబలిమిచే నైన నేనీమెపొందునొందక మానను కాఁబట్టి యీవివాహమునకు సమ్మతింపు మనియు ముందుగా నేను దానితోఁ గొన్ని రహస్యములు మాటలాడవలయును కనుక సమయమేర్పంగ జేయు మనియు నాకుమెతో నాపలుకుగా మనవి చేసి యొడఁబరచి రమ్ము. ఇది యేరికి దెలియనీయవలదు అని మహారాజు నుడువ శాజీరావు కొంచెము యోచించి "మీ సేవకుడ నగు నేను మీకుఁ బ్రియము జేయనా? ఆమెను హరిహర పాండ్యాజీ కూడ మోహించి యున్నాఁడు. వానిని మీరు రహస్యముగఁ గడతేర్తురేని యీమె మిమ్ము దప్పక వరింపగ

లదు సూఁడీ యనివిన్నవించుకొన మహారాజుబ్బి యీవేళ సాయంకాలముననే హరిహరునకు స్వర్గసుఖమిప్పించెదమూను నాశ క్రియని ప్రతిన జేసి కత్తి వానిని లోనికిఁ జనమిమ్మని భిల్లులతో జెప్పి మదనాయత్త చిత్తుండై తహతహ బొందుచు శాయాజీ హరిహరుని జంపుటకుఁ గడఁగుచుండెను. జస్వాంతరావుచే దనబలము ముక్కముక్కలుగ ఖండింపబడుటకు వగచి గండాభిల్లు ప్రభువును దమము దుఃఖోకలఁ గూర్చి కఠినముగ నతనిఁ దలచి వచ్చి గుడారము సొచ్చి యిట్లనియె. "మహాప్రభూ ఏలినవారికి బట్టాభిషేక మయినదిమొదలు జస్వంతరావు మాచుట్టములును మేకపోతులు నరికినట్లు నరుకుచున్నాఁడు. దౌలతరావు త్వరలో నత్తుననిచెప్పి యీవరకు రాఁడయ్యె. మేము దోఁచుకొనివచ్చిన ద్రవ్యమంతయువ్యయము వేసి హాయిగాఁ బిండి వంటలతో మీరు మృష్టాన్నభోజనము సేయుచు మానిమిత్తము శ్రద్ధ చేసినారు. కాని మీరు పరాక్రమవంతులనుకొని యింతమహాపదవి మీకిచ్చితిమిగాని మొదటనే యింతవారగుట దెలిసినచోఁ బట్టము గట్టకుందుము. మాతో మీరుకలసి యుద్ధమునకు వచ్చెదరా లేదా? యని నిష్ఠురోక్తులు నాడి భిల్లుడు నిలువ శాయాజీ వానివంక న్నెత్తి చూడలేక తలవంచి మెల్లగ నిట్లనియెను. "నేను మిమ్ము నడపించి మీకు సేనానాయకుఁడనై రాజ్యముఁ గొన యత్నించుచుండఁగా నన్నిట్లాడఁ దగునా? వివాహమైనతరువాత కత్తిగట్టి యుద్ధముసేయవలెనని యున్నది అదియటుండ హరిహర పాండ్యాజి పై రాణీతో నేరములు చెప్పుచున్నాఁడట ఇతఁడున్నపక్షమున మనము నెగ్గజాలము. నీవి

రాత్రి వీనిని గడతేర్చిన బెడ్డియైనవెనుక మనమరుగుదము అని చెప్ప భిల్లుఁడు గోపముతో గన్నులెఱ్ఱజేసి యుద్ధమైన తరువాత నీవు వివాహమాడవచ్చును. ముందుగా వద్దు. అదిగాక యీనగరమున నా రెండవకొడుకును నాకు జయము కలుటకై కాళికి బలియిచ్చుచున్నాను. బలియైన వెంటనే మనము వెళ్ళినచో జయమే కల్గును. తేపు తప్పదు. హరిహరుఁడు మన పైఁ గూర్చి లెన్నఁడు బన్నములుఁ జేసెనులే యని గుడారము వెడలి పోవలయును జనెను. అతఁడరిగిన వెంటనే బాజీరావు మహారాజువద్దకు వచ్చి నిలిచి సంతోషముతో "స్వామీ మీరు చెప్పినట్లు నీతితోఁ జెప్పినాను మీవంటి పవిత్రాత్ముని మహారాజును జెట్టకట్టుటామె కష్టముగ నుండక పోవునా? అప్పటికి నామె యొప్పుకొన్నది కావున మీరు ఆ గుడారమునకు రావలదనియుఁ దగ వేషము వేసికొని యీ గుడారమునకు రాత్రి వత్తునని యు జెప్పుచున్నది మీరు నిశ్చింతముగఁ జెర విడిపింపవలయునని జూచి, లేకున్న నీవిధి చక్కఁ జేయును అని కర్ణానందకరముగఁ బలుక మహారాజు యొక్క శరీరము పులకలెత్త మనోరథసిద్ధి నేఁటికి గదా చేకూరును యని యానంద మొందుచు నాఁటితో నిన్నివేళ సాయంకాలముననే చెరవిడపించి కొంపెదను భయపడకు నీ మేలు నేను మరువఁజాలను మిత్రుడా! యని గాఢాలింగన మొసర్చి యభ్యంజనము చేసి నూతనవస్త్రాలంకృతుఁడై సూర్యుఁడెపుడస్తమించునా యని పరితాప మొందసాగెను. ఒకమారు బాజీరావును బిలిచి

నీమాటలు నాకు నమ్మకముగ లేవు. ఆమెచే నట్లుసమ్మతి మని పలికింపుము అని వేడుకొనుటచే గుడారము ప్రక్కకు మహారాజును గొనిపోయి బాజీరావు "సీత నీవిందాక చెప్పి నట్లు చేయుదువుగా యని లోపలనుండి కేక వేయు నామెయు నిశ్చయముగల చేసెద సంశయమేల? యని మృదుమధు రస్వరముతో బ్రత్యుత్తర మొసంగెను. అంతట గుండె దుడుకు తీరినందున శాయజీరావును బంపు ప్రయత్నము చేయుచు దౌలతరావునొద్దకు నాతని నంపెదనని గండాభిల్లుతో జెప్పి యొడంబఱచి పల్లకిని బోయలను సిద్ధముగఁ జేసెను. ఇంతలో సాయంకాలమైనందున సీత బాజీరావు చెప్పినచొప్పున మాట దప్పకుండ నతిక్రమింపఁదలంచి చక్కని తెల్లయిజారును దట్టిదే యంగరఖాయును ధరించుకొని చేతనొక ఖడ్గముంబూని తన గుడారమునుండి సమయము బ్రతీక్షింపఁ దొడగెను. ఆ రాత్రి సీతనిమిత్తము శాయాజీని సంహరింపఁ దలంచి హర హర పాండ్యాజీ రెండు జాములరాత్రి యైనతరువాత గాఢ నిద్రాసమయమున వానిఁ దుంపఁదగు నని మునుగాఁ దాను నిద్రించుచుండెను. ఇంతలో గండాభిల్లు గండ్రగొడ్డలి భుజముపై వేసికొని యెవరితోడఁ జెప్పక హరిహరుని గుడారము జొచ్చి నిద్రాసక్తుఁడై తలనిండనున్న కోర్కెలచే గడియ కొకస్వప్నము గనుచున్న యానిర్భాగ్యునిఁగని గొడ్డలినెత్తి సత్తువ మీఱ నాతని కంఠభాగమున నొకదెబ్బ దీసెను. వెంటనే శిరమును మొండెమును వేరుగఁ దొలగింపఁబడ మొండెము కొట్టుకొనుటయు నెత్తుఱురుధిర ప్రవాహము గుడారము నిండుటయు భిల్లుని నయనములకుఁ బర్వము సేయ నాతఁడు

జుట్టుపట్టుకొని చచ్చిన వానితల యెత్తి తిన్నగా శాయాజీ యున్న గుడారమునకుం జని వానింగని "చూడు నీహరిహరుఁ డెట్లున్నాఁడో!" యని యారక్తసిక్తమగు బుఱ్ఱ వానితొడపైఁ బెట్టెను. అదిరిపడి శాయాజీ లేచి గడగడ వణఁకి భిల్లుఁడలుక వహించెనని దనపని యట్లయగుటను తలంపునఁడికిఁ దట్ట మెల్లగా "నీవు సాహసుఁడవు. మంచిపని చేసినావు. నీవంటి వానినెందు జూడఁలేదు. మన్నెసుల్తాను బిరుదు నీకుఁ దగు సుమీ" యని వానిని సమొనర్చి చల్లనిమాటలతో సాగనంపితను

జానెకు హరిహరుఁడు ధనమును విడిచి, సీతను విడిచి ప్రాణములు విడుచుటయు, సీత తనపొత్తున కంగీకరించుటయు, శాయాజీ బాజీరావును ముందుగఁ జెఱ విడిపించి పంపఁ దలఁచి పల్లకిఁ దెప్పించి బోయల సిద్ధముజేసి సీతతో మరల మాటలాడుచున్న బాజీరావును బిలిచి పల్లకి నెక్కుమనెను. వెంటనే గుడారమునుండి యొక విగ్రహము వచ్చి యందుఁ గూర్చుండ బోయలొక్క ముహూర్తములో వానిని మోసికొని పోయిరి. అట్లు బాజీరావును బంపి సీతనిమిత్త మెదురు చూచుచు శాయాజీ మదనతాపము నొందుచు మాటిమాటికి నామె వచ్చుచున్నదేమో యని గుడారము వెడలివచ్చి చూచుచు ఉత్సాహము నొందుచుండ నింతలోఁ దనమనోరథ సిద్ధిఁ జేయఁ దలఁచిన పారిజాత వృక్షమువలె సుందరవదనారవిందము చీఁకటిగుడారమున వెన్నెలలు గాయ గావలియున్న భిల్లులు నిద్రించిన వెనుక నాపురుష విగ్రహము మహారాజు యొక్క గుడారము బ్రవేశించెను. ప్రవేశించిన తోడనే

యెదురుగనేగి శాయాజీ యాభువనమోహ విగ్రహమును జేయి పట్టుకొని ముద్దుపెట్టుకొని తన మంచమునొద్దకుఁ దీసికొని వచ్చెను. అంతట పురుషుఁడును మెల్లగవచ్చి ప్రాణేశ్వరా! మిమ్ము వివాహమాడుటకు నాకు సందేహము లేదు. కాని మీరు యుద్ధములు చేయుట కరుగుదురు. యుద్ధమున మరణ మొందుదు రేమోయని నాకు భయము గలుగుచుండెడి యని పలికెను. హోల్కారామె పలుకులకు సంతసించి నేను యుద్ధమున కెన్నఁడును బోవను. భిల్లులను మోసపుచ్చుటకుఁ గయ్యము సేయుదు నని నే నంటినే కాని యామాట యబద్ధము. నిన్ను విడిచి నే నెం దరుగుదును? ఇన్ని దినములనుండి నేఁ జేయు ప్రయత్నములు సఫలము లయినవి ఏదీ యొక ముద్దుబెట్టు ప్రాణేశ్వరీ యని ముద్దు పెట్టుకొని చెక్కిలి నొక్కుచుండ నీ వేషధారి యాకామాతురుని చెల్లున నొక చెంపవాయఁగొట్టెను. యాదెబ్బతో శాయాజీకి కన్నులనుండి బాష్పములు రా నది తుడిచికొని మెల్లన నిట్లనియె. "సుందరీ! అబ్బా! ఇదేటి సరసమే గూబకదిలినది. మాటలతో సరసము కాని చేతులతో నేమిటే" యని యందలించి యాసుందరిని గౌఁగిలింపఁబోవ నాటక్కరి తన మొలలో నున్న బాకు దీసి శాయాజీని నేలఁ బడఁద్రోసి కుడిప్రక్క నొక్కపోటు పొడిచి తక్షణమే యేరికిం గనఁబడక యెటకో చనెను. శాయాజీ యాపోటుతో కెవ్వున కేక వేయుటచే నార్తారవము నాలకించి గండాభిల్లు గండ్రగొడ్డలి భుజముపై వేసికొని వచ్చి పడియున్న శాయాజీని జూచి యాశ్చర్యమొంది మెల్లగ వానిని లేవనెత్తి కారణ మడుగ నాతఁడు జరి

గిన వృత్తాంతము సవిస్తరముగ నీరసముతోఁ జెప్పెను. ఆ మాటలు చెవుల సోఁక గండాభిల్లు మహాగ్రహమునఁ గన్నొమలు ముడివడ రూక్షనిరీక్షణముల నాతనిఁ జూచి, "దురాత్మా! నాతోఁ జెప్పక నీవిట్లు చేసితివి కనుక నీకింతే కావలయును. నీకు జంపుట కాదు. నేను నిజముగఁ జంపి వేసెదను చూడు. నీవు నీచుఁడవు కాని రాజువు కావు" అని మాటలచే నొప్పించి జేతిగొడ్డలి నెత్తెను, అపరిమితబాధ పడుచు కాయాజీ యెట్లో లేచి భిల్లుని రెండుపాదములం బట్టుకొని నాతండ్రీ నన్ను రక్షింపుము. నన్ను నిష్కారణముగ దౌలతరావు గంగలో దింపినాఁడు. నాకేదైనఁ గట్టుగట్టి నా ప్రాణములు దక్కింపుము. అని జాలికలుగఁ బ్రార్థనలు చేసి యేడ్చుటకు మొదలుపెట్టఁగా, గండాభిల్లు గొడ్డలి డింపి నీకు నేను గట్టుగట్టును చావకుమని తిట్టి గుడారము విడిచిపోయి నీతికై వెదకి యామెను బాజీరావును గూడ గానక విసికి తన బస కరిగెను.

ఇరువదియొకటవ ప్రకరణము

మరునాఁ డుదయమున మంగళతూర్య రావములు సేయంగ నహల్యాబాయి మేల్కాంచి కార్యములు నిర్వర్తించి మహోత్సాహ పూరితమానసయై కోటముట్టడి జరుపుచుండ జమానుఖా నామెకు సలాముచేసి రాధాకాంతరావు వచ్చి

యున్నాఁడనియు రాణిదర్శనముం గోరుచున్నాఁడనియు విన్న వించెను. రాధాకాంతరావుపై సంపూర్ణముగ కలుక వహిం చిన దగుటచే రాణి జమానుఖానుతో, "నోయీ రాధాకాం తుని మొగము నేనింకఁ జూడఁజాలను. అతని విశ్వాసమును గూర్చి మాకుఁ గల పిచ్చి నమ్మకము పోయినది. శ్యామసుం దరదత్తును వదలిపెట్టమని గోమాజీరావునకు జాబు వ్రాయు టయు రఘునాథరావుతోఁ దాను జేరి నాపైఁ గక్ష బూను టయు నాహృదయమున నాటినవి. అందుచే నాతఁడు నాకడకు రావలసినపని లేదు. రఘునాథ రావువొద్ద కరుగు మను రాదా?" యని యుత్తరువు జెప్పెను. చెప్పి ఖానుని వానికడ మీఁద పంపెను. ఖాను వృద్ధుండగు రాధాకాంతరాయునిపైఁ దనయేలికకు వచ్చినని ర్హేతుకాగ్రహమునకు విచారించి తన శక్తిలో నా కార్యము లేకుండుటచే నప్పటి కూరకుండెను. రాధాకాంతరా వీయలుకకుఁ గత మేమియుండునా యని కొంతతడవు విచారించి జమానుఖానుని బిలిచి తా సగిన దంత యాత్రలో జరిగిన విశేషాంశములెల్ల నాతనికి రహస్య ముగఁజెప్పి రాణిదయను సంపాదింపఁ బ్రయత్నలోపము లేకుండ నింబపురమునందే నివసించెను. అప్పటికి నింబపురి ముట్టడిలో రనపుత్రుల కంటె మహారాష్ట్రులే జయము నొందువారివలెఁ గన్పడుచుండిరి. రాణి కందుచే రాజ పుత్రులను జయింపవచ్చు నను ధైర్యముదయిం చెను. ఆమెకు ధైర్యమును శత్రువుల కధైర్యము నొక మారె జనియించినందున ఒండొరులను జయించుట

కుపాయములు వెనుకటివలెనె సురక్షితముగఁ జారిపోవుట
కుపాయము వెదుక నారంభించిరి రాజపుత్రసేవకుఁ డొక బడి
సామగ్రియై యుండువారలకెల్ల నోర్వఁజాలని చిక్కులఁ బడు
చుండిరి కోటలోపలికి నీటిచుక్కయైనఁ బోనియక యహల్యా
బాయి నీటియాధారముల నెల్లఁ గప్పించెను ఫిరంగులమూల
మున గోడ భేదింపఁబడి రంధ్రముతో నిండియుండఁ జొచ్చె
ను. అందుచేత నుకు జయము నొందునాశ లేశమైనను లేద
యి యహల్యతమతో సంధి చేసికొనె దని యుదయపురరాణా
వారు నిశ్చయించి జారిపోవుటకు మహాయత్నము నిర్ణయించు
కొనుటకు మొదలు పెట్టిరి. శత్రువుల బలమును గుట్టును దన
కుఁ జిక్కియుండున యహల్య వారి లక్ష్యలము లేకవారు లోఁబడి
నట్లు యోచించుకొని జస్వంతరావు గండాభిల్లును దక్కదక్కన
భిల్లుల నెల్ల దాదాపుగ నిర్మూలించినట్లు విని యొక్క శాయా
జిహోల్కారు ప్రమత్తుఁడై చక్కఁజేసికొననేయుమని నిశ్చయించిన
జమానుఖానుని పిల్చి యొకమూఁల పీనుగువలె నొదిగియున్న
వామభట్టునొటినండి మహారాజవసించు కొండ నానవాలు
చూపించి తనపరివారముతో బంపెను. నింబరపురమునకు శా
కోసు యొక వారపు ప్రయాణములోనుండి సందున జమాను
ఖాను రేయి బవళ్ళు నడచి శ్రమయనక యోగుయనక కొండ
లెక్కి వాఁగులు దాఁటి యరణ్యములఁ గడచి మూఁడవ దిన
మునకు శాయాజీ యున్నస్థానమునకు వచ్చెను. నాఁటిరాత్రి
శాయాజీ సరసమాడఁబోయి కత్తిపోటుదిని గండాభిల్లునొద్ద
నుండి సహాయము నందక కొంతసేపు బాధపడి తనపరిక్క గు
క్కలో నొకదాని గాల్చుమని చేసి తనగాయమునకుఁ గట్లు

కట్టుకొని మరియొకభిలుసాయమున మరికొంత యుపచారము చేయించుకొని గాయము కుదుర్చుకొనుటకు సమయము దొరకునని దనకు రాజ్యము గిరిపంక్తులందలి భిల్లువారినుండి పరతెంచి యేకాలమునైన ముష్టి యెత్తుకొనుటకు కవచ్చునని యుత్సాహముగావి చుచుండెను. పట్టాభిషేక మహోత్సవకాలమునఁ దన సేవించు భిల్లు నొక్కరొక్కరుగ దేశములపైఁ బడి జస్వంతరాయునిఖడ్గధారాగ్నికి మిడుతలగుటచేతను గొందఱాతని ధాటికి వెఱచి దూరదేశములకుఁ బారుటచేతను మరి కొందఱు వన్యమృగముల వలెఁ గొండగుహలలో దాగుటచేతను మరి జమానుఖాను వచ్చినప్పటికి రెండు మూఁడు వందలకంటె నెక్కుడు భిల్లులా పర్వతమున లేరైరి, ఆరాత్రి గాయమే తగులకయున్న బలవంతముగ గండాభిల్లు శాయాజీని దనతోఁ గూడ యుద్ధమునకుఁ దీసికొనిపోయి యుండును. రాజముద్రదర్శనము సేయువానికిఁ గూడ నమితమైన భయమును సాహస ధైర్యములు గలుగకుండెను. జమానుఖాను రాణిదగ్గఱనుండి సందేశార్థములు దెలుపవచ్చినాఁ డని విని యామె యొకటంబడిక చేసికొనుననియుఁ దనకు రాజ్యము పూర్ణముగ రాకపోయినను గొన్ని జాగీరు లయిన రాకపోవనియు శాయాజీ యువ్విళ్ళూరుచుండ నతనికి రాజ్యము గల్గినఁ దమకు నిలువనీడ చేకూరునని భిల్లులానంద మొంది ఖానుగారిని సగౌరవముగ నాదరించి సందేశము జరుపుటకు వారు నిశ్చయించిరి. శాయాజీయుఁ దనపట్టాభిషేక కాలమున ధరించిన దుస్తులను నాభరణములను దొడిగికొని శూరశిఖామణివలె మహారాజఠీవితోఁ దన గుడారమునఁ గూరుచుండ నింతలోఁ దన కరి

వారముతో జమానుఖాను ప్రవేశించి మహారాజును జూచి తనలో నవ్వుకొని తలయూఁచి సమర్యాదగా నమస్కారము చేసి యర్హాసనముపై నాసీనుఁ డయ్యెను. గండాభిల్లు గప్ర గొడ్డలిని బూని తన మహారాజయొక్క వామభాగమున నిల్చెను. అప్పుడు ఖాను హోల్కారుతో "స్వామీ! మీతో నేను గొన్ని రహస్యములు మాటలాడవలయును. మీభిల్లును ఆవలకుఁ బంపవలయును. మీకొక సందేహము లేకుండ నాతురక మహారాష్ట్రసేవకుఁ గూడ నావలకంపెదను. మీరట్లు చేయుదురా" యని మనవి యొనర్చెను. అంతట భిల్లుఁడు, మహారాష్ట్రయోధులు గుడారము బాసి దూరముగాఁ జన, శాయాజీయు జమానఖాను నిట్లు మాటాడిరి

జమా — దేవా! మీరు రాణిగారి విషయమున నేదో సదుపాయమును జేయవలయును. ఆమెకు ముద్దులు మూటగట్టు నొక కుమార్తె కలదు గదా.

శాయా — రాణికి నేను రెండుఁమూఁడు జాగీరులు మాత్ర మిచ్చెదను. నాకు రాజ్యమునంతయు నప్పగించి యిందూరునగరము విడిచి యామె యరుగవలసినది. ఇట్లు లొప్పుకొనకున్న నే నొడంబడికఁ జేసికొనను.

జమా. పాపము దిక్కులేని యాఁడుదానిని మీరింత శ్రమ పెట్టుట న్యాయముగాదు. మరి యే షరతులనైనఁ జేర్పరుఁడు.

శాయా — ముక్తాబాయిని నాకిచ్చి వివాహము చేసిన మొదల నేనామెను రాజ్యమునందుంచి యున్న వస్త్రము లిచ్చి కాపాడెదను.

జమా — పోనీ రాజ్యమంతయు మీ కామె వదలి వేసినచో మీరామె కేమి యిచ్చెదరు? మీ తోడను, మీ భిల్లులతో నేను నామె యుద్ధము చేయఁ జాలను.

శాయా — నేను నొక వేయిరూపాయల మనోవృత్తి నిచ్చెదను. అంతకంటె నెక్కువగా నే నేమియు సదుపాయము నామె విషయమునఁ జేయఁ జాలను.

జమా — ఆమె మిమ్ముఁ బెంచుకొన్నచో మీరు దత్తులగుట కంగీకరింతురా?

శాయా — ఏమో ఆలోచించి చెప్పవలెను. ఆమె నాకుఁ దల్లియగుటకు అభ్యంతరము కాదు.

జమానుఖా నెందుచేతనో కడుదీనముగా మాటలాడుటఁ జూచి శాయాజీహోల్కారు తనకు వారు జంకినారని యనుకొని గర్వించి యంతకంతకు నిర్లక్ష్యముగఁ బల్కనారంభించి యూవన తన బాహుబలమును దాను నుతించుకొని జమానుఖానుతో, "నోయీ నీవాడిన మాటలు మాకు మహానందమును గలిగించుచున్నవి. నీవు మాయెడ నింతభయభక్తులతోఁ బలుకఁబట్టి నిన్నిట్లు విడిచితిమి కాని కొంచెము గౌరవహీనముగాఁ బల్కితివేని నిన్నిక్కడ మట్టు పెట్టుదుము. నీవదృష్టవంతుఁడవు. చెడ్డటక్కరివి. ఎవరిదగ్గ నెట్లు మాటాడవలయునో పరిపూర్ణముగ నెఱుఁగుదువు సుమీ! యని ఖానునకు నిలువలేనంత యాగ్రహము పొడముటచే నాతఁడు దిగ్గునలేచి 'నేను మీపరాక్రమ మెఱుఁగుదును. మీరు చెప్పవలెనా?

యని చూచి రెండుభుజములు పట్టి గట్టిగ నొక్కి చేతిలో నున్న ఖడ్గము నూడఁబెరికికొనెను. తెల్లపోయి శాయాజీ నోరెత్తక యుండ "ఖాను నిన్ను రాణి తీసికొని రమ్మనినది రా" యని నేలకుం ద్రోసి రెండుచేతులు వెనుకకుఁగట్టి గుండెలపైఁ గత్తిమోపి, "దురాత్మా నీవు హోల్కారువా! నిన్నిపుడు నేను దూదమట్టించెద. నీకు దిక్కెవ్వఁడు...." యని యొక్కవేటున వాని నేయఁబోయి యంతలో నిలిచి రాణికాతని జీవముతోడ నుండఁగ నర్పించుట యుచితమని పల్లకిఁ దెమ్మని తన భటునకు నానతిచ్చెను. ఇంతలో నీసు దంభమును జూచి నూతిలోఁ బడిన వాని లాగు శాయాజీ వేసిన కేకలు విని గండాభిల్లు తన మూఁకలం దోడికొని తుపాకులను పరుగుపరుగున వచ్చెను. భిల్లుల చుట్టుపోవగాను సైరింపనోపక ఖాను యొక్క యంగరక్షకసేనలో నున్న ముప్పదుగురు మహారాష్ట్రులు నిరువదిమంది తురకలు నదివరకే తుపాకులలో మందు దట్టించినందున నొకపెట్టున వచ్చి గుడారపు గుమ్మముకడ నిలిచి భిల్లులను లోని కరుగనీయకుండా ప్రవాహము మహారాష్ట్రబలమునకట్టుచే నాఁకఁబడినందున శాయాజీ నిర్విణ్ణుఁడై భోరుననేడువఁ బ్రారంభించి తన్ను వదలుమని ఖాను ననేకభంగుల వేడుకొనెను. కాని ఖాను హృదయము రాజద్రోహుల విషయమున మాణిక్యమువంటి దగుటచే వాని దీనాలాపములు వాని డెందమును కరగింపనేరవయ్యెను. అప్పుడు కుపితులగు రెండువందల భిల్లులకును నేఁబదుగురు మహారాష్ట్ర సైనికులకును ఘోరయుద్ధము జరిగెను. మనుష్యులు మనుష్యులను గొట్టుచుండ ధుమ్ముధుమ్మున

ప్రేలు మహారాష్ట్రుల తుపాకులగుండ్లను రివ్వు రివ్వున వచ్చు భిల్లుల యెమ్ములను నొండొంటిని విచ్ఛిన్న మొందసాగెను. తుపాకినుండి వెడలిన ప్రతిసీసపుగుండు నొక్క నిండుప్రాణమును గొనుటచే దస్త్రైరావ్రచే హానియు కాక శేషించిన నిద్ర క్రియయూ సమయ్యెను. ఆదినమున నూరుగురు భిల్లులు యుద్ధరంగమునకు బలియైరి. ఒక తుపాకి గుండు గండాభిల్లుయొక్క చెవికిఁ దగిలి దూసికొని పోవుటచే నాతఁడు రణరంగమును విడిచి వెంటనే ప్రాణరక్షణార్థమొక కొండగుహలోనికిఁ జనెను. యజమానుఁ డరుగ గొఱ్ఱెదాఁటు వలె భిల్లులందరు నొకరివెంట నొకరరిగి యొకనిమిషములో రణభూమి నిర్మానుష్యముగాఁ జేసి శాయాజీయొక్క హృదయమును గూడ ధైర్యశూన్యమగునట్లు చేసిరి. మహారాష్ట్ర సైనికులు మాతుంగముల భిల్లుల పైఁబడి వారికడనుండిన గొఱ్ఱె కొమ్ములను నేనుఁగు దంతములను మొదలగువానిం దోఁచుకొని యుద్ధాంతమునను జరుగవలసిన పూర్వాచారముగ దోఁపిడున్న దర్శించిరి. తరువాత నొక ప్రాంతపల్లకిలో శాయాజీని గూర్చుండఁబెట్టి జమానుఖా నాస్థానమును విడిచి ప్రయాణము సాగించెను. ఈ ప్రయాణములో శాయాజీ తన యనిష్టదశనుండి తప్పించుకొనుటకుఁ జేత నయినంత యత్నము సలిపి కృతకృత్యుఁడు గాక ప్రాణములు వారి కప్పగించి యీశ్వరునిపయి భారమును వైచెను. జమానుఖాను మూఁడు దినములకు నింబపురమునకుం జని తన ప్రజ్ఞాదికమును దెలియఁజేయ నాతఁడు వానిని బహువిధముల మెచ్చుకొని యొక రత్నపుటుంగరమును బహుమానముగ నొసఁగి

తన యెదుటకు శాయాజీని రప్పించెను. నిర్జీవ ప్రతిమ లాగున బద్ధుడై యున్న వానిని జూచి రాణి, "మా జాతినిట్టియవస్థలో నుంచుట నా కిష్టము లేదు. నాతో సరిసమానుఁడు నాకుమనోవృత్తి నియుగ జాలినవాఁడు ఈతనిని గౌరవింపక యవమానించి నా మనస్సు తాళ దనిపలికి బంధమోచనము జేయించి సమోన్నత పీఠముపైఁ గూర్చుండఁబెట్టెను. ఆ పలుకులను శాయాజీ దమాను ఖాను చేసిన యన్యాయమును గూర్చి రాణితో ముచ్చటింపఁదలంచి రాణి తన పక్షమున నున్నదని నమ్మి యిట్లనియె "మన మిరువురము సమానులము. ఏకకుటుంబములోఁ జేరిన వారమయితిమి. అట్టి నన్ను నాగౌరవము నెంచకుండ నీనౌకరక చేతులు విఱిచి కట్టి యిట్లపుడు తెచ్చుట మీ రంగీకరింతురా? ఈతఁడు నన్ను మీ సన్నిధికిఁ దెచ్చుటలో నీతని గొప్ప లేదు! నేను రావలెనని కోరుచుండఁగదా నను మీచే సన్మానింపబడుటకు నిట్లు పరాభవించినాఁడు. తల్లి అనిమనవి యొనర్ప రాణి తేఁ యూరిచి సరే యావిషయమును నేను విచారణసల్పెదగాక! నీ నాగుడారమును నుండుము. అనియానతిచ్చి విచ్చుకత్తులతో నుండు పచ్చితురకలఁ గావలియుంచి సురక్షితముగ నాతని నాగుడారమున నుంచెను.

ఇరువదిరెండవ ప్రకరణము.

శాయాజీహోల్కారను నామధేయము నొసంగి యీ కుత్తవానినిబయిఁకిఁ దెచ్చుటలో దౌలతరావుయొక్క ముఖ్యో

దేశమొక్కటియు జరిగిన దొక్కటియు నయ్యెను. క్రొత్త హోల్కారునకుఁ బట్టాభిషేక మగుటఁ బ్రజలు వినినతోడనే యహల్యాబాయిని విడిచి తమవద్దకు వత్తురనియు రాణికిఁ గష్టము గట్టరనియు రాణి చేతి రాజ్యము విడిచిపోవుననియు నతఁడు గొంతెమ్మకోర్కెతో నీకార్యము గావించెను. తరువాతఁ బ్రజలు తన మొగము జూచి పోవుటయు గొందరు మరాచారులుమాత్రము తమ్ము జేరుటయుం జూచి దౌలతరావు బెంగగొని రసపుత్రులతోఁ జేరి వారికేవిధమైనసాయము నేయఁ జాలక పట్టినపట్టు వీడవలదని ప్రోత్సాహము సేయ దొడంగి మరల శాయాజీ యొక్క మొగముజూచి భిల్లుల దలపెట్టక యేమి చేసినను రాజపుత్రులే దిక్కని వారినినమ్మి రాణిపయిఁ దిరుగుబాటుచేసిన కొందరనామధేయులమాటలు నమ్మి రాణిత్రాణ దెలియక యట్లు దేశముపై దండువిడియుటకును లంచము దిని గోమాజీరావు సహాయ మొసగెనందులకు దౌలతరావు మాటలు చెప్పుటయే కాని చర్యలు జరపలేనందులకు నుదయపుర రాణావారు మిగుల నొచ్చుకొనుచుఁ బశ్చాత్తాపము నొంది యాదుదానిని గెలువలేకవచ్చినాడని రాజపుత్రకుటుంబములు తన్ను దెప్పునని విచారింపసాగెను. అట్లు పశ్చాత్తప్తులగు మహారాణా వారిపాదసన్నిధి వచ్చినిల్చి ఖేతాశిసింగు నమస్కరించి యిట్లనియె—"దేవా! ఈ దౌలతరావు మన కుండి యేమి లేక యేమి? ఈతనినేఁ సాగనంపరాదు. అదియటుండ నేను దమకార్యమునకుఁ బ్రాణములనైన విడిచెద. నేను గోమాజీరావు మాటలు

నమ్మి నిన్ను ప్రోత్సాహపెట్టి యిటకుం దీసికొనివచ్చితి. అందుచే నేని రాత్రియొక యద్భుతముజేసి తమకు జయము చేకూరంజేసెద. నాకు ననుజ్ఞమాత్ర మొసంగుడు. అనిరాణి చెవిలో నొకరహస్యముజెప్పి యాతనిసమ్మతి వడసి తనప్రయత్నముసం దానుండెను. అంతట నైరాసలము పల్లారెనదని యెఱింగింపనోయన నెండ చండతమూన యగుపడనయ్యెను. దేశమంతయు వేంపి మాడ్చిన శత్రువుమండల మిదెక్రుంకుచున్న దనియుదుఃఖజలధిమునుంగుచున్న దనియుంజాటునా భానుమండల మపర జలధిం గ్రుంకె, శత్రువుల చండతేజంబునంబవెనుక సన్మార్గవర్తులగుధవళయశుల నేకులుందురని వెల్లడిజేయు తెరంగున నంబరమున నక్షత్రకోటులుదయించె. అదికృష్ణపక్షమగుటచే వెన్నెలమాత్రము లేదయ్యె. ఆరాత్రిజాముసతరువాత ముక్తను నిదురబుచ్చి యహల్యాబాయిదగ్గరనున్న యాస్త్రీనిజూచి యమునా! నీకింతవిచారమెందుకు? ఈ యుద్ధం ముగిసినదిక నిక శివనానాను బిలిచి నీకుమారుని వదలించుటకు నేమియభ్యంతరమున్నదో యడిగెదను. నీవిట్లువిచారింపకు. ఆహా! నీకుపుత్రిపిసి మించిన దేదియు లేదుగదా. ఇన్నిదినములుగడిపితివి; ఈ రాత్రికూడ గడుపుము. నాకునిద్రవచ్చుచున్నది. నీవు మేలుకొనెదవా యనియడుగ "నమ్మా నాకు నిద్రవచ్చునా? ఇన్నిదినములనుండి యున్నమెట్టిదో యెరుగవు తల్లీ! నాకుం బుత్రభిక్ష బెట్టవేని యింక మృతినొందుదు సుమీ యమ్మా" యని రాణి పాదములపైం బడి కొంతసేపు విలపించి లేచి తనప్రక్కపై గన్నులు దెరచి పండుకొనెను. అహల్యాబాయియును ముక్త మనఃకంటకమైయోహోయుగగుండె పై

జేయివై చుకొనినిద్రించెను. దౌలతరావు రాత్రి నిద్దుర లేక తన యవస్థ దలంచుకొని యింకఁ దన కెట్టియాసము లేదని యేమి యుందో యని యటునిటు దిరుగుచుఁ గొంతసే పాలోచించి కూరుచుండి యిట్లని విలపించెను. "హా నేనెంత రాజద్రోహము జేసితిని. చేసినవాఁడ నెందునకై వేఱనైతి. ఈ వనపుత్రుండు నన్ను నమ్ముట లేదు ఏ సహాయము వారికి సలుపలేని నావంటి యల్ప యాజకునియందు ... కము వారేల సల్పుదురు? ఆ సమయమైన నాకా శక్తి ... యుండఁ బోవలయును! నా భార్య! హా దుర్గ! దుర్గా! నీ గొంతు గోసి నా గొంతుం గోసికొంటిని. ఇఁక నీసుందర దర్శనమును నీమధురాలాపములు లాలనలును నాకు లేవు. భిల్లులతోఁ జేరి యచ్చట నుండక యేటికచ్చటికి వచ్చితిని? వీరు నన్ను గదలనీయరు. నా భార్య చేసిన హితోపదేశము నా ... దగు వాక్యమును నిరాకరించిన రావణునివలె నిరాకరించి ముట్టి ముప్పు దెచ్చి పెట్టుకొంటిని. నేను జచ్చుచు నిరపరాధియగు శాయాజీ యనుపేరుఁగల యా శత్రు వాని ప్రాణముల నిసి వానిని గోతిలో బడఁద్రొక్కి బిచ్చమెత్తుకొనియైన బ్రతుకకుండఁ జేసినాఁడను. ఇప్పుడో వేళ రాణి పాదములపైఁ బడి క్షమార్పణ జెప్పుకొన్నచో లాభముండునేమో? ఏమినా శక్తి! నావంటి ద్రోహిని రాణి బ్రతుకనిచ్చునా? హా నా ముండ్ల రావా! నాజీవనమును కుసూరుమనుచు నీ వెందున్నావు? హా దైవమా! నేను భాపినగుటచే నాకీమరణముకంటె గడుభయము దయించి యీ మొండిబ్రతుకు బ్రతుకవలెనని యున్నదిగదా" ఇట్లు పశ్చాత్తాపమొందుచుండిన దౌలతరావునొద్దకు హాఠా

తుగా వచ్చి, "నీతోఁ గొంచెము పని యున్నది. రాణావారు నీతోఁ గొన్ని రహస్యములఁ జెప్పుచున్నారు. ఒకమారు కోటబురుజు మీఁదికి రా" అని భేతాళసింగు వానిం బిలిచెను. కోటబురుజు మీఁది కొంటరిగ నేగుటకిష్టము లేనివాఁడయ్యు నెట్లైన దక్షుఁడగా యని సింగు వెంట నిర్ణిమితస్థానమునకు విధిలేక నడచిపోయి దౌలతరావు వెక్కలేక బురుజుపై నెక్కి క్రింది కొకమారు తనదృష్టి బరపెను. వెంటనే మహానరకమువలె నగాధమై యున్న కందకమును దిక్కుని దెసల నావరించిన యంధకారమును మహారాష్ట్రునకు భీతిగలిగించినందున నాతఁడు గడగడ వణఁకఁజొచ్చెను. ఇంతలో భైరవసింగు వచ్చి వానిం గలిసికొని దౌలతరావుపై దాదాపుగ ప్రాణములు లేనివానిగ నొనర్చెను. వానిభయమును జూచి నవ్వి భేతాళసింగు "నీకింతభయమేల? నేను నిన్ను సహాయుఁడగుటకుఁ దీసికొనివచ్చితిఁగాని నీకు హానిచేయుటకుఁ గాదు. అహల్యాబాయి సైన్యమునఁ గలకలము పుట్టినది. వారు పరుగెత్తుచున్నట్లున్నారు చూడుము నా వ్రేలిచాయపై నిదానించి చూడు" అని రెండవ వ్రేలితో రాణిసైన్యమున్న చాయ నాతనికిఁ జూపెను. దౌలతరావు వెఱ్ఱివెఱ్ఱి చూపులఁ జూచుచు వానితో "వారు నాశనపడుచున్నారు పారిపోవుచున్నది నిజమే" యని యుత్తరమిచ్చునంతలో భేతాళసింగు భైరవసింగును మెల్లన గోకెను. తోడనే భైరవరూపుఁడగు భైరవసింగు ఖడ్గమును దీసి యొక్కవ్రేటున సకలసంహారకారణుఁడగు దౌలతరావు శిరమునుఁ దెగవ్రేసెను. మారుమాట

లేక మహాదుష్టుఁడు బురుజుపైఁ బడ భేతాళసింగు నిర్దయుఁడై గుబాలున నాతని నధోలోకమునకుఁ ద్రోసినట్లు కందకములోనికిఁ ద్రోసివైచి వెంబడనే యాతని స్థూలకాయము దడదడ దొర్లుచుండ భేతాళసింగు మహానంద మొందుచు వాని మొండెమును గన్నులపండువుగఁ జూచుచు భైరవసింగుతో "మిత్రుఁడా! లంచముసొమ్ము నసనమే యపహరించితిమని యీ దురాత్ముఁడు రాణితోఁ జెప్పునని నాకనుమానము గల్గి నది. అందుచేత నింతపని చేసినాఁడను. ఇక మనము నేఁడు చేయఁదలంచిన రెండవకార్యమును కరుగుదము రమ్ము" అని బురుజులు దిగి పాణిద్వారము దాటి కోట వెలువడిరి. అప్పటికి సరిగా రెండుజాములయ్యె. ఉభయసైన్యములయందుఁ గావలి గాచు భటులు దక్క తక్కిన వాండ్రందఱు నిద్రాసక్తులైరి. శత్రువులు పరాజితులై రేపో మాపో నింబపురమును విడిచిపోవుట కుద్యుక్తులై యున్నవారని విని యహల్యాబాయి సేనయంతయు నిద్రించుటయే గాక కావలి గాచు యోధులు గూడ నిద్రకు లోఁబడి కునుకుచును నులికిపడి చేతులతోఁ దుపాకులం బట్టుకొనుచు నోడ లెఱుంగకుండిరి. రాణి గుడారమున యున్న యమున యను నాసుందరి ఇమారరోగముచేతనో మరి యెందుచేతనో కునుకు లేక పలుమారు తనగదిలోనుండి రాణి గదిలోని కరిగి యహల్యాముక్తాబాయిని బరీక్షించి చూచుచు గుడ్డతలుపులం దెఱచి యావల కరిగిన యడుగుల చప్పుడగుచున్నదేమో యని యాలకించుచు సుస్థిమితము లేక తిరుగసాగెను. ఒకమారామె వీధిలోనికిరా జమానుఖా నామె యాత్రమును గని యేదియో నేఁడు జరుగనున్నదని

విశ్వసించి నిద్రను విడిచిపెట్టి భద్రముగ నుండి యామె లక్షణములు మెలఁకువతోఁ బొడఁగనుచుండెను. ఆమె నాలుగుసార్లు గుడారముయొక్క వెనుకగుమ్మము దాఁటి యావల నిల్చి యేరిని గానక గుడారమున కరిగి కొంతసేప చ్చట విశ్రమించి యైదవసారి గుమ్మము దాటినప్పటి కామె పాదము కేదియో తగులుకొనెను. సర్పము కాలిని జుట్టు కొన్న దేమోయని భయపడి తొందరతోఁ గాలువిదలింప మెత్తని యామె పాదములకు దృఢమైన మనుష్యదేహము తగిలెను. అది యేమని యామె వంగిచూచి నొక మనుష్యుఁడు మెల్లఁగా "నేను, భయపడి కేక వేయకు. యమునా లోపలికి రా" యని పలుకఁగ నామె తొట్రుపాటుతో వచ్చి నావా వచ్చినావా లోనికి రాయని తానును ముందు గుడారముఁ బ్రవేశించెను. వెంటనె యామనుష్యుఁడును తనతో వచ్చిన తన మిత్రుని గూడ లెమ్మని యిరువురును యమున యున్న స్థలము జేరిరి. "యమునా! బోగముదాన వనన్న నీవే భోగముదానవు. నిన్ను నే నుంచుకొన్నందుకు నాసొమ్ము నీ వింతకాలము దిన్నందుకు నాకీ రాణిగుడారము ప్రవేశింప వీలు చేసితివి. వెనుకవచ్చినచో మనుష్యుని విగ్రహము నావ వాలు కన్పించును నేను పీఁనుగు నేలఁ బండుకొని దొర్లిదొర్లి వచ్చినాము. [illegible] కృత్యముల మగుడుము. ఐనను దైవ మేసు చేయునో యని యమునయొక్క సద్దంపుచెక్క లద్దములు ముద్దుపెట్టుకొని లోపలికిఁ దమ్ము దీసికొని పొమ్మని యామె నడుగ నామె మార్గప్రదర్శకురాలయి వారి నహల్యయున్న గుడారమునకుఁ దీసికొని పోయెను. వీరిరువుర

యమునాసమేతముగ లోనికరుగు నప్పుడే నారియొక పురుషుఁడు జోడుతుపాకులను మందుకూరి సిద్ధముగ నుంచుకొని యహల్య నిద్రించు గుడారమునకు వెనుకప్రక్కనున్న గుమ్మముచాటునఁ బొంచియుండెను. క్రొత్తపురుషుఁడొక బ్రభయుఁడు గుడారము నంతయుఁ బరికించి యొక మెత్తని పాన్పుపై శరీరమును మరచి జన్మాంతరాయము దలఁచుకొని వలువరించు ముక్తాబాయి ముఖారవిందముం గాంచి సేన కీర్క జోలికిఁ బోవను. ఇవ పసికూన యగు యామెను గెలిచి గాఢ కార్యాంశములఁ బలువరించుచున్న నోకమూ బ్రహ్మచర్య వ్రతము జరవుటఁ దెలియఁజేయు నొక చాపపై స్వేద బాహువు తలగడఁ జేసికొని పవ్వళించిన రాణిం జూచి, "యీమెయే మన రాణావారి హృదయశల్యమగు నహల్య. ఈమెను గడతేర్చెద" నని వెండిదీప స్తంభముపై వెలుఁగు దీపిక నుఫ్ఫున నూఁదివేసి యహల్యకు దగ్గర వచ్చి గుమ్మము ముందర కావలి యుండుమని రెండవవాని కానతిచ్చి మొదట ఖడ్గసాధనమున నామెను దునుమునఁ దలఁచి కత్తి యెత్తెను. కాని యొక్కపోటున కామె చావవచ్చుఁ జావకపోవచ్చు. చావకుండినచో నల్లరి యగుఁ జుమీయని యమున నను యానుకూలముగఁ జెప్పిన యాలోచనను బట్టి యాతఁడు తుపాకి నుపయోగింపఁ దలఁచెను. ఆ పురుషుఁడు తుపాకి బారు చేసికొని రాణియొక్క కుడివైపున మోకాళ్ళు నేలవాల్చి కూరుచుండఁ నాతనికి సరిగ నెదురుగ యమున సమయమునకు రాణిని గదలకుండఁ బట్టుకొనఁ దలఁచి రెండవప్రక్కను గూరుచుండెను. అంతట నాతఁడు తుపాకి రాణిగుండెపై గురిపెట్టి

ముంగోకరంబు నెమ్మకొనుతను గొట్టినచో మరల మాటాడక పరలోకయాత్ర కామె వేంచేయునని యాగురి మార్చి కొనుత కుంగురిబెట్టి జాగ్రత్తయుని యమునతోఁ జెప్పెను. ఆవల రెండు తుపాకులు గైకొన్న పురుషుఁడు కూడ రాణివైపే గురినిల్పి తెప్పవాల్పక చూడసాగెను. యమునయు మెల్లగ నహల్యాబాయిపైఁ జేతులు వైచెను. వైచిన తక్షణమే గుభిల్లుమని తుపాకినాదము వినఁబడెను. ఆ ధ్వనితో దద్దరిల్లి మహారాష్ట్ర సైన్యమంతయు నిద్రనుండి ప్రబోధింపఁబడి శివనానా, తుకాజీ హోల్కారు మొదలగు సేనాపతులు సకలయోధులు కలవరపడి లేచి హాహాకారములతో రాణి మృతినొందినది రాణి మృతినొందినది యని యఱచుచు నామెగుడారమును జేరిరి. సైనికు లందరు నాక్రందన ధ్వనులతో నానాముఖముల నుండి రాణిగుడారముపై పరుగసాగిరి. శివనానా కన్నీళ్ళతోఁ గావలివాండ్రఁ దిట్టుచుఁ గొట్టుచు మీయజాగ్రత్తచే నేఁడు రాణి చచ్చినదిరా దున్నపోతులారా వెధవలారా పశువులారా మిమ్ము నందరఁ జంపెదను జూడుఁడీ. అయ్యో యని దుఃఖించుచు లోనికరిగి దీపముదెప్పించి యతిదీనముగఁ బడియున్న యొకస్త్రీ శవమును గాంచి యోతల్లీ! యని యామెపైఁబడి గోడువనారంభించెను.

ఇరువదిమూఁడవ ప్రకరణము

అహల్య మృతినొందినవార్తఁ శ్రవణాంతకరముగ విని శాయాజీ హోల్కారు తనకింక సింహాసనము దక్కి యీయఁబడునని యాసజనించఁదని గుర్తెఱిఁగి తలఁచి, "యామెను నేను దహనము సేయవలెను. సన్నిహితజ్ఞాతి యుండఁగ మరియొకఁడు వల్లకాదు. నన్ను వదలండి" అని భటులను వేగిరపెట్టెను. కాని జాగరూకులై వారతని వామనభట్టునుగాని విడువరైరి. శాంతముగను నిదానముగ నాలోచనమునకు బుద్ధికెక్కునటుల శాజీహోల్కారు గుడారమునఁ బ్రవేశించి యేడ్చుచున్న శివనానాను గనుఁగొని వారించి యాస్థానమును బరికించి తన గంభీరస్వరముతో నిట్లనియె "రాణిగారు సురక్షితులై యున్నారు గడబిడ వద్దు. భయము లేదు. ఈ యమున చచ్చిపడియున్నది. అహల్యకు నురాదనపుత్రుఁ డొకఁడు కూడఁ బడిచచ్చినాఁడు. ప్రాయశః వీఁడు ఫేతాళసింగయియుండును నూరకొనండి" యని కలఁకఁ బ్రజలు నిశ్శబ్దముగ నుండిరి శివనానా యామాటల నాలకించి యాశ్చర్యముతో నా రెండుశవములను నిదానించి చూచి కల వరపాటుచే లేచి పడిసిన బాలహరిణమువలె నోటమాటలేకయున్న కాఁతువీఁపుపైఁ జేయివైచికొని కూరుచున్న యహల్యనుగాంచి, అమ్మా మీరు బాగున్నారా యని పాదములపై బడి రోదనము చేసెను. రాణి వానిపైఁ దనచల్లనియభయహస్తమువేసి, యీ ప్రాణదాన మెవఁడుచేసెనో కాని నేనిగడి

యిపరకు బాగున్నాను. తనకుమారుని నీవు చెరలోఁ బెట్టితి వనునొక వంక బెట్టుకొని యీయమున దురాత్ములగు శత్రువులచేఁ జంపఁబడినది కాఁబోలు నేనది యెఱుఁగక దానిమాటను నమ్మి లోనననుంచినందుకు నాపనిబట్టినది. వీఁడేనా భేతాళసింగు వీనినిగూర్చి పలుమారు విన్నదానను. వానిచావునకే వాఁడిందువచ్చెనని పలికి తానును ముక్తయు సుందరకగుపడుటకు గుడారము ముందరకు వచ్చి నిలిచి వెలుతురు వచ్చుటకు నెగళ్ళు వేయించిరి అప్పుడు రాణి సజీవురాలయి యున్నదని తెలియుటచే రాయజీకిసలువున ప్రాణములుపోయెను. అప్పుడు తుకాజీహోల్కారు రాణితో, "అమ్మా! యీమహోపకారము జేసినవాఁడు మనజమానుఖాను యుండవలయును. ఏడీ యాతఁడెక్కడనున్నాఁడు కాఁడేమి? యని నలుదెసలఁ జూచి యాతనింగానక యాతఁడొకవేళ శత్రువులచేఁ జిక్కెనేమో యని భయపడసాగెను. అంతలో వారియెదుటఁ జుట్టుజరీపట్టెలుగల యెఱ్ఱనిలపాగ జుట్టుకొని పచ్చపట్టువరాయి సర్వపట్టు నిలువుటంగీ తొడిగికొని తెలసూరాకారము నెఱ్ఱ వెలుతురులో నొకచింతకాంతినొంది ముద్దుమూటఁగట్టు నొక క్రొత్త విగ్రహము నిలిచెను. అంద ఱాశ్చర్యనిమగ్నమానసులై వాని మొగమును జూచి "ఏమిది! శ్యామసుందరదత్తిట్లువచ్చినాఁడేమి? నీవింత కాలము నెచట నున్నావోయి యని యడిగిరి. అహల్య వానిని దప్పక చూచి నీవిక్కడనే యున్నావాయని వానిఁ బలుకరింప "అమ్మా! నిరపరాధి యగు శ్యామసుందరుఁడే జమానుఖాను సుఁడీ" యని యేలికకు నమస్కరించెను. ఆనంద బాష్పములతో వానినెత్తి రాణి "నాయనా! నీ

మూలమున శాయాజీ మాచేతఁ బడినాఁడు. నీ మూలముననే నేనును గూఁతురును భేతాళ సింగుపాలఁ బడక బ్రతికితిమి. నిరపరాధినగు నన్ను పహారాతుకముగ సరిదీయుటకు యత్నించి తుదకు రాజ్యమునుండి వెడలితిమి. నాయందు రాగము నీవు నైతికఁదగఁ జూపితివా నాయనా” యని యూరడించి మందమంద మృదువాక్యములతో లాలించెను. శ్యామసుందరుఁడు నామె కాళుల చేరి “అమ్మా! నే నెప్పుడును రాజభక్తి యందుఁ దీసిపోని వాఁడనే. నే నాదినమున సరిదీయఁ బనులకు సిద్ధముగ నుండియు జస్వంతరావు గారి వసంతగృహమున వారిఁ దరిఁ జేయు దురని మీకు పత్రము పంపితి. అంపి వల్లనే కదా మీరు వారలం బట్టుకొనఁ గలిగినారు” అనెను. ఆ మాటలు విని యచ్చట నున్న వారందఱు నాశ్చర్యము నొంది దత్తుగారొక్క రాజభక్తిని వేనోళ్లఁ బొగడసాగిరి. ఇంతలో నీలాహాము నాఁకించి రాధాకాంతరావు వినయసంభ్రమములతో నలిక యెదుటకు నరుగుదెంచి చేతులు జోడించి “అమ్మా! ఇదే రాధాకాంతుఁడు. కనువిచ్చి చూచి రక్షింపుమీ” యని దేవి వాని మొగమును జూచి నీవు రఘునాధరావును విడిచినావేమని యడిగెను. తనపై రాజద్రోహమును హేయమైన నేరమును స్థాపింపఁ బడినందునఁ గోఁకులనుండి కన్నీరు గారఁ దన వృద్ధశరీరము వడఁక నతఁ డిట్లనియెను. తల్లీ! గోమాజీరావు నందు మీకు మిక్కిలి నమ్మకము కలదు గాని యాతఁడు ద్రోహి. అతఁడు తన ప్రతికక్షులఁ జేరి కృతఘ్నుఁడ నగు నన్ను మీసన్నిధినుండి సాగనంపఁ దలంచి రఘునాధరావు వచ్చుచున్నాఁడని మీతోఁ జెప్పి నన్ను దూరదేశమున కం

పెను. నేనెంత కాలము కనిపెట్టుకొని యున్నను రఘోబాకాని యాతని బలము గాని నామీఁదికి రాదయ్యెను. తుదకొకఁడు దండెత్తి రానిశ్చయించుకొనలేదని నాకుఁ దెలిసినది" రాణి చెవుల కీమాటలు వినిపించినతోడనే విశేషాశ్చర్యమొంది రాధాకాంతునితో "సరే! నీవు దత్తు నన్యాయముగ వదలి పెట్టుమని గోమాజీరావునకు లేఖ వ్రాసినావు. తరువాత రఘునాథరాయునివద్దనుండి నీకు వచ్చిన జాబుకూడ మాకు దొరకినది. అందుకేమి యుత్తరము చెప్పెదవు" అని ప్రశ్న వేసెను. ఆప్రశ్న విని యుత్తరమీయలేక యొకకొంతసేపు తత్తరపడి యెట్టకేలకు నాతఁడు, "నేను గోమాజీరావునకు జాబులు వ్రాసినానా! రఘునాధరావునద్దనుండి నాకు గమ్మవచ్చినదా? అమ్మా! మీరెంతవరకు మోసపోయినారు! నాపై నసూయ గలిగించవలెనని గోమాజీరావు స్వయముగ వ్రాసియో మరి యొకరిచేత వ్రాయించియో యీజాబులు మీకుఁ జూపినాఁడు. జాబు జూడవచ్చినచో వ్రాఁత యెవరిదో చెప్పెదను" అని విన్నవించెను. విన్నవింప రాణి యారహస్యము వినవలెనను నాత్రముతోఁ దనకు మున్నిచ్చిన గోమాజీరావు సంబంధము లగు రెండులేఖలు రాధాకాంతునిచేతి కిచ్చెను. ఆ యుత్తరములు జదువుకొని రాధాకాంతరావు తనయేలికతోఁ దల్లీ యీవ్రాఁత వామనభట్టుది. వానిచేత వ్రాయించి గోమాజీ మిమ్ము మోసపుచ్చినాఁడు. వామనభట్టువల్ల గొన్ని రహస్యములు బయటకు వచ్చునని పలికెను. తమచేతఁ జిక్కియున్న వామనభట్టును రప్పించి రాణి వెంటనే యాయుత్త

ములఁజూపి యని యెవరి వ్రాతయని యడుగ నతఁడు గద్గ
స్వరుఁడై యీవ్రాఁత తనదని యొప్పుకొనెను. అంతట
శ్యామసుందరదత్తు భట్టు దొడిగికొన్న యంగరకా జేబులో
వెనకే యున్నయొండి మరియొక జాబును దీసి రాణికిచ్చెను. వింత
తరువాతవింత బయలుదేరుటచే రాణి కోపమునాఁపుకొని
నవ్వుచు నా యుత్తరము నీక్రింది విధముగఁ జదువసాగెను.
"గోమాజీరావు ఖేతాళసింగునకు వ్రాయున దేమన మీకు
నింబపురికోట స్వాధీనమగునట్లు నేను సకలసహాయములను
జేసియుండ నాకీయవలసిన సొమ్మునిచ్చుట మీకింత కష్టముగ
నున్నది. మీరు వచ్చునప్పటికి మహాధీరుఁడైన రాధాకాం
తుని మంచియుపాయముచే, దూరదేశమున కంపితిని. ఆ
విశ్వాసమైన మీకు లేదు. ఈయుత్తరమందిన తక్షణము నా
సొమ్ము నాకంపుము" అని రాణి చదివిన యాలేఖను విని
తుకాజీ శివనానా మొదలగువారు దత్తు, రాధాకాంతుఁడు
నోరెత్తలేక కొత్వాలు చేసిన ద్రోహమునకు సిగ్గుపడి
మిన్నకుండిరి. రాణి వారింజూచి నేనింతకాలమును క్రూర
భుజంగములమధ్యఁ గాపురము జేసితిని. ఇంతింత దుర్మార్గు
లుండు దేశమున కెన్నిసేమము గల్గును. రాజపుత్రులు నింబ
పురిపై వానిమాటలు నమ్మివచ్చినారు. ఈఖేతాళసింగు నా
ప్రాణములు దీయఁ దలంచుటలోఁగూడ గోమాజీయొక్క
యాలోచన యుండవచ్చును సుమీ యనెను. అనవుడు
మెల్లగా, అమ్మా! గోమాజీరావుగారు నకా

లన్నియుఁ జెప్పినాఁడు. నేను గడుబీదవాఁడనై తినుట కన్నము లేక యీతఁడు చెప్పినపనిచేసి పొట్టబోసికొనుచుంటిని గాని నే నేలినవారి మీఁదఁ గక్షబూనువాఁడ వీరిలోఁ జేరలేదు. తమ పాదరక్షలు మోయుటకైనఁ దగని బీదబ్రాహ్మణుఁడను. నేను దప్పుఁ గత్తికట్టుట కెంతవాఁడను. నన్ను క్షమింపుము తల్లీ యని వేఁడుకొనెను. ఇది యంతయు నప్పటికి జాముకోడి కూసెను. రాణి నిద్రాభారముచే నలసి సుందరకు సెలవిచ్చి ముక్తతోఁ గూడఁ దాను నిద్రింప నరిగెను. చిరకాలమునకైన నిస్సహాయమగు మనమునకు బాధాశాంతులను శ్యామసుందరత్తును నానందభరితాంతరంగులై నిద్రపోవక తమ కష్టములు చెప్పుకొని యామిగిలిన రాత్రికాలమును గడపిరి ఆరాత్రి భైరవసింగు తప్పించుకొని పారిపోయి కోటజేరి ఫేతాళసింగుయొక్క దుర్మరణవార్త రాణావారికి విన్నవించెను. రాణావారావార్త విని ఫేతాళసింగుతోఁ దమయానయుఁ దుదముట్టిన దని యెరింగి ప్రాణములతో నింబపురము విడిచి యుదయపురము ప్రవేశించుట యుక్తమని యోచి మరునాఁడు రాత్రి భేరీభాంకారాదిధ్వనులు గట్టిపెట్టించి చడిచప్పుడు లేకుండ హతశేషమైన సేనలతో గోటవదలి పారిపోయెను. అర్ధరాత్రి శూరశిఖామణులగు రాజపుత్రులు చేసిన తెగువ నుదయమున నవార్త విని సంతసించి రణదుందుభి నాదములు తన విజయవార్తఁ జాటుచున్నతధ్వజములు దనయాన్నత్యం దెలుపఁగ నాకరముచందమున మహాఘోష

సమేత మగు సేనలతో నుభయపార్శ్వముల ముఖ్య సేనాధి పతులు గొల్వ రా, నహల్య నింబపురికిఁ బ్రవేశించెను. అటుమహోత్సవమున నానందబాయి యొకనాఁడు హృదయమునఁ నింటఁ బ్రాపించని జేకొనుచుండఁగమును పోసారి. తెగుమ్మ ములో నొకపిల్లకి దగెను ఆసనముగముగాఁ బిల్లా నాకు వచ్చువా రెవ్వరని సంశయముఁ గలిగి యానందబాయి చూచుకొన వచ్చి చూచునప్పటికి మొల్లఁ బిల్లకు తగి గొలు విలాసవతి యానంద కేలుచాఁగవచ్చి యామెను గౌఁగిలి చుకొనెను. ఆనందబాయి యామె నొక్కసారి కన్నులెత్తి యొది "కమలా! నీవు బ్రతికి యున్నావా? నిన్నుఁజూచినా కానందమగుచున్నది. నీవు చచ్చినావని దీని వని లోకులు చెప్పుకొన్నారు మాదత్తుడు కూడ రాష్ట్రమునుండి వెళ్ళఁగొట్టబడె. వాఁ డేమైనాఁడో నాకుం గనరాదు" అని కంటఁ దడి పెట్టుకొనెను. శ్యామసుందరదత్తు నకు భయము లేదని కమల యామె నూఱార్చి మాతమ్ముఁడు మార్గాయాసముచే డస్సినాఁడు. వానికిఁ గొంచెమన్నమును బెట్టఁగలవా యనుచు నడుగ నానంద యానందమున వాని కన్నము బెట్టెను. బాజీరావు భోజనము సేయుచుండఁగఁ గమలయు నానందయు నిట్లు మాటాడిరి.

ఆనంద—నీ తమ్ముఁడు నిన్నెచటఁ గలిసికొన్నాఁడు? నీ వెందుండి వచ్చినావు?

కమల—నా నిమిత్తము మాయమ్మ మాతమ్ముని నిట కుఁజంప వాఁడదృష్టహీనుఁడై భిల్లులచేతఁబడి రెండుసారులు చావు దప్పించుకొని యిట్టటునుండఁగ నేను రాణిదగ్గర నీతి

యాసు వేషముతో దాసిగనుండి దైవయోగమున భిల్లులచేతఁ బడితిని,

ఆనంద—అయ్యో! ఆదురాత్ముల చేతినుండి యెట్లు తప్పించుకొన్నావు?

కమల—అక్కడ శాయాజీహోల్కారను నగాము ధేయుఁడొకఁడు నన్ను బెండ్లిగూడవలయు నని యత్నించు మేము వానిని మోసముచేసి యిటకు వచ్చినాము. బాజీరావు నాతమ్ముఁడు గాఁడను కొని యాదురాత్ముఁడు తనకొరకు నన్ను గూర్చి పీనిద్వారా ప్రయత్నించి నన్నుఁ దనకు నను గూర్చినపక్షమున మాతమ్ముని జెరవిడిపించునట్లు వాగ్దానము చేసెను. నేను మగవేషము వేసికొని రాత్రి శాయాజీని దర్శించునట్లు నిర్ణయింపఁబడినందున నేను మగవానిలాగు దాఁడిగి కొని యుంటిని అక్కడు మూర్ఖుఁడగు శాయాజీ ముందుగ నా తమ్ముని జెరవిడిపింపఁ దలంచి పల్లకిఁ దెప్పింప నే నాపల్లకిం గూరుచుంటిని. మగవేషముతో నున్న నాకు నాతమ్మునకును భేద మేర్పరచుట కష్టమైనందున మాతమ్ముఁడే పోవుచున్నాఁడనుకొని యామూర్ఖుఁడు నన్ను విడిచిపుచ్చెను. తరువాత మాతమ్ముఁడు వానిమొద్దకరిగి వాని నొక్కపోటు బొడిచి యాస్థానము జాసి ముందు పయనముచేయు నన్నుఁ గలిసి కొనెను వింటివా మాయవస్థ నాఁటి నీయుపాయము ప్రకారముగ నేఁటివరకు నేను వర్తించుటచే నాకు మానహాని వాటిల్ల లేదు.

ఇట్లు వారు పరస్పర ప్రేమచేఁ గష్టసుఖములఁ జెప్పుకొనుచు నాదినమును గడపిరి. వారల యుత్సాహము గొప్పదిగను ఉండెను.

ఇరువదినాల్గవ ప్రకరణము

వామనభట్టు రాణిశిబిరమునఁ జిక్కినాఁ డనువార్త వినినతోడనే గోమాజీరావు తనగుట్టిఁక బయలఁబడునని తెలిసి దారపుత్రాదుల విడిచి యుద్యోగము మానుకొని నాఁటి యర్ధరాత్రియందు నిందూరునగరము బాసి పలాయనుఁ డయ్యెను. ఎక్కడికరిగినాఁడో వాని సేవకులుగాని దారపుత్రాదులుగాని యెఱుఁగరు. గోమాజీ యధికమయిన యాశయు స్వల్పమైన ధైర్యమును గల పిరికి మహారాష్ట్రుఁడగుట నతఁడు తన చర్యల భరింపనేరక దేశములపాలయ్యెను. యశ్వంతరావు భిల్లుల నందర నాశనముజేసి కృతకృత్యుఁ డయ్యెఁగండా భిల్లు దొరకమి నిండారు సంతోష మొందక కొండలు, గుహలు, అడవులు, వాగులు సంచరింప సాగెను. దేశమును గొల్లగొన్న భిల్లులును శాయాజీతోఁ జేరిన భిల్లులును దాదాపుగ హతు

ల బలముచే నితర భిల్లులు భయకంపితులై దోఁపిటను తలంపు విడిచి వ్యవసాయములు జేసికొనుటయు బిచ్చమెత్తుకొనుటయు నారంభించిరి. కొందఱు దొంగతనములు మొదలగు వాని మాని మారువేషములతో జనులయొద్ద సేవకులుగాఁ బ్రవేశించి పొట్టబోసికొనసాగిరి. అందుచే గంగాభిల్లు చిక్కుట యసాధ్యమని జస్వంతరావు నిరాశనొంది తుద కల్లె రాణికి లేఖ వ్రాయ వాని నప్పగించినంగాని ముక్తాబాయి నిచ్చుట లేదని రాణి యుత్తర మంపెను. ఇదివరకు పడిన శ్రమ యంతయు వ్యర్థమైనదని గంగాధరుఁడు మరలఁ బ్రయత్నము సేయుచు గోసాయీలను బైరాగులను రప్పించి యెవ్వరియందుఁ దిరుగునెడ వారికి గంగాభిల్లుఁ డెక్కడైన గానంబడునేమో యని యరయుచు నానాశ్రమ లొందుచుండెను. అతఁ డొక నాఁడు మహేశ్వరమున కరుగ నచ్చటి జనులెల్ల నొకమహాత్ముఁడు గ్రామమునకు వచ్చినాఁడనియు నాతఁడు గంగాసింగతి నెఱిఁగింపవచ్చు ననియుఁ దెలిపిరి. "ఇట్టి మహాత్ములు నెందఱినో నేనివరకుఁ జూచినాఁడను. ఎవరును నాకు వాని జాడఁ దెల్పరైరి" అని తిరస్కారముగఁ బల్కి తన బసకుఁ జనియెను. అయినను మఱుపు తాళిక మధ్యాహ్న మొకసారి

యామహాత్ముఁడు జయదేవుని మఠమున కరిగి యాతని దర్శిం
చెను. గాని యాతఁడు మౌనముద్రాధరణ మొనర్చియుండ బయు
రాగి చూచుటకే నాతని నితఁడు పలుకరింపకయే యింటికి
వచ్చెను. రాత్రి జపము ముగిసిన తరువాత నా బయురాగివచ్చి
యు కాని హిందీకీర్తనలు పాడుచు శ్రీకృష్ణుని యమునావిహారము
లు రాధాసరసమును స్తవమొనర్చి యానందించుచుండ నచ్చటికి
మరియొక బయురాగి వచ్చి తన సంచి యందు దింపుకొని
మొదటివాని నడిగి గంజాయి కొంచెము గ్రహించి పీల్చి మహా
రాష్ట్రభాషలో వల్లభాచార్యస్తవాదు లగు పాటలు పాడ
సాగెను. ఇట్లిరువురు వినుచు వచ్చువరకు భగవద్ధ్యానము చేసి
తమతమ కంబళములపైఁ దాము పవ్వళించిన తరి రెండవ
బయిరాగి మొదటివానిని బలుకరింప మొదలుపెట్ట నాతఁడు
మౌనభంగ మగునని కాఁబోలు పలుక నిష్టపడక పదిప్రశ్నల
కొక్క యుత్తరముఁ జెప్పుచు నిద్రింపఁ జొచ్చెను. రెండవ
వాఁడు విధివిరామము లేక ప్రశ్నలడుగఁజొచ్చుటచే నాతఁడు

విసిగి లేచి కూర్చుండి నీ వెన్ని క్షేత్రములు దర్శించితివో యన్ని యడుగు మని కోపముతోం బలికెను. అప్పుడు వారి కిట్లు సంభాషణ జరిగెను.

రెండ—మీరు నామీందం గోపపడవద్దు. గోసాయీజాము. మనలో మనము చెదోండు వాదోండుగ సంచరించిన నన్ను నెవ్వరందురు. నీవు క్రొత్తగ సన్యాశ్రమమును స్వీకరించితివి. మీరు మహాత్ములు. నాకుపదేశ మేదైనం జేయుండు.

మొద—నాకు మంత్రములు రావు. రామా రామా యనుమాట తప్ప నా కేమియు రాదు.

రెండ—మీ రేయే తీర్థములు తిరిగినారు. మి మ్మెక్కడనో చూచినట్లున్నది.

మొద—నేను ప్రయాగ, కాశీ, గయ వెళ్ళినాను. నన్ను నీ వందుం జూచితివా?

రెండ—అయ్యా! యీదినములలో బైరాగులకు సన్యాసులకు దేశసంచారము కష్టముగ నున్నది.

మొద—అవును. ఈ దేశమున మిక్కిలి కష్టము. జస్వంతరావు బయలుదేరి ప్రతిసన్యాసిని బిలిచి గండాభిల్లును నీ వెరుంగుదువా యని యడుగుచుండును. అందుచే సన్యాసులు తమకుం దెలియక పోయినను వానినుండి తప్పించుకొనుటకు నేదో యబద్ధము చెప్పుచుందురు.

రెండ — నన్నా విషయమై యాతఁ డడిగినాఁడు. నేనే మీయొద్ద చెప్పలేదు కాని మీరు చాలదేశములు తిరిగినారు. మీరెక్కడనైన గండాభిల్లును జూచియుంటిరా? పోనిమ్ము వానిజాడ కొంచెము నాకుఁ దెలుపఁగలరా?

మొద — నాకు గండాభిల్లు కనఁబడలేదు. ఆతని విషయమై వేరే ప్రయత్నించుటకంటె మహేశ్వరమునకు సమీపమున నున్న ఋషిని పట్టుకొన్న నన్నియుఁ దెలియును. ఆ ఋషియు గండాభిల్లుఁడును నొక్కటే. భిల్లుల కాలోచన మతఁడే చెప్పి వారి నింత దూరము దెచ్చినాఁడు.

రెండ — అట్లనా. ఆ ఋషియే వారిపక్షము చెప్పిన పక్షమున నిష్కారణముగ మొదట కట్టబడిన గండాభిల్లు వాని కుటీరము నుండి యెట్లు పారిపోయెను? ఆ ఋషిని పట్టుకొని యురిదీయింపఁ బ్రయత్నింతము. కాని గండాభిల్లు యెట్లు పారిపోయెనో చెప్పఁగలరా?

మొద — అయ్యా! నాకెందుకు. గోడలకుఁ జెవు లుండును. ఈ సంగతులు పైకిఁ బొక్కిన నెడల యెరుఁగని మన లనుబట్టి యహల్యాబాయియు జశ్వంతరావుగారును బాధ పెట్టుదురు. మన మా సంగతులు చెప్పుకొనవద్దు. రాజులతో పసి పాముతో చెలగాటము.

రెండ — ఆ మాటనిజమే కాని యీ సంగతులు నేనెవరికిఁ జెప్పను. ఊరూరఁ దిరుగు సన్యాసులము. మనకిట్టి వెందుకు? వినవలెనను కోర్కెచే నడిగితిని. మీకిష్టమైనచో జశ్వంత రావును నేనెరుఁగుదును గనుక వానితోఁ జెప్పి ఋషిని శిక్షించు నట్లు జేసెదను. ఇష్టము లేనిచో నదియు మానెదను.

మొద — నరాధముఁడైన యీ ఋషిని శిక్షించుట నా శిష్టమే. మన రాణీ వినయమై సాహసము పనిచేసి దొంగల పట్టుకొనుటకుపోయిన మొదల మనస్త్రీలు కెందరు. ఆమె సదా వృత్తులిచ్చి మనలను రక్షించుట యెందుకు? ఆఋషిసంగతి ప్రయాగలో నొకనాఁడు తులసీదాసు మఠములో నొక గోసాయి చెప్పఁగా విన్నాను. అది చెప్పెదను విను. వాఁడు ఋషి కాఁడు. మూఁడవ పానిపట్టు యుద్ధమున వీఁడు మహారాష్ట్రులలోనుండి సగము యుద్ధమైన తరువాత తురకలపక్షమునకుఁ దిరిగిపోయినాఁడు. తరువాత తురకలు గెల్చియు వీని నిరాకరించుటచే మనల పీష్వా రాజ్యమునకు నరిగినచోఁ దనను చంపుదురని యీ హోల్కారు రాజ్యమున నున్నాఁడు. వీని పేరు మురారిపంతు. మిక్కిలి వృద్ధుఁడనని చెప్పుకొనును గాని యంతవయస్సు లేదు. తా నెరుఁగుదు నన్న విషయముల నెరుఁగఁడు. వయస్సునుబట్టియు వీనియందు గౌరవము గల్గి మాటలనుబట్టి భక్తి కలిగి ప్రజ లీతఁడు గతానాగతవర్తమానవేదియని యనుకొని వానితో సర్వకార్యములలో నాలోచనము సల్పుచు మోసపోవుచువచ్చిరి. రాధాకాంతరావు మొదలగు బుద్ధిమంతులుగూడ వీనిచే మోసపోయిరి. వాఁడు భిల్లులకు సాయమై దేశములు దోఁచించినాఁడు. కొడుకులు లేరని దిక్కులేని వాఁడనని నాఁడు చెప్పుకొనునే కాని కొంకణ దేశములో వీని కొడుకులున్నారు. భిల్లులతో స్నేహము జేసి వారిచే నూళ్ళు దోఁపించి యీసొమ్ము బిడ్డల కంపును.

రెంప — ఆహాహా! ఎట్టిచిత్రము నేఁడు విన్నామండీ. మీరు రాణికి నాప్తులుగదా! కాని గండాభిల్లెట్లు పారిపోయి

నాఁడో తెలియఁ జెప్పినారు కారు.

మొద—ఆహా! అరే మఱచిపోయినాను. నాఁడు ఋషికుటీరమునఁ జేరి దత్తు దొంగవానికిఁ డ విడిచి యెక్కడికో యురుగ ఋషియొకగొల్లనిచే దావుననున్న భిల్లులకు వర్తమానమంపి మువ్వురను రప్పించి గండాభిల్లును దోఁచుకొని పోయినను. వారు కావలిగాచు బంటౌతును జంపి గండాను వదలించుకొని పోవుచుండ ఋషి తనమీఁద దత్తును గని మానము లేకుండఁ దన్నుఁ గూడఁ గాలుసేతులు గట్టుమని కోరి తన బుద్ధి ప్రకారమే బద్ధించుఁడె. అంగోటియుక్తి చేయఁ బట్టి నాసి దొంగతనము రాణియు దత్తును బట్టుకొన లేరైరి.

ఈ పలుకులు విని రెండవయోగి యెందుచేతనో మితములేని యానందము నొందుచు "మీరు సాక్షాత్తు విశ్వేశ్వరులు. రాణి మీయెడల మిగులఁ గృతజ్ఞతగ నుండును సుండీ" యని పలుక నాతఁడు "మీరు ఋషిని బట్టుకొన వచ్చును. కాని యీ సంబంధమున నా పేరు చెప్పఁబోకుఁడీ. నాసిష్టలు తపములు చెరుపుకొని నేను సాక్ష్యములకుఁ దరుగ నేర" నని పలికి యప్పటికి రాత్రి యతిక్రమించుటచే గుఱ్ఱు పెట్టి గాఢముగా నిద్రపోయెను. రెండవయోగి నిద్రరాకుండ రామస్మరణ జేసికొనుచు మేల్కొనియుండి మొదటివాఁడు నిద్రించిన వెనుక వానిదగ్గర జరిగి మొగముపై మొగముపెట్టి చక్కగ వానిఁ బరీక్షించి తలయూఁచి యనంతరము దూరమున నున్న వాని సంచిదగ్గరకుఁ దీసి యది తన చంకఁ దగిలించుకొని చప్పుడు గాకుండ మెల్ల మెల్లగఁ దలు

పులుఁ దీసికొని పంతము దాఁటి చనెను. తరువాత నాతఁ డాపంచిలోనున్న వస్తువుల నెల్ల వెలికిఁదీసి యందొక ముద్దు టుంగరము మిగుల విలువగల రత్నము సమర్పఁబడిన దానిని గని సంతసించి "యుంగరమా! నీవు విడిగానుండి నాహృదయము దహించుచున్నావా! ఆమె యెందరిగినది" యని కన్నుల నద్దుకొని ముద్దుపెట్టుకొని దానిని మూటగట్టుకొని తన యిచ్చవచ్చిన త్రోవ నరిగెను. ఇంతలో మొదటి బైరాగి మరికొంత గాఢముగ నిద్రించి "ఓ జస్వంతరావు! రాము రాము" యని పలువరించి మరల నిద్రించెను. అనంతరమున నరిగ నొక జాముగువరకు నిరువదుగురు దృఢదేహు లగుభటులతో జస్వంతరావు జయదేవమఠము దగ్గరకు వచ్చి నిద్రించుచున్న యా బైరాగిని లేపి "స్వామీ! మిమ్ముఁ దోడుకొని రమ్మని రాణి సెలవయినది. మీరు భిల్లులసంగతియు ముఖ్యముగ గండాభిల్లు సంగతియు నెఱుఁగుదు రని వారికిఁ దెలిసినది. అందుచేత నీలాఁకిలో నెక్కి మీరు రాణిగారి దగ్గఱకు దయచేసి ఋషివిషయమై భిల్లుల విషయమై సాక్ష్యమియ్యవలయును. రండి" యని పలికెను. బైరాగి యామాటల కాశ్చర్యము నొంది యాశ్చర్యము వదలి తన్ను భయము దృఢముగా నావేశించుటచే నివ్వెరపడి తడబాటుతో "నేనెఱుఁగను. నేను సాక్ష్యము నీయఁజాల. నాజపము విఘ్న మొందును. నన్ను విడువు" మని వేఁడుకొనెను. కాని జస్వంతరావు తాను బట్టినపట్టు వదలక "మీ మూలమున రాజ్యమునకు మహోపకారము జరుగును. దయచేయుఁడి" యని వానిని లాఁకిలో నెక్కించి తిన్నగా నిందూరు నగరమునకుఁ గొనిపోయెను.

ఇరువదియైదవ ప్రకరణము

అట్లు నింబపురపుకోట నాక్రమించుకొని రాణి గండాభిల్లు దొరకలేదనుచింతదక్క తక్కిన సమస్త శత్రుసంహారము ను దనచేనైనదని శ్రీకాళికావిశ్వేశ్వరులను నమస్కరించి పూర్వమౌరంగజేబుచే నాశనము చేయబడిన యాదేవుని యాలయమును దాను గట్టింతునని ప్రమొక్కుకొని శాయాజీ తోడను వామనభట్టుతోడను ముక్రోడను బయలుదేరి మహోత్సవముతో నింబపురము బాసి తుకాజీ, శివనానా, రాధాకాంతరావు, శ్యామసుందరదత్తు మొదలగు సేనానాయకులు పరివేష్టించి యుభయపార్శ్వముల గొలువ నందూరుపురికి వచ్చెను. రాణిచేసిన యాదరణముచే శాయాజీ ధైర్యముం బూని తన కామె కొన్ని జాగీరులైన నిచ్చునను పేరాసగల్గి నను నడుమ నేమిచేయునో యని సందేహముతో దానుచేసిన పొరబాటునకు వగచుచు రాణితో నరుదెంచెను.

రాణి వచ్చునప్పటికి జస్వంతరావు యోగినొక మందిరమును నుంచి తాన్నెన్నండను వానిని బాయక సకలోపచారముల్ స్వయముగఁ జేయుచు నతిగౌరవమున నాదరించినగరమందంతటఁ బచ్చని పందిళ్ళు వేయించి తోరణములు గట్టించి యనంటి జోడెలునాటించి కలయంపులు జల్లించి ముగ్గులు పెట్టించి శృంగారించి తన సేనతో నామెనెదుర్కొని యామెచే గారవింపబడి యామెను నగరప్రవేశము చేయించి యామె సెలవు ప్రకారముగ వామనభట్టును శాయాజీ మహారాజును గారా

గృహప్రవేశము జేయించెను. అప్పటికి తనకాశలు చచ్చిన వానికొరకు శాయాజీ తానును వచ్చి నయముతో లేయించుకొని చెఱసాలలోఁగంటికి నేను నే ధారగా నాఁటి దాసికంటెఁ బలివానికంటె సన్యాయముగ రోదనము సేయఁదొడఁగెను. సీత యెందును దనకగపడదయ్యెనని ముక్తబై గగొని బింబ పురికి రిగినదాది చిక్కి మఱల నాఁటిగ నాస్సందున రాణి సీత విషయమై మరలఁ బ్రయత్నము సేయ నిశ్చయించి తన సరదారులతో నామెను వెదకుమనెను. ఆ రాత్రికి మురళీధరదాసును నానందబాయియుఁ దనవెంటరా సోదర సమేతయయి సీత రాధాకాంతుని యింటికి వచ్చిచేరెను. రాధాకాంతరావామె నాదరించి రోహిణీబాయికిఁ జూపనామెయు సగౌరవముగ లోనికిఁదోడ్కొనిపోయి యామెకు నానందకు భోజనమిడెను. మధ్యాహ్న మామెయు రోహిణియు నానందయు రాణి దర్శనమునకరుగ రాణియు ముక్తయు సీత రాకవిని దగ్గఱ లేచి యెదురుగ వచ్చిరి. అందు ముక్త వీధిగుమ్మమువఱకు వచ్చి సీతంగని కౌఁగిలించుకొని "యేమే నీ వింతకాలము నన్ను వదలి యెట్లుంటివే? అయ్యో నాకు నిజముగ నొకటికన్నముబో లేదే సీతా. ఈ వేళ నేనెంతయదృష్టవంతురాలనో సుమా! నావే మాయమ్మ నీకై వేగిరపడుచున్నది" యని వారలనందఱ నంతఃపురికిఁ దోడ్కొనిపోవ రాణి వారిమువ్వుర సగౌరవముగఁ గూర్చుండఁబెట్టి సీతంగని "యింతకాలము నీవెట్లుంటివి. భిల్లులు నాకము నిన్ను బ్రతుకనిచ్చిరా" యని యడిగి యామె భిల్లుల వలన జరిగిన బాధనెల్లఁ గడుఁ జమత్కారముగఁ దెలుప వినియెను. తరువాత నా స్త్రీమండలమునకు నిట్టిసంబ

వణ జరిగెను.

అహల్య—చేయఁదలంచిన కార్యము లన్నియు నైనవి. జస్వంతరావు లోఁబడినాఁడు. రాజపుత్రులు ... రాజులైరి. దౌలతరావు వారిచే ... హతుఁడయ్యె... సురాష్ట్రగ్రామము గోమోహిత కలాయుద్ధమయ్యె. భిల్లు ... నిర్మూలితులైరి. సీత దొరకినది. కాని గాజీఖాన్ జేజిక్కలేదు.

ముక్త—ఇన్నిటిలో సీతదొరకుట ముఖ్యముగాదా అమ్మా.

అహ—కాని గండ భిల్లు చిక్కలేదు. ఎప్పటికైనా దొరకకపోఁడు అన్నిఁటికంటె నాకొక్క బాధ యొకటి యున్నది. నేను కమలను రక్షింపలేనైతి నను విచారము హృదయశల్యమైయున్నది.

గోపి—అమ్మా! ఆ విచారము తమ కెందుకు? ఈ సీతయే కమల. దౌలతరావుచే నీమె బాధింపఁబడుననిమా వారు సీత యను పేరు పెట్టి దాసిగ మీకర్పించిరి.

అహ—ఆమె చావలేదా? ఈ మెయు యామెయా? ఇది మాయగా నున్నదే. శవమునుగూడ దహనము చేసినారని చెప్పినారే

గోపి—అమ్మా! ఆ దినముననే యొకస్త్రీ గాంగ దరిలో వివాదమాడి యిల్లుముందు కొట్లాటలో నూతిలోఁ బడి మృతినొందినదఁట! ఆమెనిఁకఁడి మొదలుగువారా మె బల వన్మరణముచేఁ దనకు మాట వచ్చుననియుఁ దన యుల్లునకు మాట వచ్చుననియునో కొత్తక యూరకుంటచే నాశవము

కమల శవమే యని పౌరులు భావించినారు. ఇట్లు మావారు చెప్పినారు.

అహ.—ఆలాగునా? ఇది మతిదాపింతగ నున్నది. పాపము విధవవైన నీ మొగము నాకు చూచుటకు బనులుం గోడు చూచి పరామర్శ చేయువే సివచ్చినది కదా! కమలా! నీవింతకాలము నాయొద్దనున్నను నే నెఱుఁగనైతిని.

ఆనంద.—అమ్మా! నామనవి జేకొనవలెను. ఈమె విధవకాదు. అవివాహిత యగుకన్యక.

అహ.—(కోపముతో) ఈ యబద్ధములను గట్టిపెట్టి నిజముం బల్కుఁడు.

రోహి.—అమ్మా! ఆగ్రహింపకు! యావిషయమై యామె నడుగుట మంచిది.

ముక్త.—కమలా! సత్వరముగ నీ చమత్కారవచనములతో నద్భుతమగు నీచరిత్రమును జెప్పి చాలకాలమునుంచి త్రుప్పుపట్టిన మా చెవులకు విందుచేయుము.

అహ.—కమలా! నీచరిత్ర మామూలాగ్రముగ నెరిం గింపు.

కమ.—తల్లీ! నాచరిత్రము నాలకించి న్యాయమైన రీతినన్నాదరింపఁగోరెదను. శ్రీమాధవరావుగారి పాలనమందున్న వృషపానగరము మా కాపురము. కులమునను స్నేహితుఁడై సంపదలో నిరుపేదయగు నీశ్వరచంద్రుఁడని కుమాత్రైన. మా తండ్రిగారి సుజనాంతరముల మాతల్లి ధనాశకు లోఁగి హరి

హారపాండ్యాజియను బ్రాహ్మణాధముని ప్రేరణచే నన్ను వృద్ధుఁడగు రాణోజీవల్కారున కీయఁదలఁచిననే నెన్నిసారులు వివాహమున కనిష్టత సూచించినను మావారు నా మాటలు సరకుగొనకపోవుటచే రెండుమూడుసారులు రాత్రివేళ నేనొంటరిగ భవానీమాత యాలయమున కరిగి నాకా వివాహము దప్పింపుమని గూర్చుండి వేఁడుకొంటి. దేవి యప్పటికేమియుఁ బ్రత్యక్షోపకారము నాకుఁ జేయకుండిన మాతల్లి యాత్మలాభముం జూచుకొని కొంత ద్రవ్యము వల్కారువద్దనుండి గ్రహించి పెండ్లి నిశ్చయించి తాను పునహోలో వివాహము జరుప శక్తిలేని కారణమున నిందూరు నగరమునకు దీసికొనిపోయి పెండ్లియాడుమని నన్ను వాని కప్పగించెను. అతఁడు నన్ను బెండ్లియాడవలెనని బయలుదేరుటకు మార్గమధ్యమున నపథ్యముచే మడియుటయు మీ రెరుఁగుదురు. తల్లిమాట కెదురుచెప్పఁదలఁచుకొనక యామె యాజ్ఞనెరవేర్ప నాసౌఖ్యము లైన మానఁదలఁచుకొంటిని. గనుక నామె యిష్టప్రకారము నేను వల్కారును బెండ్లియాడుటకు నిష్టము లేక యిష్టపడి వాని వెంటవచ్చితిఁ గాని వివాహమాడకముందె యాతఁడు మృతినొందినాఁడు గాన నేను గన్యను.

అహా — ఏమిరా! దైవయోగము. నీమాటలయందు నాకపనమ్మకము గల్గుచున్నది. నిన్నాతఁడు పెండ్లియాడక పోయినపక్షమున నీవల్లు నెవ్వరితోడను నేల చెప్పవైతివి? పోనీ వైధవ్య మేలయనుభవించితివి?

కములు. ఆమాటకు త్తర మానందబాయి చెప్పసా యెను.

ఆనంద—అమ్మా! అందుకుత్తరము నేను జెప్పెదను ఈమెయు గాయము తగిలిన రాణోజీయు మా యింటికి వచ్చి నాటి రాత్రి తన యవస్థయంతయు నాకుఁజెప్పి యీమె తన బ్రతుకు తెరువును గూర్చి సన్నుఁడుగ నేనిట్లు చెప్పితిని. "రాణోజీ బ్రతికినచో సరే. నీవాతనిం బెండ్లియాడుట కర్తవ్యమే. అతఁడు పోయినచో నీవు దురాత్ముఁడైన దౌలతరావునింట నుండుము గనుక వివాహము కాలేదు కన్యక నని చెప్పవద్దు. కన్యనన్నచో నీవంటిదాని నతఁడు పెండ్లియాడక విడువఁడు ఇదివరకు రాణోజీ యందరితోను దన భార్యవని చెప్పుచున్నాఁడు గనుక నీవు నాతని భార్యాయములోనే యుండుట మంచిది లోకులు నిన్ను సాధ్వి యనుకొందురు కాబట్టి దౌలతరాయని దౌర్జన్యమును వారువారించి నీపక్షమున నుందురు. కన్యనని చెప్పినచో నిన్నతనికిఁ గట్టిపెట్టక మానరు. అందుచేతఁ గొంతకాలము దౌలతరాయని యిల్లు విడుచువరకు భర్తృహీనవలె నుండు" మని యుపాయముఁ జెప్పితిని. దానింబట్టి యీమె వర్తించి యుండెను.

ఆ మాటలు విని యహల్యయు ముక్తయుఁ బొందిన యాశ్చర్యము వారి మనస్సె యెఱుఁగవలయు. తత్కథాశ్రవణముఁ జేసినవారె యెఱుఁగవలయు. ఎట్టిసాహసము లేని పొడిమాటలనైన రసవంతముగఁ జెప్పనేర్పుగల కమలాబాయి సాంస్యములోఁ గూర్చిన స్వచరిత్రము నద్భుతముగ విన్నవిందుఁ దగిన సాక్ష్యములుండుటచే నహల్య నమ్మి యానిరుపమానలావణ్య రాశి విధవ కానందుల కమితానంద మొంది "నీకుమాముక్తకు

నింక నెన్ని వివాహములు చేయుట యోగ్యమగునా? చె. నీవు నో హారు పేన రంగారావు మిగుల శ్రమఁజెంది శ్యామసుందరాకారుని ప్రాణములు నీవు నాతోఁ జెప్పి రక్షించితివో యా శ్యామసుందరుఁ డని నే దలంచెద ననిగా నానందమున జూచి "నీతమ్మున కీను చ్చ వివాహము చేయుటనీ కిష్టమేనా? రోహిణీబాయీ! నీవు మమా రునివలెఁ బెంచుకొనుచున్న మీదత్తునకీను యనుసూయయ గునిల్లాలుగ" యని యడుగ వారిరువురుఁ దమసమ్మతిని నొక్కి చెప్పిరి. అంతట నక్కలుకులకు ముసిముసినగవులు నగి కమల ముఖకమలము వికసింపఁ జెంగున నొక తెరచాటున కరిగి సిగ్గునఁ దలవంచుకొని చిరకాలము క్రిందట నాటఁబడిన మనోరథబీజము అంకురించి శరీరమందంతట మొలకలెత్తెనో యన పులకలు వొడసూప మనోనేత్రము దెరచి భువనసుందరుఁ డగు శ్రీశ్యామసుందర సుందరముఖారవిందము నానందమున ధ్యానించుచు నానందమహోంబుధిని దేలాడఁ దొడగెను.

అంతట వారి కందఱకు సెలవిచ్చి మాక్రాబాయి కోరిక ప్రకారం కములను మందిరమునకుఁ బంచి రాణి జస్వంతరావు బింబవ నంత నలెఁ ఊరక లేదని చెప్పిరి. మధ్యాహ్నము బై రాణిదగ్గర శ్యామసుందరుని గావుంచి జస్వంతరావు తురంగము నెక్కి తగుపరివారముతో ఋషిపట్టణము ప్రయాణించెను. రాత్రిజాము గువరకు ఋషిని వెంటఁబెట్టుకొని రాకపోయె తానొక్కఁడు వచ్చి రాణిదర్శనముజేసి భిల్లులవిషయమై యొంగీబైరాగి వచ్చియుండుటఁ దెలిపి విచారణసేయుమని యడుగ మరునాడు దయముననే జేయుచున్నానని వారినంపి రాణినిద్రించెను. భిల్లులబాధ యడఁగి రాజ్యము సౌఖ్యోదయమైనయట్లు చీఁకటి

బాధయడఁగి సూర్యోదయము కాఁగానే రాణి కార్యములం
దీర్చి బైరాగిని వెంటబెట్టుకొని రమ్మని జస్వంతరావునకువర్త
మానమంపెను. బైరాగిని సగౌరవముగఁ దీసికొనివచ్చి రాణి
యెదుట నొక పీఠముపైఁ గూర్చుండఁబెట్టి జస్వంతరావిట్ల
నియెను, "ఓయీ! నీకీరత్నపు ముద్దుటుంగర మెక్కడిది? స్వామీ"
అనఁ దెల్లబోయి బైరాగి ప్రత్యుత్తర మేమియీయవలయు
నని యోచించుకొనుచు దిక్కులు చూచుచుండ రాణి యా
యుంగరమందుకొని చూచి "యిది మా యింట్లో బాయిది. నాఁడు
భిల్లులు దోఁచుకొన్నవు. పోయినది. ఈబైరాగియు భిల్లు
లలోనివాఁడా యేమి" యనియడిగెను. ఆ పలుకులు విని
జస్వంతరావు శాయాజీని రప్పించుచో దీనివిషయమై తేలును
అటు చేయుఁడీ యన శ్రీకుమార మహారాజుగారిని రాణిచెర
నుండి రావించెను. రాజభటులు శాయాజీని నిలువబెట్టిన తరు
వాత జస్వంతరావు వానిని జూచి బైరాగిని జూపి "ఈతఁడెవ్వ"
రని యడిగెను. శాయాజీ రోదనధ్వనితో నీతఁడు గండాభిల్లు
గాఁడా యని పలికెను. వెంటనే రాణి యాశ్చర్యమొంది
యిట్లనియె. "అహల్యాబాయికి హృదయశల్యమును జస్వంత
రావునకు చిరకాలప్రయత్నఫలమును దేశసౌఖ్యమునకుఁగా
ర్చిచ్చునునగు దురాత్ముఁడాయీ బైరాగి వేషము ధరించిన
వాఁడు. గండాభిల్లు పేరువిన్నచో నిందూరు రాజ్యమునందున్న
సుందరులెల్ల గుండెలవిసెనుగద! ఈతని మూలముననే నేను
నా ప్రాణములను నొక్కనాఁడైన కడుపారఁ బట్టెడన్నము దినని
యెఱుఁగము. ఈతఁడు నాభాగ్యవశమునఁ జిక్కినాఁడు. భిల్లుల
నందరఁ గూల్చుట యొకయెత్తు వీనిఁ గూల్చుట యొకయెత్తు

సుమీ! పితృణము నేను దీర్పఁజాలు గంగాధరరావు యశవెలుగు చుండఁ భటులు గండాభిల్లునకు సంకెళ్ళువేసి ఆ రాణి యెదు తరా విట్లనియె. "అమ్మా నేనన్యాయముగ బైరాగి వేషము దాల్చి జయదేవర మఠమున వీనిని గలిసికొని యనుమానపడి ముక్తాబాయియొక్క యుంగరము వీని సంచిలో జూచి వీడె గండాయని పట్టుకొంటిని. ఋషిని గూడబట్టుకొనవలెనని నే నా కుటీరము జేరి వానిని బట్టుకొంటిని కాని వెంటనే వాఁడు విషముదిని యక్కడనే మృతినొందినాఁడు. గండాభిల్లు ఋషి కుటీరములో నుండి తలదాఁచుకొనఁ బ్రయత్నింపగా ఋషి తనకు మాటవచ్చునని యామెలకు సమ్మతింపఁడయ్యెనట. అందుచే గండాభిల్లు కోపించి బైరాగివేషముదాల్చిన నాతో ఋషిపై నేరములు చెప్పినాఁడు. అందుచే నీకుఁ జిక్క, నాతఁడు చచ్చె. యిక్కడికి శత్రుశేషముగూడ నిర్మూలమాయె నదిగదా" ఆపలుకులు విని రాణి భిల్లునకు మరణదండన విధిం చెను. తరువాత శాయాజీనిగని "నీవు మొదటిమాజ్ఞాతియగు శాయాజీవేమో యనుకొంటిని. అతఁడు మృతినొందినాఁడుట. నీనిజనామము నీయునికి నీ నీచజన్మము నాకుఁ దెలిసినవి నీకును మరణదండన విధించినాను. పో" యనియాకతీయఁదనసుందర కాయము నేలఁగూల వాఁడుమూర్ఛిల్లి "అమ్మా! బిచ్చ మెత్తుకొని బ్రతుకకుండ దాలతరావు నాకొంప దీసినాఁడు ఎనబది యేండ్లది మాయమ్మ జీవించియున్నది. చచ్చిచచ్చి నేనొక్కఁడను బ్రతికినాను. క్షమింపుతల్లీ యని ప్రార్థించి యాతఁడేడ్చెను. కాని యామె వానిని క్షమింపదయ్యె. నెమ లియాఁకల దగుల్చుకొని నెమలివని చెప్పుకొను మాఁటాకి

వలె శాయాజీ యను పేరు బెట్టుకొని రాణికి సన్నిహితజ్ఞాతి యని స్వల్పకాలము మహారాజభోగ మనుభవించి దౌలతరావు చేతిలోని కీలుబొమ్మయై దేశక్షోభకుఁ గారణుడైన మహారాజుగారును మన్నెపల్వానులును గండాభిల్లును నేకకాలముననే యురిదీయఁబడుట కై చెట్లకుగట్టఁబడిరి పాపము! దుండిరావున కెంతకష్టమువచ్చెనది! దుండిరావును గండాభిల్లును నేకకాలముననే యురిదీయఁబడిరి. వాని భట్టును క్షమియించి రాణి వానిని రెండుసంవత్సరములు చెరసాల నుంచెను. వికలాంగుడైన కృష్ణపంతునకుఁ బలిసేయనక్కర లేక యేనెలకు నేబదిరూకలు జీవితమేర్పరచెను. కమల తమ్ముఁడగు బాజీరావునకు నెలకు ముప్పదిరూకలు జీవితమేర్పరచి యొక యుద్యోగ మొసఁగెను. తరువాత నొకటి యుద్ధములలో విశ్వాసవంతులగు వారికి బహుమానములు బిరుదులు నొసఁగుచు శ్యామసుందరునకుఁ గొత్వాలుపని నొసంగెను. తరువాత వివాహములు సేయ నిశ్చయించి దత్తునకు గమలయు సమానశాఖలోఁ జేరిన శూద్రజాతీయుని తెలిసి శుభముహూర్తమున వారిరువురకును ముక్తకును ప్రతిజ్ఞాసముద్రమును ధైర్యమును తెప్పించె పీఁడిన జస్వంతరావునకు వివాహములు చేసెను. శ్యామ

సుందర దత్తా మన్మథ సామ్రాజ్యలక్ష్మిని నాఁటికి నేఁడు కన్నుల కఱవుదీర వీక్షించునపుడును, శరీరము శరీరముతోఁ దాఁకి నిలుచునపుడును వానికంటె నామెయు నామెకంటె నతఁడును అనుభవించిన యానందమును మన్మథవ్యాపార పారీణులును కింశు జన్మాంతము నుండి ప్రథమసంయోగము గల వారును నూహించు కొందురుగాక! అట్లు వివాహితులైన కమలా, శ్యామసుందరులు మహానందముతోఁ జిరకాలము సకల సౌఖ్యములు ననుభవించిరి.

స మా ప్త ము